

Vašků, Vladimír

Expedované písemnosti a radní protokoly moravského královského tribunálu ve světle normálíí a ve světě skutečné praxe

In: Vašků, Vladimír. *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636-1749*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1969, pp. 45-105

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120257>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

STUDIE II

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI A RADNÍ PROTOKOLY MORAVSKÉHO KRÁLOVSKÉHO TRIBUNÁLU VE SVĚTLE NORMÁLIÍ A VE SVĚTLE SKUTEČNÉ PRAXE

Jedním z klíčových problémů, který vyvstává před badatelem usilujícím o diplomatické zvládnutí novověkých úředních písemností, je otázka, jakou metodou postupovat. Nežřídka se setkáváme s názorem, že zkoumání vnějších a vnitřních znaků, tedy „stará diplomatická metoda“ (jak bývá někdy s jistým nádechem shovívavého despektu označována), vytvořená a ověřená na materiálu z období staršího středověku, kde téměř každá dochovaná listina představuje vzácnou cimélii, se dá v materiálu novověkém uplatnit s úspěchem nanejvýš v některých jednotlivých mimořádných (prominentních) případech, že se však stává pro svou detailnost, pracnost a zdolouhavost, ne-li přímo neschůdnou, tedy alespoň nepraktickou v obrovské masě písemností „obyčejných“, „řádných“, jejichž množství narůstá od 16. století řadou geometrickou. Slyšíme někdy i o nadbytečnosti klasické diplomatické metody tam, kde existuje prý možnost jiných pracovních postupů, které vedou k cíli snadněji.

Je nesporné, že metodu, která by, tak říkajíc, jedním záběrem zvládala velká kvanta písemností, by bylo třeba jen uvítat, a proto nelze snahy o její vytvoření apriorně zamítat nebo zlehčovat, byť se tyto snahy zatím omezují (aspoň pokud jde o metodu pro studium písemné agendy)¹ více méně jen na deklarativní prohlášení a spekulativní návrhy. Neméně nesporné však je, že než bude možno jakoukoli metodu doporučit k použití, je třeba nejprve vyzkoušet její možnosti a její spolehlivost. Metoda, o níž se v souvislosti s novověkou diplomatikou mluví nejčastěji, má spočívat v tom, že poznatky o diplomatickém materiálu by se čerpaly nikoliv především z vlastních písemných produktů úředních institucí, nýbrž z tak zvaných normálií (instrukcí, kancelářských řádů atp.), jimiž byla činnost těchto institucí upravována. Tento pracovní postup nepřichází sice v úvahu u těch institucí, pro něž se normálie nedochovaly buď vůbec nebo jen torzovitě (což se týká např. ústředního úřadu českého státu z období před rokem 1749 — české dvorské kanceláře),² avšak pokud jde o písemnosti těch úřadů,

¹ Jiná je situace, pokud jde o studium novověkých *správních* dějin různých institucí, jejich organizace, kompetence atd. Zde je většina poznatků čerpána převážně z normálií. Srov. k tomu též níže na str. 48.

² První globální instrukce pro českou dvorskou kancelář byla vydána (pomineme-li dílčí ustanovení z roku 1616 o slezsko-lužickém oddělení kanceláře) až v roce 1719, tedy teprve

jejichž fondy jsou dodnes obdařeny normáliemi v dostatečném množství, spa-
truje se někdy v těchto normáliích takřka kouzelný prostředek k urychlení a zná-
sobení produktivity diplomatikovy práce. Uznává se sice, že normálie je třeba
konfrontovat s praxí, aby se zjistilo, zda a do jaké míry se předpisy dodržovaly,
zapomíná se však leckdy na to, že se tím problematika normálií ani zdaleka ne-
vyčerpává. Chceme-li určit, jaká je hodnota normálií jakožto pramene pro po-
znání písemné produkce té či oné instituce, musíme se především také ptát, co
se z normálií můžeme vlastně o písemnostech dovědět a zda normálie poučují
o písemnostech dostatečně jasně a srozumitelně; jinými slovy: jaká je (z hle-
diska dnešního badatele) míra a kvalita informací v normáliích obsažených.
Normálie mají totiž (jak to platí *mutatis mutandis* o veškerém diplomatickém
materiálu) řadu vlastností, které vyplývají z toho, že jejich tvůrci je vydávali
pro určitý specificky vymezený okruh zasvěcených současníků, v daném pří-
padě pro úředníky té které instituce. Těmto „čtenářům“ byly naprosto běžné
a samozřejmé mnohé z věcí, které jsou dnešnímu diplomatikovi problémem,³
a proto se o leccčems, co by nás svrchovaně zajímalo, nedozvíme z normálií
vůbec nic, a naopak zase nacházíme v normáliích pasáže, které se nám zdají
na první pohled zbytečné nebo jejichž smysl nám uniká. Míra sdělnosti nebý-
vala také u normálií týkajících se různých úřadů a pocházejících z různých dob
stejná; závisela na tom, jaká byla (předpokládaná) úroveň vzdělanosti a zku-
šenosti u těch, kdož se měli normáliemi řídit, a také na tom, jakou důležitost
kladl vydavatel normálie na to či ono ustanovení.

Těmito několika povšechnými poznámkami je však složitá problematika nor-
málií pouze naznačena. Cestou vedoucí k jejímu konkrétnímu zvládnutí je srovná-
nání toho, co vypovídají (nařizují) o písemné agendě určitého úřadu normálie,

třicet let před zrušením této centrální instituce českého státu. Upravuje sice podrobně pů-
sobnost kanceláře a její organizaci, vůbec se však nezmiňuje o písemnostech. (K otázce, zda
se jiné — starší — normálie pro ČDK nedochovaly či zda snad nebyly ani vydávány, srov.
Československá diplomatika I, Praha 1965, str. 261—262.) Tady jiné cesty než zkoumání
vnějších a vnitřních znaků asi opravdu není, což ti, kdož vidí v normáliích prostředek
k urychlení diplomatické práce, sice uznávají, považují však v těchto případech metodu po-
stupující „podle abstraktních diplomatických zásad“ (srov. např. V. Pešák, ČMM, 1932,
str. 255 — v recenzi o knize K. Stloukala *Česká kancelář dvorská*) za nevýhodu,
nesoucí v sobě nebezpečí, že vnitřní organizace kanceláře nevynikne ve svých specifických
rysech. Mínění zcela opačné však vyslovil v recenzi o známé knize L. Grosse (*Die Ge-
schichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806*, Vídeň 1933) J. Šebánek
(ČMM 1935, str. 214), který srovnává metodický postup Grossův s postupem Stloukalovým,
napsal, že „Stloukal, nemaje [na rozdíl od Grosse] pro své období v české kanceláři vůbec
dochovaných řádů, měl zdánlivě situaci těžší, ale ve skutečnosti snazší“. Ještě precizněji
opakoval svůj názor — i když v jiné souvislosti — po 30 letech: „I tam, kde má diplomatik
k dispozici kancelářské instrukce, je přece nezbytné zrekonstruovat si *především* [podtrhl
V. V.] chod kancelářského stroje z materiálu samého, nikoli tedy na základě instrukce. Te-
prve pak lze vůbec také instrukci správně rozumět, může jí pak tedy být s prospěchem po-
uzito.“ (J. Šebánek, *Možnosti dalšího vývoje diplomatiky v rámci historické medieva-
listiky*, SPFFBU 1965, C 12, str. 49, pozn. 38). V nedávné době byly vysloveny návrhy,
které by měly i za takové situace, kdy není normálií, umožnit vyhnout se detailní diploma-
tické analýze, a to aplikací zásad archivistických, „tj. zjišťováním organizace písemnosti pů-
voce v minulosti a v přítomnosti jako základu pro určení funkce a smyslu tohoto celku
a jeho částí v minulosti i v přítomnosti“ (AČ 1961, str. 234), avšak zaujmout stanovisko
k tomuto podnětu bude možno teprve tehdy, až bude blíže rozpracován a konkretizován.

³ To platí ostatně i v diplomatice středověké — viz např. potíže s objasněním smyslu
formule *datum per manus*.

s tím, co lze vylézt z této písemné agendy samotné analýzou jejich vnějších a vnitřních znaků. Normálie moravského královského tribunálu skýtají k tomu svou početností dostatečně širokou základnu. Jen v originále se jich z období 1636—1749 dochovalo na 1200.⁴ Vydával je pro tribunál panovník, zpravidla ve formě reskriptů, jazykově jsou vesměs německé⁵ a svým rozsahem nesteré: od normálií psaných na dvojlistě až po sešity přesahující sto fólií. Nejobsáhlejší bývají ty normálie, které tvoří páteř celé sbírky a které se zpravidla nazývají instrukcemi; jsou to vlastně statuty, vydané jednak při založení úřadu a při zásadních reorganizacích, jednak vždy po nastoupení nového panovníka na

⁴ Jsou uloženy ve Státním archivu v Brně, kde tvoří samostatnou sbírku *Tribunál — normálie* (značka C 4), uspořádanou chronologicky. Moderní inventář sbírky pořídil J. Radimský v r. 1956 (*Tribunál. Sběrka normálií z let 1628—1782*, Brno 1956 — rotaprint). Celkový počet všech normálií v této sbírce (tj. až do roku 1782) je 2476; stojí za pozornost, že počet kusů vydaných v letech 1749—1782, tedy za pouhých 33 posledních let, je dokonce o něco vyšší než počet kusů pocházejících z předchozích zhruba 120 let! Do sbírky se dostalo i několik kusů, které nelze považovat za normálie pro tribunál: je to 6 kusů z let 1628—1636, kdy tribunál ještě neexistoval, i několik normálií dalších, např. č. 133 nebo 766. (O tom, jak sbírka postupně vznikala, viz v úvodu k citovanému inventáři, str. I—III, a v *Průvodci po Státním archivu v Brně* [I., str. 259].) — Kromě originálních normálií existují v Státním archivu i desítky opisů normálií v rukopisných knihách normálií, a to zejména ve fondech B 1, B 14, C 5, G 16. Knihy normálií byly pořizovány jednak ještě u tribunálu v době jeho existence, jednak po jeho zrušení u nástupnických úřadů, přičemž byly např. u gubernia nebo apelačního soudu opisovány nejen normálie vydané pro tyto nové úřady, nýbrž i staré tribunální normálie. Kromě opisů těchto normálií, které se dochovaly i v originále, je ve zmíněných knihách i řada opisů těch kusů, jejichž originály jsou již dnes ztraceny. Přitom se opis jedné a téže normálie mnohokrát v různých knihách opakuje, což bylo způsobeno i tím, že se pořizovaly nejen opisy originálů, nýbrž znova a znova i opisy opisů. Hledání v knihách normálií je za dnešního stavu znalostí o nich velmi obtížné. Chronologicky se jednotlivé knihy nejrůznějším způsobem překrývají, mezi opisy normálií pro úřad zemský nacházíme často i v rámci téže knihy normálie pro úřady krajské atd. Klíč, podle něhož byl výběr normálií pro tu či onu sérii knih sestavován (pokud ovšem vůbec existoval), nebyl dosud diplomaticky postizen. Dnes asi nikdo ještě nedovele říci, zda snad je vysvětlitelná věcným hlediskem skutečnost, že např. vedle knihy obsahující opisy normálií z let 1636—1750 stojí kniha s opisy normálií z let 1714—1719, přičemž jsou obě knihy stejně obsáhlé. Soudobé rejstříky pořizované ke knihám normálií napomáhají orientaci dnešního badatele jen částečně, neboť jejich hesla mnohdy dnešním potřebám vědeckým vůbec neodpovídají. Není ovšem možno se v rámci této studie problematikou knih normálií blíže zabývat, vyžadovalo by si to zvláštního samostatného pojednání. Snad se v budoucnu dočkáme takové velmi pracné, avšak svrchovaně užitečné studie, jejíž součástí by byla zejména konkordance jednotlivých kusů, opsaných v knihách, s originály normálií, což by umožnilo přesně zjistit, kolik materiálů přináší knihy opisů navíc ve srovnání s originální sbírkou. Patrně však nebude počet normálií v originále nedochovaných (aspoň pokud jde o normálie pro tribunál) tak závratně vysoký, jak by se na první pohled z množství knih zdálo vyplývat, a to proto, že — jak bylo již výše naznačeno — tvoří opisy *tribunálních* normálií jen část všech opsaných normálií a že opisy se do omrzení stále opakují. Nicméně nelze z tohoto stavu věcí vyloučit, že nám leckterá i důležitá normálie, týkající se písemné agendy unikla; jak vyplývá dále z této studie, bylo sice i opisových dochování použito (pokud se již nedochoval originál), avšak pro různé technické a heuristické potíže bylo nutno se v některých případech spolehnout (u těchto opisových dochování) na otisky Ch. d'Elverta v 16. svazku jeho *Schriften (Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert, Brno 1867*; dále cituji jen: d'Elvert 16) a na odkazy Jiřího Radimského v poznámkovém aparátu jeho *Ezkursu o dějinách tribunálu* (= součást jeho citovaného inventáře).

⁵ Pokud najdeme ve sbírce C 4 i české, resp. česko-německé kusy, nejde o normálie vydané pouze pro tribunál, nýbrž zpravidla o tištěné panovníkovy (resp. i tribunální) patenty, určené všemu obyvatelstvu země.

trůn.⁶ Ne všechny normálie se ovšem týkají písemnosti. Většinou totiž stanoví a v průběhu let doplňují a upřesňují kompetenci úřadu, jeho vnitřní strukturu apod.; o písemnostech se zmiňují až v druhé řadě, často jen na okraji záležitostí správně-organizačních, a to jen v menšině normálií, třebaže jde o menšinu dosti početnou. A ještě menší je počet těch normálií, které jsou písemné agendě věnovány výlučně. Tuto okolnost je třeba zdůraznit proto, abychom si již předem uvědomili, že závěry, které vyvodíme o hodnotě normálií jakožto pramene pro novověkou diplomatiku, nebude možno mechanicky aplikovat na otázku hodnoty normálií jakožto pramene pro novověké dějiny správy. Přes veškerou souvislost a vzájemné prolínání aspektů správních a diplomatických jde o dvě různé otázky, z nichž každá si vyžaduje zvláštního zkoumání. V této studii se budeme zabývat — alespoň pokud jde o dominantní přístup k věci — pouze aspektem diplomatickým. Konkrétním předmětem našeho zkoumání budou výpovědi normálií o dvou skupinách tribunálních písemností: jednak o expedovaných písemnostech (tj. o originálech, čístopisech doručených příjemcům), jednak o knihách radních protokolů.⁷ Každé z těchto dvou skupin písemností je v této studii věnován samostatný oddíl, členící se opět na dvě části. V první se podávají informace převzaté z normálií, a to úmyslně bez vysvětlivek k těm případným nejasnostem, které je možno vysvětlit až na základě skutečných produktů tribunální kanceláře; na tyto nejasnosti se pouze upozorňuje, avšak jen v té míře, aby se, pokud možno, nenarušoval obraz toho, co vypovídají normálie samy o sobě (to je též důvodem, proč se vcelku — až na výjimky — probírají normálie v chronologickém sledu). V druhé části se pak vychází ze skutečného materiálu tribunálu, konfrontují se ustanovení normálií s kancelářskou praxí a vysvětlují se jejich nejasná ustanovení. Přitom se také usiluje o první nárys celkového obrazu expedovaných písemností a radních protokolů, což ovšem znamená, že je velmi často nezbytné překročit meze dané interpretací a kritikou normálií, zejména tam, kde si budeme klást otázky, na něž nenacházíme v normáliích odpověď. Není totiž jediným účelem této studie pouhé zhodnocení významu normálií (ať již v pozitivním nebo negativním slova smyslu) pro studium expedovaných písemností a radních protokolů; zároveň chceme totiž přispět k poznání expedovaných písemností a radních protokolů jako takových, i když (alespoň v této studii) nikoliv způsobem zcela vyčerpávajícím, nýbrž jen sondážním.

⁶ Instrukce vydávané novým panovníkem po uplynutí kratší nebo delší doby od jeho nastoupení na trůn zpravidla doslovně opakují většinu článků převzatých z instrukce předchozího panovníka; přidávají k ní však články nové, z nichž řada však zase bývá doslovně převzata z dílčích normálií vzniklých v časovém intervalu mezi vydáním dvou velkých instrukcí.

⁷ Stranou zatím zůstávají — až na některé výjimky — problémy patřící do rozsáhlé oblasti tzv. genetické diplomatiky — zpracování došlých spisů, koncepty atd. S jejich zvládnutím bude možno počítat až v dalších pracích, k nimž je třeba teprve vytvořit prozkoumáním radních protokolů a expedovaných písemností nezbytné předpoklady. Přitom jsou radní protokoly zárodkem a expedované písemnosti konečným výsledkem diplomatického genetického řetězce.

ODDÍL I

Expedované písemnosti

ČÁST 1

Expedované písemnosti ve světle normálií

Zakládající instrukce tribunálu, vydaná Ferdinandem II. v Řezně 13. prosince 1636 (č. 7),⁸ se o expedovaných písemnostech zmiňuje až v závěrečné části, a to jen o jejich podpisování a pečetění. Všechny dekrety (*decreta*), nařízení (*Verordnungen*) a rozsudky (*Sententien*) má podpisovat a pečeti zemský hejtman (případně, je-li zemský hejtman nepřítomen v zemi, ten, koho pověří svým zastupováním) spolu s kancléřem a sekretářem. Naproti tomu listy (*Schreiben*) adresované panovníkovi má podpisovat a pečeti pouze zemský hejtman sám. Z ustanovení není jasno, jaké pečeti v tomto prvním údobí vlastně tribunál užíval, neboť teprve v deklaraci z 29. července 1638⁹ oznamuje císař v 21. článku, že pro větší lesk tribunálu dá v *nejbližší době* zaslat tomuto úřadu „vlastní císařskou a zeměpanskou pečeť“ k pečetění listů, dekretů, patentů a nařízení, vydávaných tribunálem v politických a justičních záležitostech. Tuto pečeť, jak se v dotyčném článku praví, má mít v držení tribunální kancléř. Z toho všeho by bylo možno vyvodit, že před koncem července 1638 tribunál žádnou úřední pečeti nedisponoval. Byly tedy snad tribunální písemnosti v prvním období pečetěny osobní pečeti zemského hejtmana, případně též kancléře a sekretáře? — Mlhavá je v zakládající instrukci rovněž „typologie“ tribunálních písemností. Není z ní jasno, zda *dekrety* a *nařízení* jsou dva různé typy nebo zda jde snad o synonyma, stejně jako je nejasné, jaký je vztah těchto dvou pojmů k pojmu *patenty*. Z formulace „was aber die ubrigen Verordnungen im Land, es seir Patenta oder andere Sachen, anlangt...“ by snad vyplývalo, že *patenty* jsou jedním druhem nařízení (a snad dalším druhem nařízení by byly *dekrety*?), ale to vše je nejisté. Přitom se takto „specifikují“ pouze písemnosti určené těm příjemcům, kteří byli vůči tribunálu v poměru podřízeném. Pro přípisy císaři je užito neurčitého pojmu *Schreiben* a o přípisech pro adresáty stojící na stejné úrovni s tribunálem (např. pro české místodržitelství nebo pro vrchní úřad slezský) není řeč vůbec.

Podrobněji poučuje o expedovaných písemnostech normálie č. 36, která tvoří samostatnou přílohu k normálii z 18. června 1640 (č. 35),¹⁰ již byly po nucené rezignaci zemského hejtmana hraběte Julia Salma pověřeny dočasným vedením tribunálu tři osoby jakožto prozatímní správci — nejvyšší zemský komorník moravský hrabě Kryštof Pavel z Lichtenštejna—Castelcornu, nejvyšší zemský

⁸ Číslo uváděná v textu v závorkách za datem normálií označují pořadová čísla originální sbírky C 4 a odpovídají číslům použitým v inventáři Radimského. U těch normálií, které se v originále nedochovaly, uvádím citaci v poznámce.

⁹ SAB, fond G 10, rkp. 315, fol. 71' (ale i v jiných knihách opisů normálií); otisk: d'Elvert 16, str. 456 n.

¹⁰ Normálie č. 36, která má rovněž datum 18. června 1640, se liší od normálie č. 35 (jakož i od ostatních normálií pro tribunál) tím, že byla vydána nikoliv formou panovníkova *reskriptu*, nýbrž formou *deketu* české dvorské kanceláře.

sudí svobodný pán Jan z Rotálu a zemský podkomoří hrabě František Magnis ze Strážnice. (Toto období „triumvirátu“ je v dějinách tribunálu výjimkou a trvalo jen do jara 1643, kdy byl Lichtenštejn povýšen na zemského hejtmána, čímž byl obnoven starý stav.)¹¹ Normálie č. 36 rozeznává v podstatě dva typy písemností vydávaných tribunálem: a) *zavřené listy*, z nichž vyčleňuje jako zvláštní kategorii listy odesílané tribunálem císaři, b) *patenty* a *otevřené dekrety*, a uvádí příklady jejich úvodních a závěrečných formulí (s výjimkou listů určených panovníkovi, u nichž se zmiňuje jen o způsobu jejich pečetění a podpisování). Protože při konfrontaci předpisů se skutečnými produkty tribunálu se budeme v druhé části tohoto oddílu častěji odvolávat právě na tuto normálii č. 36 (stejně jako na normálii č. 146, o níž bude však řeč později), podávám na tomto místě její doslovný otisk, v němž pasáže psané v originále větším písmem (tzv. *Kanzleischrift*, lišícím se od menšího písma kurentního) jsou v otisku vysázeny kurzívou:

„Die römische kaiserliche, auch zu Hungarn und Böhaimb königliche Majestät, unser allergnedigster Herr, erklären sich in Sachen, wie es bei jeztbodyestelter Verwaltung der Landshaubtmannschaft in Mähren, sowol mit der Unterschrift, cortesia, Gebrauchung des Sigels, als auch bei denen Landtügen und Landrechten gehalten werden solle.

Notul und Formb, was vor ein cortesia in denen verschlossenen Schreiben zu gebrauchen.

An eine fürstliche Person:

Hochgeborner Fürst und Herr!

Gnädiger Fürst und Herr, Euer fürstlichen Gn.[aden] seind unsere gehorsambe willige Dienst jederzeit zuvorn beraith. Euer fürstl. Gn. werden aus der Beilag vernehmen, was der N. wieder dieselbte in Sachen, N. N. betreffend, klagende fürbringen und bitten thuet. Werden diesemnach Euer fürstl. Gn. dis und dis N. N. thuen und vollziehen.

Oder auch nach Gestalt [sic!] der Materi Qualität:

Als ist allerhöchsternant Ihrer kais. und königl. Maj. gnedigster Befehlich, vor unser Person aber unser amtsgebührliches Ersuchen, daß Sie etc. etc.

Item: Als haben wir auf Ihre [sic!] kais. Maj. allergnedigsten Befehl E. fürstl. Gn. dessen erinnern, für unsere Person aber amtsgebührlich ersuchen wollen etc. etc.

In fine aber möchte diese cortesia hinzugesetzt werden: *Im* übrigen verbleiben wir Euer fürstl. Gn. zu angenehmen Diensten jederzeit willig und beraith.

Die Unterschrift betreffend, soll dieselbe immediatè nach dem Context, und zwar ohne Einführung eines oder des andern Tituls nachfolgendergestalt beschehen:

N. N., *der röm. kais., auch zu Hungarn und Böhaimb königl.*¹² Maj. deputirte

¹¹ O tomto období v dějinách tribunálu viz též níže na str. 97, pozn. 179.

¹² V této formulí, kterou v dalším textu nazveme *úřední firmou*, bývá ve skutečně vydaných písemnostech psán ozdobnějším (větším) kancelářským písmem pouze první řádek.

obriste Landofficirer, Canzler und Ráthe bei Dero kóniglichen Ambt der Landshaubtmansschaft im Marggrafthumb Mähren.

Paul Graf von Liechtenstein etc.
Johann Freiherr von Rothal etc.
Franz von Magni Graf zu Stránsniz etc.

Decretum in tribunali regio

Johann Menzeli von Kohlsdorf etc. *Ollomutii 24. junii anno 1640.*

N. secretarius.

Welches alles dann auch in den úbrigen Schreiben, so an andere Standspersonen ergehen, nach Standsgebúhr, und wie sie sonst sich gegeneinander zu tractiren pflegen, gesezet werden soll.

In Patenten und offenen Decreten
aber soll dieser Eingang gebraucht werden:

Von der róm. kais., auch zu Hungarn und Böhaimb kónigl. Maj.,¹³ unsers allernedigisten Herrn, wegen wúrd von Dero kóniglichen Ambt der Landshaubtmansschaft in Mähren denen Inwohnern aus allen vier Stánden dieses Marggrafthumbs Mähren, was Wúrden, Stands oder Wesen die sein, hiemit angefüeget und zu wissen gemacht, wie daß etc. etc.

Ist derowegen allerhöchsternant Ihrer kais. und kónigl. Maj. gnedigister Will und Befehlich, vor unsere Person aber, nach jedes Standsgebúhr, unser dienst- und freundlich [sic!] Ersuchen, daß Sie etc. etc.

In fine: An deme wird volbracht allerhöchstgedacht Ihrer kais. und kóniglichen Maj. allernedigister Will und Mainung.

Die Unterschrift soll in Patenten und Decreten ebenfalls, wie oben verstanden, gefúhret, alles aber mit dem kaiserlichen Amtssigil besiegelt werden.

In den Schreiben aber, so an Ihre Majestát ergehen, sollen sich allein die zur Landshaubtmanschaftsverwaltung deputirte drei obriste Landofficirer unterschreiben, das Schreiben aber gleichfalls mit dem kaiserlichen Siegel, so der Canzler laut der kóniglichen Declaratorien in Handsen stets behalten soll, besiegelt werden.¹⁴

Jak patno, zavedla normalie č. 36 (dočasně ovšem) změnu v podpisování: tam, kde podle dřívějších ustanovení byl podpis zemského hejtmána, měly nyní stát podpisy tří správců. Zda jsou tribunální písemnosti expedované v době triumvirátu s tímto nařízením v souladu, vyplyne až z druhé části tohoto oddílu.

¹³ Srov. *mutatis mutandis* pozn. 12.

¹⁴ Další část instrukce (o pořadí při hlasování v tribunálním kolegiu aj.) se již písemností netýká, a proto ji do otisku nezahrnuji.

Zde se omezíme jen na několik poznámek týkajících se jiných problematických aspektů této normálie:

- a) Vztah typů, jejichž vzory normálie č. 36 uvádí, k typům vyjmenovaným v instrukci zakládající, jakož i v deklaraci z r. 1638, je neurčitý; terminologii užitou v č. 7 na jedné straně a v č. 36 na straně druhé, nelze beze zbytku, jak patrně, uvést na společného jmenovatele.
- b) Není jasno, zda pojmy *patent* a *otevřený dekret* jsou synonyma či zda jde o dva různé typy.
- c) Uvádí-li se z tzv. *zavřených listů* formulář pouze pro list určený osobě knížecího stavu, nepoznáme z normálie samotné, do jaké míry se lišily od něho listy určené např. hrabatům, městům, osobám duchovním atd.; měly se příslušné modifikace, odpovídající různému stavovskému postavení, o nichž čteme v normálii jen povšechnou zmínku, vztahovat jen na oslovení adresáta, nebo se týkaly i ostatních formálních náležitostí?
- d) V normálii je řeč pouze o těch zavřených listech, jejichž adresáty byly osoby individuální; jaká však byla podoba těch listů, které tribunál odesílal úřadům kolegiátním, ať již to byly úřady tribunálu podřízené (např. úřad zemských desk) či úřady stojící na téže úrovni jako tribunál (např. místodržitelství úřady ostatních zemí českého státu)?
- e) U přípisů císaři se veškeré poučení omezuje opět (jako v instrukci zakládající) jen na ustanovení o podpisech a pečeti.
- f) Chybí formulář pro rozsudky, o nichž se mluví v č. 7 a které přece představovaly důležitou součást písemné agendy tribunálu.

Z dalších normálií vydaných panovníkem v době tribunálního triumvirátu se jich týká písemné agendy jen ještě několik.

Nařízení z 6. listopadu 1640 (č. 44) dovoluje, aby v případě nepřítomnosti všech tří prozatímních správců podpisovali justiční záležitosti a úřední nařízení (což se, jak logicky plyne, nevztahuje na přípisy zasílané císaři) pouze kancléř a sekretář.

Normálie z 15. června 1641 (č. 51) pozměňuje a zároveň doplňuje normálii č. 36. Jak víme, měl tribunál v listech knížatům užívat kromě úvodního oslovení, stojícího v čele listu nad textem, ještě dalšího, druhého oslovení na počátku vlastního textu (*Gnädiger Fürst und Herr*). Protože však prý tribunál měl vůči tomu jisté námitky, rozhodl se panovník nařídit, aby napříště bylo toto druhé oslovení (pro něž užívá pojmu *kurtoazie*)¹⁵ vynecháváno. Počátek listů knížatům má tedy znít: „Hochgeborner Fürst und Herr! Euer fürstl. Gn. sind unsere gefliessene Dienst etc.“¹⁶ Dále se v normálii č. 51 zamítá nárok opatů a prelátů, kteří si prý o soběvali predikát *Hochwürdig*, a stanoví se, že tito duchovní hodnostáři se mají spokojit s predikátem *Würdig in Gott andächtiger* (to se týká zřejmě oslovení v tribunálních listech) a v dalším textu slovem (Ehrenwort)

¹⁵ O pojmu *kurtoazie* bude ještě řeč v 2. části tohoto oddílu II. Studie.

¹⁶ Stejně tak má přestat, jak vyplývá ze souvislosti, užívání formule *Gnädiger Fürst und Herr* v adrese, tj. zřejmě ve vnější adrese na rubu listu. K tomu budiž poznamenáno, že normálie č. 36 se o adrese vůbec nezmiňuje.

Herr.^{16a} Stejně tak se zamítají nároky starých panských rodů na oslovení *Gnad* nebo *Gnädiger Herr* (zřejmě jde opět o tzv. druhé oslovení neboli o kurtoazii, abychom užili terminologie z normálie) a nařizuje se, aby v úředních přípisech tribunál „kurtoazii“ rovněž vynechával a formuloval je takto: „Hoch- und wolgeborner Herr Graf! Dem Herrn Grafen sind unsere etc.“.

Normálie ze 14. února 1642, v originále nedochovaná,¹⁷ se týká titulatury úřadu zemských desk. Vydáním této normálie měl být, zdá se, vyřešen spor, který v této věci mezi tribunálem a zemskými deskami vznikl a který panovník rozhodl tak, že úřad zemských desk se má spokojit s tím titulem, který vůči němu tribunál v korespondenci již užívá, tj. „... nebenst unserm obristen Land-schreiber den Titul der röm. kais. Maj. Räthen und königl. Unteramtleuthen bei Dero Landt- und Marggraffthumb Mähren.“

Krátce poté, co skončilo období triumvirátu a místo tří prozatímních správců byl opět jmenován na jaře 1643 do čela tribunálu zemský hejtman, byl normálií z 11. dubna 1643 (č. 78) zaveden opět starý stav ve stylizaci a podpisování tribunálních přípisů (tj. tam, kde bývaly podpisy tří správců, má stát podpis jen zemského hejtmana).

11. ledna 1659 vydal Leopold I., necelé dva roky po svém nastoupení na trůn, novou obsáhlou instrukci pro činnost tribunálu (č. 146). Pokud jde o písemnosti, opakuje ustanovení zakládající instrukce Ferdinandovy z r. 1636 o podpisování a pečetění, rozšiřuje je však o některé články převzaté z deklarace z r. 1638. Nejdůležitější je však článek o formě expedovaných písemností. Jeho základem je sice normálie č. 36 (jejíž znění jsme výše doslova uvedli), jejíž celková struktura a do značné míry i slovní znění se tu opakuje, nicméně se v článku objevují některé nikoliv nepodstatné modifikace, a proto tuto část nové instrukce na tomto místě rovněž doslova cituji, neboť, jak již bylo naznačeno, stane se nám spolu s normálií č. 36 východiskem ke konfrontaci předpisů s praxí.

„Notul und Formb, wie

in denen geschlossenen Schreiben geschrieben werden solle:

An eine fürstliche Person:

Hochgeborner Fürst und Herr!

Euer fürstl. Gnad. werden aus der Beilag vernehmen, was der N. wieder ... (jako v č. 36) ... vollziehen.

Oder auch nach Gestalt der Materi Qualität:

Als hat in allerhöchstermanter kaiser- und königl. Maj. Nahmen das königl. Amt der Landeshabtmanschaft dessen Euer fürstl. Gnaden erinnern wollen.

In fine aber möchte diese cortesia hinzugesetzt werden: Im übrigen verbleibet das königl. Amt Euer fürstl. Gnad ... (jako v č. 36) ... bereith.

Die Unterschriefft betreffend ... (jako v č. 36) ... beschehen: NN., der röm.

^{16a} S predikátem *Würdig* se má podle cis. reskriptu ze 7. října 1641 a z 2. ledna 1642 (d'Elvert, *Schriften* 16, str. 507–8) spokojit i olomoucká kapitula. Nárok na oslovení *Hochwürdig* přísluší jenom olomouckému biskupovi (reskript z 25. dubna 1665 — d'Elvert, *Schriften* 16, str. 508).

¹⁷ Otisk u d'Elverta 16, str. 513.

kais., auch zue Ungarn und Böhmeim königl. Maj. Landeshaubtman, Canzler und Rätthe bei Dero königl. tribunali in Dero Erbmargraffthumb Mähren.

N. Landeshaubtman,

N. Canzler etc.

*Decretum in tribunali regio
Brunae N. junii anno N.
N. Secretarius.*

Welches alles dann auch in den übrigen Schreiben, so an andere Standespersonen ergehen, nach Standesgebühr gesezet werden soll.

(Další část tohoto článku instrukce v podstatě opakuje to, co je nám známo již z normálie č. 51, nepřesně se však uvádí, že predikátem „Hochwürdig“ byli opati a preláti oslovováni za časů Ferdinanda III. Víme totiž, že se tak dalo nikoliv po celé období vlády Ferdinanda III., nýbrž — alespoň podle znění předpisů — jen do poloviny roku 1641.)

In Patenten und offenen Decreten aber soll

dieser Eingang gebraucht werden:

Von der röm. . . (jako v č. 36) . . . daß etc.

Ist derowegen in allerhöchsternanter kaiser- und königlichen Maj. Nahmen des königl. Ampts der Landeshaubtmanschaft gebührendes Ermahnen und Verordnen, das etc.

In fine . . . (jako v č. 36) . . . werden.“

Srovnáme-li znění formulí uvedených v citovaném článku instrukce č. 146 se zněním v č. 36, zjišťujeme, že změny jsou dány jednak tím, že v r. 1659 stál v čele tribunálu zemský hejtman, zatímco v r. 1640 to byli tři prozatímní správcové, jednak značným zjednodušením kuriálií, jakož i „odosobněním“, objektivizací celkového stylu:

- a) Ve vzorci zavřeného listu je vynecháno ve srovnání s č. 36 nejen druhé oslovení (které bylo odstraněno již normálií č. 51), nýbrž i následující pozdravná formule, obsahující „nabídnutí služeb“, tedy celá úvodní kurtoazní salutace.
- b) V závěrečné zdvořilostní formulí, kterou nazývám závěrečnou kurtoazní salutací, je místo osobního „verbleiben wir“ (v č. 36) neosobní „verbleibet *das Amt*“ a podobně je i v ostatním textu nahrazena 1. osoba kolektivního plurálu 3. osobou singuláru, přičemž podmětem je název úřadu.
- c) V patentech a otevřených dekrettech se již na rozdíl od č. 36 neodlišuje vztah panovníka k adresátovi od vztahu tribunálu k adresátovi (*Ist . . . Ihrer . . . Majestät . . . Befehlich, vor unsere Person aber . . . Ersuchen*), nýbrž tribunální příkaz se zjednodušeně formuluje ve jménu panovníka (*Ist . . . in Ihrer k. u. k. Majestät Nahmen des kön. Ampts der Landeshaubtmanschaft . . . Ermahnen und Verordnen*), což je patrně třeba chápat jako panovníkovu snahu o zvýšení váhy tribunálu v zemi.¹⁸

¹⁸ Rozdíl v názvu úřadu použité v předpodpisové formulí, v tzv. firmě („königliches Amt der Landeshaubtmanschaft“ v č. 36, „königliches Tribunal“ v č. 146), nejsou podstatné, neboť obou názvů se užívalo promiskue.

Jinak se však i v instrukci Leopoldově setkáváme s tímiž nedostatky — z hlediska dnešního badatele —, na něž jsme již upozornili u normálie č. 36. Převzetí ustanovení normálie č. 51 do Leopoldovy instrukce sice částečně nahrazuje vzorce pro zavřené listy adresátům z nižších stavů než knížecího (avšak jen pokud jde o oslovení), avšak i nadále chybí formulář pro rozsudky, pro přípisy adresované panovníkovi (kromě ustanovení o podpisech), kolegiálním úřadům (normálie z r. 1642 o titulatuře úřadu zemských desk je jen velmi zlomkovitou informací) a stejně jako dříve se uvedené formuláře pro listy knížatům, pro patenty a otevřené dekrety omezují jen na písemnosti stylizované německy, ačkoliv tribunál korespondoval i česky (s výjimkou přípisů císaři a s výjimkou vnitřní agendy), čehož výrazem je existence dvou sekretářů, českého a německého, jakož i dvojího nižšího kancelářského personálu.¹⁹

Z dalších originálních tribunálních normálií pocházejících ještě ze 17. století se týká expedovaných písemností už jen jedna, vydaná 16. února 1686 (č. 241). Zpřesňuje vlastně ustanovení normálie č. 44 ze 6. listopadu 1640 (viz výše) o kancléřově podpisu na těch tribunálních písemnostech, které jsou expedovány bez podpisu hejtmanova (v období, kdy je zemský hejtman nepřítomen). Podnětem k tomuto zpřesnění byla stížnost nejvyššího komorníka proti tomu, že tribunální kancléř se za nepřítomnosti zemského hejtmana podepisuje (v paten-tech určených všemu obyvatelstvu země a v dekretech adresovaných úřadu zemských desk) na tom místě, které je vyhrazeno pro podpis zemského hejtmana nebo jeho zástupce. Panovník sice prohlašuje, že se tím kancléř nedopustil žádného přestupku, neboť taková praxe byla dříve běžná („in prioribus fundiret sei“), nicméně však stanoví, aby napříště se kancléř podepisoval i tehdy, chybě-li podpis hejtmanův, na místě kancléřovu podpisu vyhrazeném („in loco ordinario“).

Od sklonku prvního desetiletí 18. stol. se na rozdíl od stavu ve století 17. začínáme v normáliích častěji setkávat s předpisy upravujícími náležitosti tribunálních přípisů odesílaných panovníkovi.

Normálie z 19. prosince 1709 (č. 475) nařizuje, aby tribunál ve svých dobrozdáních zasilaných panovníkovi v justičních záležitostech (tj. zřejmě při revizích procesů) uváděl hodnotu sporu (quantum litis), aby mohlo být podle toho spolehlivě vyměřeno kolkovné.

Normálie ze 17. listopadu 1711 (č. 507) předpisuje formulář pro stylizaci tribunálních dobrozdání o cechovních řádech. Jak patrně z přiloženého vzoru, šlo panovníkovi o to, aby tribunál vždy uvedl a jasně odlišil stanovisko příslušného městského magistrátu, stanovisko moravského zemského podkomořího a stanovisko své (tribunálu).

Řada ustanovení o tribunálních přípisech panovníkovi je obsažena i v nové obsáhlé instrukci, kterou vydal Karel VI. 20. dubna 1712:²⁰

- a) Ve všech tribunálních dobrozdáních, pokud při jejich projednávání v zasedání tribunálního kolegia nebylo dosaženo jednomyslnosti, nýbrž jen většiny hlasů, se mají uvádět kromě konečného výsledku hlasování také mínění (vota) těch přísedících, kteří zůstali se svými názory v menšině, a to spolu s důvody, ji-

¹⁹ Srov. o tom výše ve Studii I, str. 12.

²⁰ Originál se nedochoval. Koncept v SÚA Praha, fond ČDK, sign. III A 4 — Morava, kartón 328.

miž své hlasování motivovali. V případech, kdy ani při třetím hlasování nebylo dosaženo prosté většiny, má být panovník informován o votech všech přísedících (rovněž s uvedením důvodů).

- b) Do způsobu podpisování tribunálních přípisů císaři se zavádí novota: Kdežto dosud jsme v normáliích četli ustanovení, že přípisy panovníkovi má podpisovat jen zemský hejtman (resp. v době triumvirátu tři prozatímní správce), přičemž nevíme, zda vůbec mohly být do Vídně odesílány přípisy bez hejtmanova podpisu, byl-li hejtman nepřítomen, nacházíme nyní v Karlově instrukci ustanovení, že za nepřítomnosti zemského hejtmána mají tyto přípisy podepisovat kancléř a radové a na okraji má být poznamenáno jméno referenta nebo koreferenta („mit Anectirung des Referentens oder Correferentens in margine alle individualiter“).
- c) Po prvé se pro přípisy odesílané tribunálem panovníkovi užívá vedle dosavadního neurčitého názvu *Schreiben* nebo *Gutachten* termínu, který pak převzala moderní diplomatická terminologie pro přípisy, jejichž adresát je vydavateli nadřízen, totiž *Bericht* (*zpráva, relace*).²¹
- d) Velmi důrazně se instrukce obrací proti rozvláčnosti tribunálních zpráv: má přestat „kolorování“ zpráv zbytečnými slovy, která je třeba nahradit vystižením podstaty věci („substantialiter“; „nuda rei veritas“), a to tak, aby byl nejprve jasně vyložen obsah záležitosti („praemissa specie facti“), dále uvedeny důvody pro a proti a konečně vlastní tribunální dobrozdání. Zpravuje-li tribunál panovníka o několika různých záležitostech současně v jednom přípisu, má psát o každé záležitosti odděleně, každé z nich má být věnován samostatný bod.

Normálie z 5. května 1713 (č. 535a) stanoví, aby všechny tribunální zprávy byly na první straně („in prima facie des ersten Blaths“) opatřeny stručným obsahem, tvořícím samostatnou rubriku („der Inhalt des Berichts ganz kurtz in einem besonderen Argument“) a skládající se z těchto údajů:

- a) věc (*materia rei*),
- b) osoby, jichž se věc týká,
- c) zda tribunální stanovisko je kladné nebo záporné.

Přiložen je na zvláštním listě nepřilíši pečlivě psaný vzor („formulare eines dergleichen argumenti synoptici pro formulari“), v němž jsou uvedeny čtyři příklady, stylizované však nikoli heslovitě, jak by se mohlo zdát z výše uvedených bodů, nýbrž jako regist ve formě celé věty.²²

14. září 1716 (č. 619) dochází k úpravě písemností užívaných při odvolacím řízení — tzv. apostolů.²³ Podnětem tu byla nespokojenost dvora s tím, že tri-

²¹ Srov. *Čs. diplomatika I*, str. 234; H. O. Meisner, *Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*, 2. vyd., Lipsko 1952, str. 38 n.

²² Dva z uvedených příkladů jsou míněny jako vzor pro zprávu tribunální, jeden pro zprávu samotného zemského hejtmána a jeden pro zprávu nejvyššího sudího. Pro názornost postačí citovat jeden ze vzorů: „Ambt in Mähren erstattet Bericht, daß des Franz Edlen von Stockhammer Städtlein Nedwieditz auf den nach jeden daselbst haltenden Jahrmarck folgenden Tag auch ein Roßmarck allergnädigst verliehen werden könnte.“ Současně se nařizuje zaslat tuto císařskou resoluci sněmovním komisařům, nejvyššímu zemskému sudímu, nejvyššímu zemskému písaři a zemským deskám, jakož i olomouckému biskupovi.

²³ Apostoly byly průvodní přípisy, jimiž soud nižší instance (*judex a quo*) postupoval na žádost odvolávající se strany (*appellanta*) případ vyšší soudní instanci (*judex ad quem*) k dalšímu (odvolacímu) řízení. Jestliže se nižší soudní instance vyjádřila k možnosti odvolání

bunální apostoły nebývají stylizovány zevrubně podle starého zvyku, nýbrž že obsahují pouze opis tribunálního rozsudku. Správně však, jak se nařizuje, mají mít tyto části:

- a) popis záležitosti a povahy žaloby na základě procesních spisů („actenmäßige speciem facti cum genere actionis“),
- b) stručné uvedení argumentů stran pro a proti, spolu s poznamenáním, které argumenty považuje tribunál za právně zdůvodněné a které za nepodložené,
- c) zdůvodnění tribunálního rozsudku („ex quibus fundamentis die rationes decidendi gefasset worden“),
- d) údaj, zda tribunál považuje apostoły za „refutatorios“ nebo „reverentiales“.

9. srpna 1718 (č. 647) bylo nařizováno přikládat ke všem tribunálním zprávám řádně vypracovaný seznam příloh.

O tribunálních návrzích císaři na obsazení úřednických míst hovoří normálie z 11. září 1719 (č. 660): Jestliže tribunál po posouzení kvalit všech uchazečů navrhne na jednu funkci osob několik, má uvést, kterou z nich klade na první místo. Konkrétním podnětem k vydání této normálie byl totiž případ, kdy tribunál v návrhu na obsazení místa brněnského královského rychtáře doporučil oba uchazeče na základě stejných argumentů.

Druhá instrukce Karla VI., vydaná 26. května 1727 (č. 805), zakotvující a doplňující změny, k nimž došlo, jak víme,²⁴ v organizační struktuře tribunálu v předchozím roce, stanoví, že veškeré tribunální zprávy císaři má podepisovat zemský hejtman (nebo jeho zástupce) spolu s ostatními nejvyššími zemskými úředníky (kteří byli v r. 1726 začleněni do tribunálu), kancléřem a přísedícími. Podepisovat však mohou jen ti, kdož byli při projednávání záležitosti, o níž se v té které zprávě pojednává, přítomni na schůzi tribunálního kolegia („so dabeí gesessen“). Podpisují všichni individuálně, přičemž má být na okraji vyznačen referent nebo koncipient.²⁵ Jinak nepřináší druhá Karlova instrukce žádná nová ustanovení o expedovaných písemnostech, až na to, že se znovu důrazně obrací proti rozvláčnosti při stylizaci spisů.

Řada ustanovení od sklonku dvacátých let 18. stol. se týká příloh k tribunálním zprávám zasilaným panovníkovi. Tak se 22. listopadu 1728 (č. 830) a znovu 11. února 1732 (č. 879) připomíná tribunálu, aby přílohy připojené k císařským reskriptům vracel in originali, a pro svou potřebu aby si ponechal (pořídil?) opisy. Těmito přílohami byly, jak je z normálií patrné, žádosti podávané různými osobami panovníkovi, který je zasilal k vyjádření tribunálu, jenž však dosud (stejně jako prý i jiná zemská gubernia a ostatní zemské úřady) si počínal nesprávně, když si prý „wider unser in Sachen ergangenes generale“ originály příloh ponechával ve své registratuře a do Vídně vracel jen opisy; dále se to prý zejména v záležitostech týkajících se privilegii.

zásadně kladně, šlo o tzv. apostoły reverentiales, jestliže bylo její stanovisko zamítavé, šlo o tzv. apostoły refutatorii.

²⁴ Srov. o tom ve Studii I, str. 37.

²⁵ To je další krok ve vývoji podepisování tribunálních zpráv; první byl učiněn v Karlově instrukci z r. 1712, kde se však — jak jsme uvedli — měli kancléř a radové podepisovat jen tehdy (pokud ustanovení první Karlovy instrukce správně interpretujeme), byl-li zemský hejtman nepřítomen. Zajímavé je, že ani instrukce z r. 1712 ani instrukce z r. 1727 se nezmiňují o tom, že by měli podepisovat zprávy také sekretáři, kteří spolusignovali všechny ostatní tribunální expedované písemnosti. — Pokud jde o podepisování těchto ostatních písemností, zůstala v platnosti i nadále stará ustanovení zakládající instrukce Ferdinanda II., převzatá do Karlových instrukcí téměř doslova.

Podle normálie ze 7. června 1734 (č. 908) mají být tribunální zprávy datovány nejen uvnitř na konci textu, nýbrž i zevně „zu Ende des Argumentln“ (tj. pod stručným orientačním obsahem uvedeným na první straně);²⁶ obsáhlejší zprávy mají být číselně paginovány a na dorsu příloh a podpříloh („allegata, sowohl als suballegata“) má být poznamenáno, kam patří, tj. zřejmě, ke kterému místu v textu základního přípisu se vztahují. Stejně si mají při podávání zpráv panovníkovi počínat i jiné instance moravské, které má tribunál o tomto panovníkově nařízení informovat.

Ustanovení o označení příloh se v podstatě opakuje v normálii z 21. prosince 1734 (č. 919), která zároveň nařizuje, aby ty spisy, které zasílá tribunál v jedné záležitosti císaři při apelačním nebo revizním řízení, byly, pokud nejsou příliš obsáhlé (weitschichtig), sešívány. Jestliže se však všechny spisy a přílohy pro přílišnou obsáhlou nedají sešít do jednoho svazku, pak je třeba sešít zvlášť každý základní spis s jeho přílohami. Originální přílohy však mají být přiloženy volně, aby mohly pak být stranám na jejich žádost vráceny.

18. března 1734²⁷ je datován příkaz, aby — podle vzoru pražského apelačního soudu — ten přisedící, který referoval o záležitosti v sesi, připojil ke svému individuálnímu podpisu (na tribunálních zprávách císaři) slůvko „Referent“. Toto ustanovení je sice stylizováno tak, že působí dojmem novoty, jestliže však víme, že bylo obsaženo již v druhé instrukci Karlově z r. 1727, vyplývá z toho, že se původní nařízení nedodržovalo, což je ostatně zcela jasně a výslovně řečeno v třetí instrukci Karla VI. z 13. května 1739, a to jednak v jejím 16. článku, jednak v komentáři, jímž česká dvorská kancelář doprovodila návrh nové instrukce, předložený panovníkovi ke schválení.²⁸ V komentáři se dočítáme, že a) nařízení o tom, aby referent ve všech zprávách, ať se týkají judičiální nebo politických záležitostí, připojoval ke svému podpisu „Ref.“, se dosud jen málo dodržovalo, u přípisů týkajících se politických věcí (publica) pak vůbec ne; b) nesmí chybět podpis nikoho z těch, kdož se zúčastnili projednávání záležitosti, a naopak zase se nesmí podepsat ti, kdož byli na zasedání nepřítomni.

Účelem těchto nařízení totiž je, jak se v komentáři zdůrazňuje, umožnit dvoru, aby podle podpisů tribunálních zpráv získal přehled o tom, jak se ten který přisedící účastní práce tribunálu („fleissig oder unfleissig“). 16. článek vlastního textu instrukce se pak výslovně odvolává na normálii (výše uvedenou) z 18. března 1734 a dodává, že referent má připojit poznámku *Ref.* vždy, ať již koncipoval dobrozdání on sám nebo sekretář. Vynechávání této poznámky prý bylo způsobováno jednak tím, že se rozmohl nešvar podpisovat zprávy předem jakožto charty bianky, „wo solchemnach der Referent oberwehntes additamentum zuzusetzen nicht gewust“, jednak tím, že referenti nebývali leckdy při podpisování přítomni v Brně. Proto se napříště zakazuje podpisovat charty bianky a expedovat zprávy dříve, než budou opatřeny poznámkou *Ref.* Je-li referent v době, kdy se zpráva per rollam podpisuje, nepřítomen, má expeditor na druhou prázdnou stránku („auf den anderen leeren Seithen“) poznamenat *absente refe-*

²⁶ Srov. výše ustanovení normálie z 5. května 1713 (č. 535 a).

²⁷ Koncept v SÚA, fond ČDK, sign. III A 4 — Morava, kartón 329. Originál se nedochoval.

²⁸ V C 4 je uložen pouze průvodní přípis (č. 1010), instrukce sama je dnes ztracena (viz poznámku Radimského, l. c., str. 70). Návrh instrukce (schválený panovníkem) spolu s průvodním komentářem viz SÚA, fond ČDK, sign. III A 4 — Morava, kartón 328; v jiné souvislosti bylo o něm pojednáno ve Studii I, str. 40.

rente N. N. Stejně tak musí být podpisy i ostatních přísedících, kteří sice byli přítomni při projednávání záležitosti, nikoliv však při podpisování, nahrazeny poznámkou *Desunt subscribentes N. N.*²⁹

Stejně jako za Karla VI., byla věnována tribunálním zprávám značná pozornost i za nové panovnice Marie Terezie.

Podle reskriptu z 21. listopadu 1742 (č. 1059) má tribunál napříště ty své zprávy, které se týkají věcí veřejných (publica), zasílat ke dvoru („anhero“) ve dvojím vyhotovení.

Toto ustanovení se zanedlouho nato, 7. ledna 1743 (č. 1063), zpřesňuje tak, že i duplikáty je nutno vždy podepisovat, větší přílohy však stačí připojit pouze k prvopisu.

Normálie vydaná o dva měsíce později, 6. března 1743 (č. 1068), pak stanoví, aby duplikáty zpráv ve veřejných záležitostech nebyly již zasílány české dvorské kanceláři, jak se dosud správně dalo, nýbrž aby byly adresovány přímo do rukou panovnice.³⁰

Za několik dní vydává panovnice o duplikátech další normálii (16. března 1743, č. 1069), v níž naléhá na jejich *pravidelné* zasílání v poštovních dnech, neboť zasílání duplikátů tribunálních zpráv již po několik poštovních dnů vázne.³¹

Rada dosavadních ustanovení o tribunálních zprávách odesílaných ke dvoru se znovu opakuje v kancelářském řádu tribunálu, vydaném Marií Terezií 27. července 1745 jako příloha k obsáhlé instrukci z téhož dne,³² a to v článku vypočítávajícím povinnosti tribunálního expeditora. Ten má dbát na to, aby se zprávy psaly na papíře obvyklého formátu, aby na pravé straně bylo poznamenáno jméno koncipienta, aby byly opatřeny poznámkou *Ref.* u referentova podpisu, resp. poznámkou *absente referente N. N.* atd., má pečovat o datování zpráv nejen na konci textu, ale i zevně na první stránce pod záhlavním registrem, o paginaci obsírnějších zpráv, o označování příloh a podpříloh, o sešívání apelačních spisů, o vracení příloh in originali, o zasílání duplikátů in publicis, jak jsme se o tom o všem poučili již z předchozích normálií.

Poslední normálie týkající se zpráv je z 1. července 1748 (č. 1174). Podnětem k jejímu vydání byly stížnosti stran na přemrštěné tribunální taxy. Proto má tribunál napříště ve svých zprávách adresovaných panovnici a týkajících se privilegií v závěru připojit poznámku o výši zaplacené taxy.

*

²⁹ V souvislosti s ustanovením o připojování poznámky „*Ref.*“, ať již vyhotovil zprávu referent nebo sekretář, se v závorce podotýká, že jméno koncipienta beztak prý obvykle bývá poznamenáno („zu notiren kommt“) na první stránce zprávy. — Kromě nařízení, aby se na tribunální zprávy podepisovali jen ti přísedící, kteří byli přítomni při projednávání záležitosti, sledoval stejný cíl (získat přehled o podílu jednotlivých přísedících na práci tribunálu) 23. článek instrukce, podle něhož je nutno vyžadovat každoročně od každého přísedícího scznamy nedodělků, které mají být na radním stole k dispozici předsedajícímu; jejich duplikáty spolu s přehledem vypracovaných elaborátů mají být zasílány ke dvoru.

³⁰ Patrně měl být tedy jeden exemplář zasílán české dvorské kanceláři a druhý do rukou panovnice.

³¹ O poštovních dnech viz ve Studii I, pozn. 100.

³² Originál instrukce je uložen v SAB, fond C 4, č. 1106, kancelářský řád u ní přiložen dnes již není. Návrh (předložený českou dvorskou kanceláří panovnici, která jej schválila) viz v SÚA, fond CDK, sign. III A 4 — Morava, kart. 328 (tvoří součást téhož sešitu, který obsahuje návrh instrukce z téhož dne a úvodní vysvětlující komentář).

Ve srovnání s poměrně početnou řadou předpisů o tribunálních přípisech odesílaných panovníkovi jsou normálie z prvé poloviny 18. stol. skoupé na poučení o přípisech určených ostatním adresátům. Přinášejí sice několik informací o tribunální korespondenci s kolegiátními úřady, o níž jsme se nedočetli v normáliích ze století 17. prakticky vůbec nic (až na nejasný předpis o titulování úřadu zemských desk z r. 1642), avšak jde o informace značně útržkovité.³³

Podle normálie z 29. dubna 1704 (č. 366) má tribunál používat v přípisech zemské obranné komisi místo výrazu *decretum* slova *insinuatum*.

21. ledna 1709 (č. 457) zamítl panovník žádost olomouckého magistrátu o povolení užívat v magistrátních přípisech termínu *decretum*, neboť tento termín je na Moravě vyhrazen pouze tribunálu.

Pokud jde o tribunální korespondenci s kolegiátními úřady stojícími v čele ostatních zemí českého státu a postavenými tribunálu na roveň (tj. s českým místodržitelstvím a vrchním úřadem slezským), dovídáme se z normálie datované 13. května 1718 (č. 640) pouze to, že se zemská gubernia mají mezi sebou navzájem titulovat *hochlöblich*. To však samo o sobě naprosto nestačí k charakteristice písemností, které tribunál těmto institucím posílal, neboť — jak se v téže normálii dále uvádí — mají být gubernia takto titulována i od ostatních politických a kamerálních úřadů (tedy i od úřadů stojících na nižší úrovni než gubernia). Třeba však dodat, že skoupost této normálie o korespondenci s ostatními gubernií je dána tím, že nebyla vydána za tím účelem, aby upravila písemný styk mezi gubernií. O něm se v ní mluví vlastně jen mimochodem; hlavním motivem k vydání této normálie byl totiž spor mezi tribunálem a moravským úřadem zemských desk o vzájemnou titulaturu. Pokud lze soudit z ne zcela jasné formulace v normálii, stěžoval si tribunál u císaře, že úřad zemských desk se zpěčuje — v rozporu s císařskou pragmatikou z 23. srpna 1695³⁴ — upustit ve svých přípisech odesílaných tribunálu od užívání personální a individuální titulatury (vůči tribunálu),³⁵ pokud nebude (což byl požadavek úřadu zemských desk) od tribunálu titulován *löblich*. Císař, dávaje tribunální stížnosti za pravdu, odsoudil počinání úřadu zemských desk, který má správně používat vůči tribunálu oslovení *Hochlöbliches königliches Tribunal* (a právě v této souvislosti se v normálii objevuje zmínka o vzájemné titulatuře gubernií, jak o tom byla výše řeč), kdežto tribunál má i nadále používat v přípisech zemským deskám dosavadní obvyklé titulatury, a to proto, že úřad zemských desk je — jak se výslovně zdůrazňuje — tribunálu podřízen. Jak však tato dosavadní titulatura vlastně zní, se už v normálii neříká. Nebylo totiž přece nutno poučovat tribunální úředníky o zvyklostech, které jim byly běžné a které jim císař schválil. Dnešního badatele lze sice předběžně, byť s jistými rozpaky, odkázat na normálii ze 14. února 1642³⁶ (není totiž jasno, zda titulatury, o které je v ní řeč, se

³³ Ze nenacházíme v tomto období další pokyny pro vyhotovování písemností adresovaných individuálním příjemcům, vyplývá patrně z toho, že zůstávala v platnosti ta ustanovení o jednotlivých typech písemností, která byla obsažena ve starších normáliích. Nicméně bychom však očekávali doplnění mezer, na něž jsme u oněch starších normálií upozornili: postrádáme i nadále např. poučení o přípisech měšťanům a městům, o stylizaci rozsudků aj.

³⁴ Plný text této pragmatiky mi není znám. Výtah viz *W e k e b r o d*, str. 75, č. 207.

³⁵ Vysvětlení, co se rozumí personální a individuální titulaturou, viz v 2. části tohoto oddílu Studie II, str. 82.

³⁶ Viz pozn. 17.

mělo vskutku užívat v *úvodním oslovení* tribunálních přípisů pro úřad zemských desk), avšak definitivně budeme moci tuto otázku objasnit až na základě studia konkrétního materiálu, expedovaného z tribunální kanceláře (v druhé části tohoto oddílu).

O přípisech jiným kolegiálním úřadům moravským se zmiňují normálie pocházející až z konce čtyřicátých let 18. století, tedy až ze sklonku vývoje tribunálu jakožto jednotné politicko-justiční instituce. Podle reskriptu z 5. května 1747 (č. 1147)³⁷ má tribunál v přípisech adresovaných rentovnímu úřadu užívat na příště oslovení *Löblich kaiserlich-königliches Rentamt* a při signování výrazu *Ex consilio*. 3. listopadu 1748 (č. 1183) bylo pak ustanoveno normálie č. 1147 rozšířeno i na tribunální korespondenci s moravskou bankální administrací. Proč byl těmto dvěma úřadům přiznán titul *löblich*, o nějž se předtím marně ucházel úřad zemských desk, a co znamená ono *Ex consilio*, nelze však z normálie samotných pochopit; odpověď dá teprve studium skutečných expedovaných písemností.

Pokud jde o ostatní typy expedovaných písemností, je možno ještě upozornit na tu část výše již citovaného kancelářského řádu z roku 1745, v níž se mezi povinnostmi registrátora všeobecně uvádí vystavování různých potvrzení, výslovně pak (avšak bez bližšího vysvětlení) *vidimus*.³⁸

*

K předpisům o expedovaných písemnostech je možno přiřadit i několik normálií, které se týkají publikování patentů a které pocházejí vesměs z první poloviny 18. stol. Panovníkovi záleželo na tom, aby patenty byly publikovány včas, aby byly uvedeny opravdu ve všeobecnou známost, aby byli tedy s nimi seznámeni i prostí lidé, pokud obsahovaly nařízení, která byla určena veškerému obyvatelstvu, a proto se stanoví prostředky, jak toho dosáhnout (tisk patentů, dvojjazyčnost, úkoly krajských hejtmanů při publikaci patentů atd.), uvádí se, za jakých okolností je možno znovu publikovat staré patenty, atd. (č. 576, 578, 598, 636, 700, 1052).^{39 40}

*

³⁷ Tato normálie se odvolává na reskript vydaný již 29. října 1715 a též na reskript z 28. března 1747, avšak vlastní text prvního mi není znám a druhý (C 4, č. 1143) je formulován velmi mlhavě.

³⁸ Výsledky svědků a inrotulaci procesních akt (o níž viz povšechně ve Studii I na str. 14), o nichž je v této souvislosti v kancelářském řádu také řeč, ponechávám stranou, neboť tyto písemnosti patří do sféry diplomatiky genetické, kterou se zatím nezabýváme.

³⁹ Ustanovení o publikování se však vztahují nejen na patenty tribunální, nýbrž i na patenty panovnické.

⁴⁰ Jen volně souvisí s předpisy o expedovaných písemnostech několik normálií (č. 652, 960, 973), které stanoví, v jakých případech a za jakých podmínek má tribunál pořizovat soukromým osobám i úředním institucím opisy panovnických reskriptů (adresovaných tribunálu).

Expedované písemnosti ve světle skutečné praxe⁴¹

Při konfrontaci předpisů se skutečnými písemnými produkty tribunálu budeme postupovat podle jednotlivých typů expedovaných písemností, a to tak, že za východisko (zdůrazňuji: jen za východisko) zvolíme to roztrídění expedovaných písemností, které podávají normálie č. 36 z roku 1640 a č. 146 z roku 1659. Přitom zároveň využijeme podnětů, které vnesl do novověké diplomatiky její tvůrce Heinrich Otto Meisner v systematickém oddílu své známé knihy,⁴² zvoliv za základní kritérium pro třídění expedovaných písemností (Schriftstücke des Auslaufs) úředněhierarchický vztah mezi vydavatelem a příjemcem. Podle tohoto kritéria, jež pak rozpracoval pro potřeby odborné archivní školy v Postupimi G. Schmid,⁴³ se veškeré vydané písemnosti rozpadají do tří velkých skupin podle toho, zda je vydavatel příjemci nadřizen (Schriftstücke der Überordnung), podřizen (Schriftstücke der Unterordnung) nebo je mu postaven na roven (Schriftstücke der Gleichordnung). Tyto tři skupiny se pak dále dělí na jednotlivé typy, a to podle rozdílů v gramatické konstrukci použité při jejich stylizaci (1. osoba plurálu — stilus regius nebo curiae, stilus collegialis, stilus modestiae; 1. osoba singuláru — stilus litterae; 3. osoba — stilus relativus).⁴⁴ Toto klasifikační schéma, vyvozené z diplomatického materiálu především *pruské* ústřední

⁴¹ Obraz expedovaných písemností v této části podaný si nechce a nemůže činit nárok na úplnost, neboť jeho heuristická základna není bez mezer, daných nejen dochováním materiálu, nýbrž do značné míry také nynějším stavem inventarizace a katalogizace našich archivních fondů. K tomu, co bylo o potížích se shromažďováním materiálu řečeno v předmluvě, budiž dodáno, že často ani dobře zpracovaný inventář nebo katalog nedává vždy zcela úplnou představu o expedovaných písemnostech tribunálních ve fondu příjemcové uložených, protože pochopitelně nikoliv vždy jsou tribunální přípisy samostatnými inventárními nebo katalogizačními jednotkami; častěji tvoří tribunální přípisy součást obsáhlejších spisů nebo registraturních skupin, a pak ovšem je třeba se probírat fascikly aktového materiálu, což samozřejmě nelze provést způsobem vyčerpávajícím. — Kromě toho bylo nutno v některých případech — tam, kde zpřístupnění fondů příjemců se zatím omezilo jen na základní informace v původcích, anebo tam, kde se materiál dochoval jen velmi neúplně, — použít místo originálů expedovaných písemností jejich konceptů a zrušených čistopisů, uložených v těch fondech, jejichž původcem je tribunál. Obojí platí zejména o tribunálních přípisech panovníkovi, resp. české dvorské kanceláři, jejíž spisy byly již v 18. stol. z devadesáti procent zničeny (v moravském oddělení její registratury je např., jak jsem prohlídkou zjistil, pouze jediný originál tribunálního přípisu!). Koncepty a zrušené čistopisy ovšem nelze pokládat za náhradu plnohodnotnou, neboť některé znaky písemnosti lze pozorovat jen na čistopisech vskutku expedovaných. — Stejně tak nemohly být pro výše uvedené heuristické potíže prozkoumány tribunální přípisy beze zbytku všem skupinám (stavovským, úředním) příjemců, nebo aspoň nikoli vždy z celého období, jímž se tato práce zabývá. Na druhé straně však značná stereotypnost jednotlivých skupin expedovaných písemností moravského tribunálu umožňuje i při mezerovitosti shromážděných pramenů podat typologický náčrt, jež další bádání jistě v mnohém doplní a opraví, jehož základní kontury však nebude snad třeba příliš měnit.

⁴² Meisner, l. c., str. 23—25 a zejm. str. 27—51.

⁴³ G. Schmid, *Aktenkunde des Staates, Teil I, Teil II, Beispielsammlung* [= sv. 3], *Erläuterungen zur Beispielsammlung* [= sv. 4]. Vydala Fachschule für Archivwesen Potsdam (1959) rotaprintem jakožto skripta pro dálkové studium (Lehrbriefe für das Fachschulfernstudium für Archivare).

⁴⁴ V oblasti panovnických písemností určených podřizeným je možno jako příklad písemnosti stylizované v 1. osobě plurálu uvést *reskript*, jako příklad písemnosti stylizované v 1. osobě singuláru — *kabinetní list* a jako příklad písemnosti stylizované objektivně — *dekret*.

státní správy, nebudeme však aplikovat na písemnou produkci ústředního orgánu zeměpanské správy na Moravě zcela mechanicky. Ukazuje se účelnějším uplatnit hledisko vztahu mezi vydavatelem a příjemcem spíše *uvnitř, v rámci jednotlivých typů expedovaných písemností* než (jak je tomu u Meisnera a Schmida) naopak, a to nejen z toho důvodu, abychom mohli lépe navázat na třídění užité v normálii č. 36 a č. 146, nýbrž především proto, že — jak se ukazuje — mělo u tribunálu typologické hledisko přece jen větší vliv na *základní formu písemností* než hledisko hierarchické (které sice je naprosto nepominutelné, nicméně však až druhořadé), a dále proto, že není vždy zcela nesporné, zda ten či onen příjemce (zejména též pokud jde o instituce) byl vůči tribunálu podřízen nebo zda byl s ním na stejné úrovni hierarchické či na něm aspoň nezávislý. Kromě toho určité formální náležitosti písemností byly uvnitř jednotlivých typů ovlivňovány nejen úředním, služebním vztahem příjemce k vydavateli, nýbrž též jeho postavením společensko-stavovským.

*

Prvním typem, který normálie č. 36 (a rovněž normálie č. 146) uvádí, jsou *listy zavřené (verschlossene Schreiben)*. Formulář stanovený pro zavřené listy určené knížatům (míněna jsou ovšem knížata na Moravě) se, jak lze pozorovat ze skutečného materiálu, vcelku dodržuje. Jisté odchylky a obměny, které se vyskytují v úvodní (po tzv. *druhém oslovení* následující) a v závěrečné (na konci vlastního textu umístěné) kurtoazní salutaci, jejíž obsahem je „nabídnutí služeb“,⁴⁵ jsou nepodstatné (spočívají v tom, že některá slova jsou vynechána, jiná opět přidána)⁴⁶ a bylo by naivní kvalifikovat je jako „porušování“ předpisu. Pozoruhodnější je spíše jistá (i když nenápadná) modifikace v dispozici těchto listů, v nichž se tribunál ve svém úředním nařízení odvolává na příkaz panovníkův. Zní-li příslušná formulace v normálii č. 36 „Als ist allerhöchsternant Ihrer k. u. k. Maj. gnedigster Befehlich, vor unser Person aber unser amtsgebührliches Ersuchen“, dočteme se v expedovaných listech knížatům z tohoto období „Als ist im Namen Ihrer . . . Maj., unseres allergnedigsten Herrn, unser Amtserindern, für unsere Persohn aber gehor. und dienstliches Ersuchen“.

⁴⁵ Názvem „kurtoazní salutace“ se pokouším vytvořit český ekvivalent německého termínu (používaného hojně u Meisnera a Schmida a doslovně nepřeložitelného) „*Dienst-erbietungsformel*“ a odlišit tak tento druh pozdravu od salutace známé z listin suverénů (*graciam suam et omne bonum; salutem in Domino*; atp.). Je-li totiž salutace ve vlastním slova smyslu projevem „milosti“, která přichází v úvahu jen ze strany vyššího (zvláště suverénů) vůči podřízenému (srov. též Meisner, l. c., str. 110), pak „nabídnutí služeb“ je projevem „zdvořilosti“, „dvornosti“ (=kurtoazie), s níž (na rozdíl od „milosti“) se obrací buď podřízený vůči nadřízenému nebo rovný k rovnému. Pojem kurtoazní salutace lze však vztahovat nejen na „nabídnutí služeb“, nýbrž i na tzv. „poručení“ — *Empfehlung* (např. v přípesech panovníkovi — odporučení se do milosti královské).

⁴⁶ Tak bývají někdy v té větě, která následuje za druhým oslovením (tedy v úvodní kurtoazní salutaci), vynechána slova „*jederzeit*“ a „*bereit*“, např. v listě knížeti Gundackerovi z Lichtenštejna z 26. února 1641 (SAB, fond C 8, sign. D 4, nefol.): „Euer fürstl. Gnaden sein unsere gehorsambwillige Dienst bevor“; v závěrečné kurtoazní salutaci téhož listu jsou ve srovnání se vzorem předepsaným v normálii vynechána slova „*jederzeit willig und*“ a některá slova zase (vysázená kurzívou) přidána: „Euer fürstl. Gnaden zue *allen* angenemben Diensterweisung ganz bereith“. Podobně je tomu v závěrečné kurtoazní salutaci listu určeného témuž adresátovi z 13. dubna 1641 (v téže fasciklu): „Im übrigen verbleiben wir zu *allen anderen* angenemben Diensten beraith.“

I když druhá formulace je zdánlivě „poniženější“, přece jen je v ní patrna snaha tribunálních úředníků (kteří měli vesměs nižší *stavovskou* příslušnost než knížata — nejvyšší z nich měl titul hraběcí) stavět se *úředně, institucionálně* nad knížata (pokud ovšem tato knížata měla ve styku s tribunálem charakter soukromých osob). Jestliže totiž podle vzoru předepsaného v normálii přikazuje knížatům jen panovník, kdežto tribunalisté za své osoby jen *úředně žádají* (což znamená, že jsou — i jakožto úřad! — kladeni ne sice na nižší, ale aspoň na stejnou úroveň s knížaty jakožto soukromými osobami), pak ve skutečně vydaných listech jsou ochotni *žádat* pouze jakožto osoby soukromé (čímž dávají zadost nižšímu *stavovskému* postavení svých členů jako jednotlivců vůči knížatům), avšak jakožto úřad reprezentující v zemi panovnickou moc („im Namen . . .“) neváhají, ne-li přímo *přikazovat*, tedy aspoň „*upomínat*“. Je ostatně charakteristické, že před vydáním normálie č. 36, tedy v období, kdy stál od roku 1636 až do května 1640 v čele tribunálu hrabě Salm (jemuž se mimo jiné kladlo za vinu potlačování stavů!),⁴⁷ si tribunál s rozlišováním mezi stavovským a úředním poměrem k adresátům nedělal v listech knížatům vůbec žádné starosti a vystupoval vůči nim prostě jakožto nadřízený úřad zastupující v zemi panovníka: „Hierummen wird im Namen und anstatt der röm. kais. Majestät von tragenden königl. Ambts wegen E. F. G. hierdurch gebührend ermahnet, daß . . .“⁴⁸ Výrazem nadřazenosti vůči knížatům je i to, že za Salma tribunál vynechával v úvodním oslovení substantivum *Herr* (tedy jen „Hochgeborner Fürst“), neužíval vůbec tzv. *druhého oslovení* na počátku vlastního textu a vynechával rovněž úvodní kurtoazní salutaci (takže vlastní text začínal hned narácí),⁴⁹ stejně jako závěrečnou kurtoazní salutaci, místo níž zakončoval text sankcí (což je zvláště jasný projev nadřazenosti): „Gestalt E. F. G. die Billigkeit zue administriren und wie Rechtens wol zu thun wissen werden“. Zdá se proto, že jisté „snížení“ svého postavení vůči knížatům (v r. 1640) pociťoval náš úřad velmi nelibě. Jak již víme z normálie č. 51 (z 15. června 1641), vymohl si na panovníky dovolení vynechávat alespoň *druhé* oslovení, s nímž se vskutku v listech adresovaných knížatům po tomto datu již nesetkáme (v období od června 1640 do počátku června 1641 se však — přesně podle normálie č. 36 — dodržovalo). Tribunál šel však po polovině června 1641 ještě dále: přestal v dispozici připojovat k úřednímu příkazu osobní žádost,⁵⁰ přestože *normativně* bylo vynechávání obratu „für unsere Person aber . . . Ersuchen“ zakotveno — jak víme — až v instrukci Leopoldově z r. 1659 (č. 146). V některých listech knížatům odpadla již v tomto období dokonce i závěrečná kurtoazní salutace, jsouc nahrazena sankcí,⁵¹ ačkoliv ještě i vzor uvedený v instrukci z roku 1659 závěrečnou kurtoazní salutaci předpisuje a sankci v listech knížatům nezná.

⁴⁷ To bylo také jednou z příčin jeho pádu. Viz o tom stručně na str. 49 a 97, pozn. 179.

⁴⁸ SAB, C 8, sign. D 4 — 1. března 1639.

⁴⁹ „Wessen sich bei . . . Ambt . . . [jméno a titul] . . . beschwert, . . . solches haben E. F. G. aus dem Beischlus mit mehrem zu vernemen . . .“ (list citovaný v pozn. 48).

⁵⁰ Např. v listě z 11. října 1641 (SAB, C 8, sign. D 4): „Als haben anstatt der röm. kais. Maj. Euer fürstl. Gn. wir nochmals hierdurch amtsgebührlích erindern und vernahmen wollen, daß . . .“

⁵¹ Např. v konceptu listu z 11. ledna 1642 (SAB, C 8, sign. D 7): „und wie recht zue thun, wol wissen werden“. Jindy chybí i sankce i závěrečná kurtoazní salutace, jako např. v citovaném listě z 11. října 1641, kde je text zakončen slovy „So Euer fürstl. Gn. wir wegen königl. Ambtes nachrichtlich nicht verhalten sollen“. Někdy opět je v listech knížatům i sankce i závěrečná kurtoazní salutace (např. z 29. července 1641 — SAB, C 8, sign. D 7). Protože

Poučení o stylizaci listů příslušníkům nižších stavů (tj. hrabatům, svobodným pánům, rytířům, měšťanům) je v normálii č. 36 z r. 1640, jak víme, povšechné; dovidáme se jen, že mají být formulovány s ohledem na stavovskou příslušnost adresátů; normálie č. 51 z r. 1641 pak nás informuje o úvodním oslovování hrabat a prelátů (u prelátů však jen o znění úvodního predikátu — *Würdig*), nikoliv však již o oslovování svobodných pánů, rytířů, měšťanů, kolegiálních institucí atd., a zároveň přikazuje vynechávat v listech adresovaných hrabatům (příslušníkům starých panských rodů) druhé oslovení (typu *Gnädiger Herr*), z čehož, i když se to v normálii výslovně neříká, logicky vyplývá, že druhé oslovení nepřicházelo ovšem pak v úvahu v listech pro adresáty nižšího postavení (svob. pány, rytíře atd.). Méně jasné však již je, zda se na listy pro tyto příslušníky nižších stavů vztahuje i používání úvodní kurtoazní salutace (předepsané normálií č. 51 pro listy hrabatům).

Prohlídkou skutečných tribunálních listů určených hrabatům však zjišťujeme, že se sice vcelku dodržuje předepsané úvodní oslovení⁵² (nadepsané — stejně jako v listech knížatům — nad vlastním textem větším „kancelářským písmem“) a že se naopak — v souhlase s předpisem — nikde neuzivá *druhého* oslovení na počátku textu,⁵³ nadto se však — což je s předpisem v rozporu — neuzivá, pokud jsem mohl zjistit, úvodní kurtoazní salutace, takže vlastní text začíná ihned narací, která se většinou odvolává buď na vyšší (panovníkův) příkaz nebo (jde-li o odpověď) na došlý adresátův přípis, resp. uvádí jiné motivy zdůvodňující tribunální příkaz či sdělení obsažené pak dále v dispozici. Nesetkáme se tu ani se závěrečnou kurtoazní salutací (o níž se však v normáliích, pokud jde o listy hrabatům, nepraví nic). Text končí sankcí typu *Allermassen* (nebo *Gestalt* apod.) *der Herr Graf rechts zu thun wissen wird*. Důležité je — vyplývá to ostatně zčásti již z citované sankce — si uvědomit, že tribunál se obrací v textu k adresátovi nikoliv tak, že by mu vykal (resp. onikal — *Sie*), nýbrž „hovoří“ s ním nepřímo, uváděje vždy jeho zkrácený titul; je-li pak oslovovaný adresát větným podmětem, je slovesný přísudek formulován ve 3. osobě singuláru. Tedy (schematicky znázorněno) nikoliv: z *přílohy se (Vy) dozvíte*, nýbrž: z *přílohy se pan hrabě dozví*; nebo: nikoliv *obdrželi jsme Váš dopis*, nýbrž: *obdrželi jsme dopis pana hraběte* atd. Odborníky není sice třeba o tomto způsobu stylizace

však vesměs jde o koncepty, bude ještě třeba v budoucnu zjistit, zda zjištěné modifikace vzoru předepsaného v normálii lze potvrdit prohlídkou originálů. — Otevřeno musím zatím ponechat i otázku, zda v druhé polovině 17. stol. a v první polovině století 18. doznal formulář textu listů adresovaných knížatům dalších změn nebo zda zůstal v podstatě takový, jak jsme jej výše podali.

⁵² V některých případech se setkáváme i se zjednodušeným „Wohlgeborner Herr Graf“ (např. SAB, fond B 1, sign. M 58, kartón z let 1641–43, fol. 457 — hraběti Vrbnovi; fol. 420 — hraběti Magnisovi). Tyto doklady jsou však z konceptů, takže je třeba je posuzovat opatrně. Přitom alespoň Magnis byl považován za příslušníka *starého* panského rodu (výslovně je uveden tento rod mezi těmi, které panovník obdařil „hodností tou, kteráž starým rodům stavu panského před novým přináleží“, v Obnoveném zřízení zemském moravském — viz H. Jireček, *Codex juris Bohemici* V/3, Praha 1890, str. 43), a těm přece podle normálie č. 51 příslušel titul „*Hoch und wohlgeborner*...“. Nesrovnalost je snad vysvětlitelná tím, že list Magnisovi má datum 3. března 1641, tzn. byl vyhotoven před vydáním normálie č. 51, která pochází až z 15. června toho roku. List Vrbnovi je však až z 8. listopadu 1641; znamenalo to asi, že nebyl na Moravě považován za příslušníka starožitného rodu a že mu predikát *Hoch* nepřislušel.

⁵³ Pravděpodobně však šlo u starých panských rodů jen o jejich *nároky*, jimž ani dříve nevycházelo tribunál vstříci.

poučovat, přesto však nepovažují toto upozornění za zcela zbytečné, neboť začátečnickům — studentům nebývá vždy zcela jasné, že onen „pan hrabě“ není nějaká osoba další, o níž vydavatel s adresátem koresponduje, nýbrž že je to adresát sám. Interpretace bývá nadto leckdy komplikována tím, že se při tomto nepřímém oslovení zkrácený titul (který se ostatně, jak o tom bude ještě níže řeč, řídí podle stavovské příslušnosti adresáta, a to nikoliv zcela mechanickou aplikací titulu užívaného v úvodním oslovení) dosti často s oblibou nahrazuje ukazovacím zájmenem *derselbe*, např. „Wohlgeborner Herr Graf! Wir können *demselben* (tj. Vám — panu hraběti) nicht verhalten, wie daß . . .“

Úvodní oslovení v listech adresovaných svobodným pánům zní *Wohlgeborner Freiherr*, v listech rytířům *Edler gestrenger* nebo *Edler und gestrenger*, česky *Urozený a statečný rytíři*.⁵⁴ Druhého oslovení, úvodní ani závěrečné kurtoazní salutace se v tribunálních listech svobodným pánům a rytířům — na rozdíl od listů určených knížatům — neužívá, což je vcelku samozřejmé, víme-li, že se zmíněné kuriálie nevyskytují ani v listech hrabatům, kteří přece společenskostavovskými stáli o stupeň výše. Jak pečlivě se u tribunálu dbalo na to, aby byly v listech příslušníkům nižších stavů vynechávány formule vyhrazené pouze knížatům, toho dokladem je koncept z 29. července 1641, jehož text byl určen jednak knížeti Maxmiliánovi z Ditrichštejna, jednak jeho odpůrci ve sporu Šimonu Kratzerovi.⁵⁵ Koncept je stylizován pro Ditrichštejna (i se všemi příslušnými kuriáliemi), na konci pak čteme poznámku určenou pro ingrosistu: „In simili mutatis mutandis an Herrn Simon Kratzern und nur befehlischweise ohne Curtesen“. Čistopis tohoto konceptu mi sice není znám, lze však uvést jiný koncept listu pro Kratzera,⁵⁶ z něhož vyplývá, že byl příslušníkem stavu rytířského (oslovení totiž zní *Edler gestrenger*; chybí úvodní i závěrečná kurtoazní salutace a ovšem i druhé oslovení). Kromě toho je v dispozici místo mírnějšího „Erindern“ a „Vermahnen“ formulován tribunální příkaz důrazněji jako „Veordnung“. Pokud jde o nepřímé oslovení adresáta v textu, zní na rozdíl od listů hrabatům (*der Herr Graf*) pouze *der Herr*, a to jak v listech svobodným pánům, tak i (níže postaveným) rytířům. Je-li týž list určen současně dvěma osobám, z nichž jedna je hrabětem a druhá rytířem, přísně se mezi nimi rozlišuje, a to nejen v úvodním oslovení („Hoch- und wohlgeborner Herr Graf, auch edler gestrenger), nýbrž právě i při nepřímém oslovení v textu: „Und nun dieses königliches Tribunal diese Sühnhandlungscommission *dem Herrn Grafen und dem Herrn* aufzutragen sich entschlossen hat.“⁵⁷ A podobně jako při nepřímém oslovení hrabat, i v listech svobodným pánům a rytířům bývá — a to ještě častěji — nahrazen zkrácený titul zájmenem *derselbe*. Zdá se, že užívání tohoto zájmena nebylo — počínaje druhou polovinou 40. let — asi zcela náhodné a že se neřídilo jen ryze stylistickými zřeteli koncipisty. Lze to například pozorovat na třech v originále dochovaných tribunálních listech stejného data (27. listopadu 1648) a stejného obsahu, adresovaných třem různým šlechticům,⁵⁸ z nichž jeden byl

⁵⁴ České znění oslovení i ostatních formulí uvádím vždy jen tehdy, byla-li mi česká písemnost k dispozici. V tomto případě to tedy znamená, že nemohu uvést český ekvivalent oslovení používaného v listech svobodným pánům.

⁵⁵ SAB, fond C 8, sign. D 7.

⁵⁶ Z 11. prosince 1640 — v témže fasciklu.

⁵⁷ SAB, fond E 27, sign. DE 18, fol. 153 (z 1. prosince 1736).

⁵⁸ SAB, fond A 12, sign. LXXXVIII, 12/25.

svobodný pán a druzí dva rytíři. I slovní znění všech tří listů je naprosto shodné (pochopitelně s výjimkou úvodního oslovení, které v listě svobodnému pánovi je jiné než v obou listech rytířům, a vnější adresy na rubu listu), až na to, že nepřímé oslovení v textu zní v listě svobodnému pánovi a v listě prvému rytíři *der Herr* („... Aus beiverwahrter Abschrift hat der Herr mit mehrerm zu ersehen...“; „... als wolle *der Herr*...“), kdežto v listě druhému z rytířů zní *derselbe* („Aus... Abschrift hat *derselbe*...“; „... als wolle *derselbe*...“.⁵⁹ Vysvětlení je patrně třeba hledat v nestejném faktickém společenském postavení obou rytířů: byli sice příslušníky téhož stavu, avšak ten, který je v textu titulován *der Herr* (Jan starší Jakartovský ze Sudic) byl, jak lze zjistit z adresy na rubu listu, císařským radou, zemským podkomořím moravským a přisedicím tribunálu, kdežto druhý rytíř, titulovaný v textu pouze méně uctivým *derselbe* (Felix Julius Šmerovský z Litkovic), neměl žádných úředních hodností.

V listech adresovaných držitelům nejnižšího šlechtického titulu, stojícím níže než rytíři (tzv. prosté šlechtictví), nacházíme úvodní oslovení *Edler vester* (nebo *Edler und vester*), oslovování v textu pak je zpravidla opět nahrazeno zájmenem *derselbe*. Tak např. v listě z 29. dubna 1729,⁶⁰ určeném původně zástupci (substitutovi) krajského hejtmana znojenského a pozměněném pak na list krajskému hejtmanu samotnému, je kromě opravy úvodního oslovení (původní *Edler vester* škrtnuto) nahrazeno také zájmeno *derselbe* titulem *der Herr*, i když tentokrát ne zcela důsledně.⁶¹

To, co jsme zatím konstatovali o listech adresovaných hrabatům, svobodným pánům, rytířům, resp. prostým šlechticům, se týká těch nositelů uvedených šlechtických titulů, kteří — což je nutno zdůraznit (z pozdějšího výkladu vylpne proč) — stáli ve vztahu k tribunálu jakožto vydavateli na nižším (podřízeném) stupni. Nezáleželo na tom, zda spadali pod pravomoc tribunálu jakožto osoby soukromé nebo jako představitelé různých (ovšem opět tribunálu podřízených) úřadů, např. krajští hejtmané, vojenští hodnostáři (např. známý plukovník — svobodný pán Antonín Miniati, generální komisař pro výzbroj, vystrojování, ubytování a výplatu vojsk na Moravě za třicetileté války), moravský rentmistr, dočasně jmenovaní tribunální komisaři pověřeni zjištěním (na místě) některých podkladů k soudním procesům, smírčím řízením apod., komisaři určení k provázení vojsk atd. Stejně tak bylo lhostejné, byli-li adresáty úředníci individuální (tzv. Ein-Mann-Behörde) nebo úřady kolegiální, z nichž (máme ovšem stále na mysli úřady tribunálu podřízené) je třeba na Moravě jmenovat zejména úřad zemských desk (před reorganizací z r. 1642 nazývaný menším zemským soudem). Kolegium této instituce bylo složeno vesměs z rytířů (nejvyšší zemský písař, zemský místokomorník, zemský místosudí a zemský

⁵⁹ Nikoli nevýznamné je i to, že všechny tři originály (čistopisy) jsou psány týmž písařem, takže musíme vyloučit možnost, že by snad užití nestejně vnitrotextové „titulatury“ padalo na vrub individuálním zvyklostem různých ingrosistů. Domnívám se, že všechny tři originály byly přitom vyhotoveny na základě jediného konceptu, na němž byly (podobně jako v citovaném konceptu listu pro Ditrichštejna a Kratzera — viz výše) příslušné difference vyznačeny.

⁶⁰ SAB, fond E 33, sign. 31 F.

⁶¹ V další části dispozice totiž ukazovací zájmeno *derselbe* (použité ovšem v různých pádech) již opraveno není. Nedůslednost je i v tom, že škrtnuté (tj. podle tehdejšího způsobu tečkovaně podtržené) úvodní oslovení není nahrazeno oslovením novým. Poznámávám, že tento list se zachoval jen v opise (prostém), pořízeném snad podle konceptu; věc není však zcela jasná.

místopisář), a proto se forma tribunálních listů zasílaných tomuto úřadu nijak podstatně neliší od listů zasílaných tribunálem jednotlivým (soukromým) příslušníkům rytířského stavu. Rozdíl je jen v tom, že v úvodním oslovení nad textem i v nepřímém oslovení uvnitř textu se užívá plurálu: *Edle (und) gestreng*; *Urození a stateční rytíři*.⁶² „das ersehen die Herrn aus dem Beischluß“; „v známost se pánům uvozuje“ apod. Že zde rovněž odpadá druhé oslovení, úvodní i závěrečná kurtoazní salutace (a že jejich text končí sankcí), rozumí se samo sebou vzhledem k tomu, že tribunální listy zemským deskám obsahují vesměs příkazy, ať již jde o příkazy k provedení určitých (často panovníkových) rozhodnutí či o příkazy k podání různých dobrozdání.

Pokud jde o tribunální listy příslušníkům stavu duchovního (konkrétně ovšem jen nižším, spadajícím ve věcech světských pod pravomoc tribunálu), nařídila, jak víme, normálie z 15. června 1641 (č. 51) oslovování v úvodu (nad textem) *Würdig in Gott andächtiger*, při nepřímém oslovení v textu pak *Herr*. Nebylo zatím možno — v důsledku mezerovité heuristické základny — zjistit, zda snad bezprostředně po vydání tohoto nařízení se předepsané oslovení důsledně dodržovalo. V listě rektoru jezuitské koleje v Olomouci z 19. listopadu 1654⁶³ je sice (ještě?) použito předepsaného úvodního oslovení, avšak (nejpozději?) počínaje rokem 1657 se v listech rektorům jezuitských kolejí v Olomouci, Znojmě a Jihlavě, které nám byly v originálech k dispozici, náslovně *Würdig* důsledně vynechává, takže úvodní oslovení zní pouze *Andächtiger in Gott*.⁶⁴ V textu těchto listů se pak nikdy (tedy ani v citovaném listě z roku 1654) neobrací tribunál k adresátovi titulem *Herr* nýbrž jen pomocí zájmena ukazovacího (*der-selbe*) nebo osobního (*er*).

V listech adresovaných měšťanům a měštům, o nichž jsme se z normálií nedověděli ničeho, zní úvodní oslovení *Ehrsamber weiser* nebo (je-li adresátem město jako celek) *Ehrsambe weise*.⁶⁵ V textu se příslušníkům městského stavu (jednotlivcům i kolektivu) vyká (ihr), což se důsledně dodržuje i tehdy, je-li list určen např. dvěma osobám, z nichž jedna je šlechtického a druhá městského původu, např.: „Edler gestrenger, auch ehrsamber weiser“ (v úvodním oslovení),

⁶² Ze se v tribunálních listech určených úřadu zemských desk užívá této (personálně individuální) titulatury, je třeba zdůraznit zvláště proto, že z ustanovení obsaženého v normálii ze 14. února 1642 („Dahero und wann Ihr denselben nebenst unserm obristen Landschreiber den Titel der ‚Röm. kais. Maj. Räthen und königl. Unteramtleuthen bei der Landtafel in Dero Marggrafthumb Mähren‘ gebet, sie darmit in alle Wege zufrieden sein sollen“) by mohla vzniknout mylná představa, že titulatury (v závorce citované) skládající se z úředních hodností šéfa a ostatních členů kolegia zemských desk měl tribunál užívat vůči deskám v úvodním vokativním oslovení. Této titulatury, jak ještě níže seznáme, tribunál v listech zemským deskám sice vskutku užíval, avšak nikoliv v oslovení, nýbrž ve vnější adrese na rubu listu.

⁶³ SAB, fond E 28, sign. P 7/12.

⁶⁴ Náslovně *Würdig* se užívalo však nadále v listech adresovaných olomoucké biskupské konsistoři. V listě z 23. července 1726 zní oslovení „Würdig-bischöfliches consistorium“ (SAB, fond B 1, sign. R 11, konvolut č. 7, fol. 59–60). I když korespondenci mezi tribunálem a biskupskou konsistoří nelze zásadně chápat jako korespondenci mezi nadřízeným a podřízeným, přece jen kladu citovaný doklad na toto místo. Tribunál totiž užil v citovaném listě stejné datovací formuly, jaké užíval jinak v listech adresátům podřízeným (o datovací formuli viz níže v textu). Je to dáno tím, že korespondoval-li tribunál s olomouckým biskupem na stejné úrovni (Gleichordnung), pak musil nutně chápat svůj vztah k pouhé konsistoři jako vztah vyššího k nižšímu (i když nikoliv jako vztah nadřízeného k podřízenému).

⁶⁵ SAB, fond B 1, sign. M 58, kartón z let 1641–3, fol. 433, koncept.

... ist unser ... Verordnen, daß *der Herr* (= rytíř) und *ihr*" (= měšťan) ...⁶⁶

Jak v listech nižším duchovním, tak v listech měšťanům a městům odpadá ovšem druhé oslovení, úvodní i závěrečná kurtoazní salutace, a text je zakončován sankcí.

Dosud jsme se zabývali těmi náležitostmi tribunálních listů (zasílaných příjemcům podřízeným — včetně listů knížatům, kde je, jak víme, vztah k tribunálu komplikovanější), které jsou určovány především stavovskou příslušností adresátů. Věnujme nyní pozornost těm prvkům těchto listů, které jsou jim — bez ohledu na stavovskou příslušnost adresátů (opět ovšem máme na mysli jen adresáty podřízené) — společné.

a) *Gramatické vyjádření vydavatele*, tj. tribunálu. Jestliže víme, že normálie č. 36 z roku 1641 dává ve vzorci pro list přednost zájmennému podmětu v 1. osobě kolegiálního plurálu (... haben wir ... ersuchen wollen), resp. poloneosobní stylizaci typu ... *ist* ... *unser* ... Ersuchen, kdežto instrukce z r. 1659 (č. 146) používá pro listy stylizace objektivní, nahrazujíc zájmenný podmět podmětem substantivním, sestávajícím z názvu vydávajícího úřadu (... hat *das königliche Amt der Landshaubtmannschaft* erinnern wollen), dodejme, že v listech skutečně vydaných převládá *Wir-styl* (včetně způsobu *ist unser* ...) jen asi v první polovině 40. let 17. stol., zatímco od druhé poloviny tohoto desetiletí je stále oblíbenější *Amt-styl*, často konstruovaný pasivně (typu *es wird von dem königlichen Amt der Landshaubtmannschaft ... anbefohlen*), a stále více se začíná uplatňovat neosobní stylizace typu *man ... befunden hat* apod., přičemž je patrna snaha (především v listech příjemcům z nižších kategorií stavovských, zejména od přelomu 17. a 18. stol.) vyhnout se v textu jmenování vydávajícího úřadu, jehož název je nahrazován místními příslovci *hierorths*, *diesorths*, *anhero* atp. Typickou ukázkou této odosobněné „zdeřřední“ stylizace je možno citovat např. z tribunálního listu rektorovi olomoucké jezuitské koleje z 22. listopadu 1708:⁶⁷ „Demnach ... *man* nun *hierorths* (tj. tribunál) die diesfällige Verlässlichkeit zu wissen verlangt, als wird *derselbe* (tj. adresát — rektor) solches *anhero* (tj. do rukou tribunálu) zu berichten, und warum selbter es nicht also gleich *anhero* notificiret, *hierorths* beizubringen haben.“

b) *Syntaktická struktura textového jádra*, které nám zbude po vyloučení kuriálií a které se tedy skládá v podstatě z narace a dispozice, bývá sice dosti rozmanitá, takže z ní nelze vyabstrahovat nějaký stereotypní formulář, nicméně však za nejběžnější a nejtypičtější strukturu textového jádra možno pokládat tu, která se skládá ze dvou podřadných souvětí. V prvním souvětí, které je celé součástí narace, se vydavatel obvykle odvolává na předchozí písemnost, jejíž doručení tribunálu se stalo podnětem k napsání listu. Touto předchozí písemností bývá buď adresátovo podání (a tribunál na ně svým listem odpovídá)⁶⁸ nebo (zejména v soudní agendě) přípis protistrany či vůbec osoby třetí, velmi často panovníkův reskript. Několik příkladů: „Das königliche Amt der Landshaubtmannschaft hat dessen [tj. adresátovo] Schreiben unterm dato den ... [datum] ... zurecht erhalten und ... ersehen, daß ...“⁶⁹ Byl-li podnětem ke vzniku

⁶⁶ Tamtéž, fol. 427.

⁶⁷ SAB, fond E 28, sign. D 1/13.

⁶⁸ V odpovědích se často ve stručnosti resumuje obsah podání; díky tomu tak leckdy získáme aspoň částečnou náhradu za písemnosti dnes již nedochované.

⁶⁹ SAB, fond E 28, sign. D 2/9 — 24. 11. 1697.

listu připsal osoby třetí, bývá součástí souvětí odkaz na přiložený spis: „Was bei dem königl. Amt der Landeshauptmanschaft . . . [jména s tituly] . . . beigebracht haben, das ist beiligend zu sehen.“⁷⁰ „Wasgestalt die röm. kais. und königl. Majestät, unser allergnedigster Erblandfürst und Herr, . . . anbefohlen hat, solches ersehen die Herrn aus dem Beischlus.“⁷¹ „Mitkommender Inschluß gibt in mehrern zu vernehmen, was für eine Klage von dem . . . [jméno žalobce] . . . hierorths überreicht . . . seie.“⁷² „Aus beiverwahrter Abschrift hat derselbte mit mehrern zu ersehen, was . . .“⁷³ „Wessen sich bei dem königlichen Amt der Landshauptmanschaft . . . [jméno a titul] . . . beschweret . . ., solches haben Eur fürstl. Gnaden aus dem Beischlus mit mehrern zue vernehmen.“⁷⁴ „Příležitost [= z přílohy] páni obšírněji vyrozumějí, kterak . . .“⁷⁵ — Druhé souvětí pak obsahuje ve své úvodní vedlejší větě (většinou důvodové) bezprostřední zdůvodnění tribunálního sdělení, nařízení či pokynu (takže aspoň formálně náleží tato část druhého souvětí rovněž k naraci), druhá, tj. řídicí (hlavní) věta obsahuje pak dispozici. Vedlejší věta bývá uvozena většinou důvodovými spojkami *demnach*, *sintemal(en)*, *wie dann*, *weil* (*weilen*, *dieweilen*, *alldieweilen*), *nachdem(e)*, česky: *kdež*, *jakož*; hlavní věta pak začíná nejčastěji důsledkovou spojkou *als* (odpovídá dnešnímu *also!* — má tedy naprosto jiný význam než dnešní spojka *als!*), případně také *so*, *hierummen so*, česky: *pročež*. Např.: „Demnach bei dem königlichen Amt der Landeshauptmanschaft er . . . das gewöhnliche juramentum ordentlich abgeleget hat, als wird von königlichen Ambts wegen denen Herrn oberwehnte allergnedigste Resolution hiemit notificiret . . .“⁷⁶ „Kdež jsouce . . . od dotčeného pana . . . při královském ouřadu hejtmanském obyčejná přísaha dnešního dne náležitě vykonána, pročež . . . se to pánům v známost uvozuje . . .“⁷⁷ „Nachdem . . . von . . . kais. Majestät dieses Anbringen an das königliche Amt ist remittirt worden, diesorts aber man für gueth befunden hat, das collegium hierüber zu vernehmen, als wird derselbte (wie des königlichen Ambts Verordnunge [sic!] hiemit ist) die Gegenothdurft innerhalb vierzehnen Tagen vom Empfang dieses bei dem königlichen Amt einzureichen . . .“⁷⁸ „Wan dan nicht scheinet, wie . . . die Bezahlung aufgehalten werden könne, hierummen wird im Namen und anstatt der röm. kais. Maj. von tragender königl. Ambts wegen E. F. Gn. hierdurch gebührend ermahnet, das sie . . . die Hilffleistung . . . erweisen wollen.“⁷⁹ Základní schéma syntaktické struktury textového jádra, jehož několik příkladů jsme uvedli, může být ovšem nejrůznějším způsobem obměňováno. Tak bývá do základních výše uvedených větných celků vklíněna leckdy celá řada dalších podřadných vět, často také bývá odkaz na předchozí písemnost vsunut (ve formě větné vsuvky) až do důvodové věty

⁷⁰ SAB, fond E 27, sign. EC — 25. 9. 1657.

⁷¹ SAB, C 4, č. 133 (jde o připsal tribunální, nikoliv o panovnickou normálii, jak by se zdálo z toho, že je uložen v C 4).

⁷² SAB, fond E 33, sign. 31 F — 29. 4. 1729.

⁷³ SAB, fond A 12, sign. LXXXVIII, 12/25 — 27. 11. 1648.

⁷⁴ SAB, fond C 8, sign. D 4 — 1. 3. 1639.

⁷⁵ SAB, fond B 1, sign. T 15, jeden z pěti blíže neoznačených kartónů (srov. níže pozn. 118), spis č. 5 z 19. 4. 1663.

⁷⁶ Tamtéž, spis č. 11 — 16. 1. 1665.

⁷⁷ Tamtéž, spis č. 5 — 19. 4. 1663.

⁷⁸ SAB, fond E 27, sign. EC — 17. 5. 1657.

⁷⁹ Viz pozn. 74.

předcházející dispozici, jindy zase odpadá důvodová věta druhého souvětí vůbec, nebo naopak chybí celé první souvětí, nepřichází-li odkaz na předchozí písemnost v úvahu. Vždycky však, pokud je mi známo, bývá dbáno na to, aby hlavní řídicí věta, obsahující dispozici a počínající nejčastěji oddechovou důsledkovou spojkou *als*, byla (zřejmě pro usnadnění orientace v často velmi komplikovaném a těžkopádně stylizovaném textu) graficky oddělena od předchozího textu, a to tak, že je jí zahajován nový odstavec.⁸⁰

c) Společný je všem tribunálním listům pro podřízené adresáty, ať již byli knížecího, hraběcího, svobodněpanského, rytířského, měšťanského či duchovního stavu, i *způsob podpisování*, o němž nás informují normálie dostatečně, věnujice této náležitosti listů vůbec největší pozornost. Víme tedy již, jak je to patrně zejména z normálie č. 36 a 146 (z roku 1640 a 1659), že podpisovou formulu tvoří dvě části: 1. *Kolektivní tribunální titulatura*, uvádějící úřední hodnost zemského hejtmána (resp. v době tzv. triumvirátu úřední titul nejvyšších zemských úředníků pověřených dočasně výkonem neobsazené funkce zemského hejtmána), kancléře a přísedících a vyjadřující zároveň jejich příslušnost k tribunálu. Pro tuto část podpisové formule nemáme v české diplomatické terminologii dosud žádný název. Svým obsahem sice odpovídá intitulaci, avšak protože za intitulaci jsme tradičně zvyklí považovat jen takovou titulaturu, která stojí v čele písemnosti (nebo alespoň tvoří součást úvodního protokolu), je třeba použít jiného označení, které by vyloučilo záměnu. Termín *závěrečná* intitulace by patrně příliš vhodný nebyl, a tak nezbývá než uchýlit se v zájmu jednoznačnosti k termínu, kterého používá ve své známé knize Meisner (i když vzbudí možná jeho zavedení do české diplomatiky jisté rozpaky) — totiž (*úřední*) *firma*.⁸¹ — 2. *Vlastnoruční podpisy*. — K tomu, co vyplývá z normálií, je možno připojit po prozkoumání skutečně vydaných listů ještě několik dalších poznatků: Firma, psaná v originálech vždy rukou písaře textu, odpovídá v období triumvirátu (tj. zhruba od června 1640 do jara 1643) a pak po vydání Leopoldovy instrukce z r. 1659 předepsaným vzorům doslova, což konkrétně znamená, že i ono následné „N. N.“ se v originálech vyskytuje, nejsou nahrazeno, jak by se snad mohlo z normálie zdát logické, vlastními jmény skutečných úředníků. V českých listech bývá ovšem firma česká, která v období triumvirátu zní: „N. N., Jeho Milosti římského císaře, uherského a českého krále deputýrování nejvyšší ouředníci, kanclíř a rady při královském ouřadu hejtmanském v markrabství moravském,“⁸² po roce 1659 pak: „N. N., Jeho Milosti římského císaře, uherského a českého krále zemský hejtmán, kanclíř a rady při královském tribunálu v dědičném markrabství moravském.“⁸³ Poněkud jinak je však firma formulována od jara 1643, kdy byl do čela tribunálu postaven místo tří dočasných správců opět jediný zemský hejtmán, až do vydání Leo-

⁸⁰ Toto rozdělení na odstavce je proto z týchž důvodů vhodné ponechat i v edicích (jak to dělal běžně např. d'Elvert), avšak není správně klást na konec prvního odstavce tečku (pokračuje-li souvětí v novém odstavci větou hlavní), nýbrž jen čárku.

⁸¹ Meisner, l. c., str. 134: „...: Behördenfirma unter dem Text.“

⁸² Např. v listě nejvyššímu zemskému písaři z 19. 2. 1643, SAB, fond A 12, sign. III/16 — 1.

⁸³ Např. v listě zemským deskám z 19. 4. 1663 — SAB, fond B 1, sign. T 15, spis č. 5. Výše v pozn. 18 bylo již upozorněno, že z kolísání v označování našeho úřadu (jednou jako zemské hejtmanství, podruhé jako tribunál) nelze vyvozovat žádné závěry. Zde dodávám, že na užití názvu nemělo žádný vliv, šlo-li o písemnost vydanou v záležitosti soudní nebo o písemnost vydanou v záležitosti politické.

poldovy instrukce v lednu 1659. Tehdy bývá totiž první „N.“ ze zmíněné skupiny dvou stejných písmen „N. N.“ nahrazeno jménem a všemi rodovými, stavovskými a úředními tituly zemského hejtmána, zatímco kancléř a přísedící jsou i nadále uváděni anonymně, např. „Johan, des heiligen römischen Reichs Graf von Rottal, Erbherr auf Napagedl, Burg Quasiz, Tlumetschau und Wesseli, Ersilbercammerer, königlicher Landshaubtman und Generalkriegscommissarius, wie auch N., Canzler und Rätthe bei Dero khöniglichen Tribunal im Marggrafthumb Mähren“⁸⁴ nebo: „Gabriel Schereny, Freiherr von Kleinschereny, Erbherr auf Neuswietlow, Millotitz un Kunnwald, röm. kais. Maj. Rath, Cammerer und königlicher Landeshaubtman, wie auch N., Cantzler und Rätthe bei Dero tribunali im Marggrafthumb Mähren“.⁸⁵ Mízi-li pak po vydání instrukce Leopoldovy i hejtmanovo jméno a tituly, s výjimkou titulu hejtmanského, z firmy listů, je to dokladem toho, jak se v těchto věcech ustanovení instrukcí vskutku dodržovala.⁸⁶ Od té doby zůstává firma až do roku 1749 stereotypní, mění se jen podle skutečné situace uváděná v ní (v posesivním genitivu) titulatura panovníkova, z jehož moci odvozují hejtman, kancléř i radové své úřední funkce. Zpravidla se sice uvádí hodnost císařská a královské hodnosti uherská a česká, avšak titul císařský bývá vynechán pochopitelně v těch tribunálních listech, které byly vydány v období, kdy panovník římskokocísařské hodnosti ještě nenabyl, např. Leopold I. před 18. červencem 1658 nebo Marie Terezie předtím, než se stal císařem její manžel (1745). Za Karla VI. bývá panovníkův titul rozšířen o hodnost krále španělského. Zvláštní formulaci má firma v době, kdy po smrti Josefa I. v r. 1711 spravovala habsburskou říši až do příchodu Karla VI., válčícího ve Španělsku, jako regentka jeho matka Eleonora Magdalena Terezie: „N. N., weiland der in Gott seeligst verschiedenen kais. Maj. Josephi Primi hinterlassene Landeshaubtmann, Canzler und Rätthe bei dem königl. tribunali im Marggrafthumb Mähren.“⁸⁷ — Podpisy, v originálech vždy vskutku vlastnoruční,⁸⁸ jsou — v souhlase s nařízením obsaženým v normáliích č. 36 a 146 — bez *úředních* titulů; uvádějí se pouze tituly hraběcí a svobodněpanské. chápané ovšem tehdy jako součást vlastního jména (což je ostatně vyjádřeno tím, že se tyto stavovské tituly vkládají mezi jméno křestní a přídomek). To platí v době triumvirátu nejen o podpisech tří prozatímních správců, což je z normálie č. 36 celkem jasné, nýbrž i o podpisu sekretářově: formulace jeho podpisu

⁸⁴ SÚA, fond Morava, č. 6187, 9. května 1650.

⁸⁵ 20. června 1656, SAB, fond C 4, č. 133. Kancléř a radové však i v tomto období bývají, jak vyplývá z uvedených dokladů, uváděni ve firmě vždy jen úřední hodnostmi, nikdy jmény, místo nichž stává (ne však zcela důsledně) před substantivem „Canzler“ písmeno (jedno) N. — Titulatura zemských hejtmanů se ovšem ve firmě měnívá podle toho, jak nabývali dalších titulů a statků. Tak např. titul Serényiho, který byl ještě v r. 1656 svobodným páнем, zní o rok později (10. července 1657 — SAB, fond E 27, EC) takto: „Gabriel Graf Schereny, Erbherr auf Neuswietlow, Milotiz, Kunewald und Zlin, der königl. Maj. zue Hungarn und Böhemb Rath und königl. Landeshaubtman...“ Podobně tomu bylo předtím za hejtmanství Rotálova, který byl zprvu pouze svobodným páнем, později i *říšským* hrabětem.

⁸⁶ Aby snad nevznikl dojem, že změna ve formulaci firmy by mohla eventuálně souviset se změnou osoby ve funkci zemského hejtmána, podotýkám, že Serényi stál v čele tribunálu jak před vydáním Leopoldovy instrukce z r. 1659, tak i řadu let potom (1655—1664).

⁸⁷ Např. v listě z 31. července 1711 — SAB, fond E 33, sign. 17 P.

⁸⁸ Někdy právě jen podle rozdílnosti písma jednotlivých podpisů, jichž bývá vždy několik, lze — zejména máme-li k dispozici jen fotokopie textu bez zadní strany s pečeti — rozpoznat od opisů originály, které bývají leckdy velmi dovedně napodobovány.

ve vzoru („N. secretarius“) by totiž mohla svádět k domněnce, že sekretář má při podpisu připojit za své jméno i svou úřední hodnost.⁸⁹ Originály tribunálních listů však ukazují, že sekretář se rovněž podpisoval pouhým jménem. Je však třeba dodat, že se při podpisování střídali sekretář český a německý — podle toho, v kterém z obou jazyků byl přípis vyhotoven. Jazyk textu měl někdy vliv i na formulaci podpisů kancléře a hejtmana. Tak se například podpisuje první tribunální kancléř v českých listech „J. M. [= Jan Mencl] z Kolsdorfu“, v německých „J. M. v. [=von] Kolsdorf“; podobně hejtman Serényi (1655 až 1664): česky „Gabriel hrabí Sereny“, německy „Gabriel Graf Serenyi“. Řada zemských hejtmanů se však podpisuje jen německy, a to i v listech českých, např. Kryštof Pavel hrabě z Lichtenštejna-Castelcornu (v letech 1640—1643 jeden ze tří prozatímních správců, 1643—48 zemský hejtman) nebo Ferdinand kníže z Ditrichštejna (1664—1667). — Leckdy některé z předepsaných podpisů chybí, nejčastěji podpis hejtmanův, nebyl-li hejtman z nějakých důvodů přítomen. V takových případech není hejtman jmenován ani ve firmě, která pak zní např. „N. N., der röm. kais., auch in Hispanien, Hungarn und Böhemb königl. Maj. *verordnete* Cantzler und Rätthe bei Dero königl. tribunali in Dero Erbmaggrathumb Mähren“.⁹⁰ O tom, jak tomu bylo při absenci hejtmanova podpisu s umístěním podpisu kancléřova, jsme se dověděli již z normálie č. 241 (z r. 1682) a je jen možno dodat, že jak retrospektivní výklad v ní obsažený, tak i ustanovení pro budoucnost zcela odpovídá praxi, jak ji lze zjistit z těch originálů expedovaných listů, které nám byly k dispozici. Pokud jde o období triumvirátu, poznamenejme, že jen na málokterých listech z té doby se shledáme s podpisy všech tří správců (Lichtenštejna, Rotála a Magnise). Častěji podpisují jen dva z nich, mnohdy pouze Lichtenštejn, stojící mezi nimi svou hodností stavovskou (hrabě) i úřední (nejvyšší komorník) nejvýše, avšak (na rozdíl od pozdější praxe, kdy při absenci hejtmanova podpisu je hejtman ve firmě vynechán) zůstává i v takovém případě zachována ve firmě plurálová formulace „N. N., deputirte Landesofficirer . . .“.

⁸⁹ Spekulativně by mohl vzniknout — nesprávně ovšem — i takový výklad, že analogicky podle skutečné praxe používané při formulaci počátku firmy (N. N., der röm. . .) nemá být jméno sekretářovo uváděno vůbec, nýbrž místo jména jen písmeno N. a sekretářský titul. Takový mylný výklad (k němuž bychom mohli dospět, kdybychom užívali normálií bez konfrontace se skutečnými písemnými produkty tribunálu) by mohl být podpořen i tím, že ve vzoru bylo pro znázornění podpisů tří prozatímních správců a kancléře použito skutečných jmen úředníků působících tehdy u tribunálu, kdežto podpis sekretářův je ve vzoru naznačen pouze obecně.

⁹⁰ Citovaný doklad je ze 27. února 1713, SAB, fond E 33, sign. 17 P. — Adjektiva „*verordnete*“, jehož význam zhruba odpovídá dnešnímu „*s pověřeni*“ nebo „*v zastoupení*“, resp. „*úřadující*“ (= zastupující), se používá sice zpravidla právě jen za hejtmanovy nepřítomnosti (podobně v době triumvirátu, kdy nebyl zemský hejtman vůbec ustanoven), výjimečně se však v některých českých listech vyskytne i tehdy, je-li jmenován i zemský hejtman, např. „N. N., Jeho Milosti císaře římského, uherského a českého krále *nařízení* zemský hejtman, kanclíř a rady při královském tribunálu v markrabství moravském“ (6. března 1664, SAB, B 1, sign. T 15, spis č. 7). O nějaké specifikum česky stylizovaných listů zřejmě nejde — srov. list jen o pouhé tři týdny mladší (ze 27. března 1664 — v témže spise): „N. N., Jeho Milosti římského císaře, uherského a českého krále zemský hejtman, kanclíř a rady při královském tribunálu v dědičném markrabství moravském“. Ostatně, jak vidět i z toho, že v prvním přípise se mluví o *dědičném* markrabství moravském a v druhém jen o markrabství moravském, ačkoliv pocházejí oba z téhož roku, byly méně podstatné anomálie v tribunálních písemnostech běžné a nelze z nich vyvozovat žádné závěry, jak je to možné a nutné např. v diplomacii papežské.

d) *Datovací formule* listů odpovídá až do konce 17. století přesně předpisům z normálí č. 36 a 146, tj. je umístěna ve dvou řádcích několik centimetrů pod firmou, vždy na pravé polovině papíru, je latinská a začíná slovem *Decretum*. Změna, kterou lze od počátku 18. století pozorovat, není příliš podstatná: spočívá v tom, že denní a roční údaj, vyznačovaný předtím arabskými číslicemi, je nyní důsledně vypsán slovy (ovšemže latinsky, např. „Decretum in tribunali regio Brunae decima septima aprilis anno etc. millesimo septingentesimo decimo tertio“); protože se tím text datovací formule prostorově rozšířil, zabírá někdy i více řádků než jen dva. — Podle prvního slova datovací formule bývaly tribunální zavřené listy velmi často nazývány od současníků *dekrety*. S tímto termínem se setkáme leckdy i v literatuře (běžně např. ve spisech d'Elvertových) i v moderních archívních inventářích. Avšak proti tomuto označení tribunálních listů lze mít, domnívám se, námitky. Má-li se totiž pojednání o expedovaných písemnostech moravského tribunálu stát jedním ze stavebních kamenů, z nichž bude jednou možno zkonstruovat systematicko-klasifikační (typologický) oddíl české novověké diplomatiky, tzn. mají-li být tribunální písemnosti organicky včleněny do škály písemností produkovaných všemi úředními institucemi českého státu, především institucemi zeměpanské správy všech stupňů, je už nyní třeba, abychom — i z hlediska terminologického — navazovali na to, co bylo v tomto ohledu již zbudováno, pokud ovšem — a to budiž zdůrazněno — jsou existující kategorie fundovány diplomaticky. Termínů odpovídajících tomuto požadavku není sice v naší literatuře mnoho (řadu z nich bude nutno v budoucnosti ještě prověřit), avšak jedním z těch, na nichž nebude patrně nutno nic měnit, je (alespoň pro období 16.—18. stol.) právě pojem *dekretu*. I když je definice dekretu, pokud jde o českou diplomatickou literaturu, vyvozena z materiálu vyprodukovaného českou dvorskou kanceláří a i když se dekret tribunálu může (a musí), jakožto písemnost *provinciální* instituce, odlišovat do jisté míry od dekretu české dvorské kanceláře, jakožto písemnosti vydávané úřadem *centrálním*, přece jen by měla mít každá písemnost, kterou nazveme dekretem, shodné s dekrety české dvorské kanceláře aspoň nejpodstatnější znaky; to znamená: musí být stylizována objektivně (ve 3. osobě) a musí jmenovat adresáta již v textu (a nikoliv pouze ve vnější rubní adrese, která může u dekretu i chybět).⁹¹ S těmito pozitivně vylčenými znaky, jakož i se značně strohým

⁹¹ Dekrety české dvorské kanceláře, jak známo, nemají (na rozdíl od ostatních písemností vyhotovovaných českou dvorskou kanceláří pod panovníkovou intitulací) podpis panovníka; na něho se jen v úvodu odvolávají, podepsány jsou však pouze nejvyšším českým kancléřem a dalšími dvěma úředníky (srov. Stloukal, *Česká kancelář dvorská 1599—1608*, str. 77 n.; *Čs. diplomatika I*, str. 254 n.). Tato skutečnost je však pro srovnání s dekrety tribunálními irelevantní. Kdybychom totiž snad z absence panovníkova podpisu v dekretech české dvorské kanceláře chtěli vyvozovat závěr, že za tribunální dekrety lze označit jen takové písemnosti, které jsou vydávány bez podpisu šéfa tribunálu — zemského hejtmána, jen s podpisem tribunálního kancléře a jiného úředníka, dopustili bychom se závažné chyby, neboť postavení zemského hejtmána vůči tribunálu není pochopitelně vůbec (ani na „provinciální“ úrovni) srovnatelné s postavením panovníka vůči české dvorské kanceláři. Vlastním páнем tribunálu je totiž panovník (stejně tak je tomu u všech úřadů zeměpanské správy kteréhokoliv hierarchického stupně); funkce zemského hejtmána u tribunálu odpovídá spíše — mutatis mutandis — funkci nejvyššího českého kancléře v české dvorské kanceláři, kdežto úloha tribunálního kancléře je srovnatelná v české dvorské kanceláři spíše s funkcí místokancléře. Ostatně i tribunální písemnosti se velmi často (podobně jako dekrety české dvorské kanceláře) odvolávají na panovníka, avšak i jestliže tak nečiní, nebylo by to *samo o sobě* překážkou k tomu, abychom je za dekrety označili (srov. co praví o tzv. samostatných

tónem dekretů (vyplývajícím z objektivní stylizace) souvisí dále znaky, které je třeba vymezit negativně: chybí v nich úvodní vokativní oslovení adresáta a stejně tak nemá v dekretech místa kurtoazní salutace. Pokud jde o náslovné *decretum* v datovací formuli, je to znak pro dekrety české dvorské kanceláře sice typický, avšak nikoliv znak primární, neboť — obecně vzato — není pro charakteristiku dekretů podmínkou *sine qua non*,⁹² a nepostačuje tedy sám o sobě k tomu, abychom všechny písemnosti, v nichž se datovací formule tohoto druhu nachází, označili mechanicky za dekrety. V tribunálních listech, které jsme dosud probírali, je tomu s výskytem výše jmenovaných znaků, charakteristických pro dekrety, takto:

1. Objektivní stylizace je v nich sice běžná, avšak není vždy zcela důsledná, zejména v počátečním období tribunálu se v nich velmi často setkáme převážně se stylizací subjektivní (v 1. osobě kolektivního plurálu).
2. Kurtoazní salutace se sice nevyskytuje v listech hrabatům (i když byla pro příslušníky starých panských rodů předepsána), svobodným pánům, rytířům, prelátům a měšťanům, avšak je pravidelnou (zachovávanou aspoň pokud jde o kurtoazní salutaci *úvodní*) součástí listů adresovaných knížatům.

I kdyby šlo jen o tyto znaky, mohli bychom za dekrety označit pouze některé z tribunálních listů. Přihlédneme-li však k dalším znakům, je i to nemožné:

3. Konkrétního příjemce listu lze zjistit teprve z vnější adresy na rubu; ve vlastním textu není jmenován.
4. Všechny listy začínají bez jediné výjimky vokativním stavovským oslovením adresáta. Tento znak je s pojmem dekretu naprosto neslučitelný, je však zato nejvlastnějším znakem jiného typu písemnosti, totiž *listu poselacího* neboli *misivy*.⁹³ (Stejně tak patří ke znakům poselacích listů fakt zjištěný výše sub 3.)

Uvážíme-li tedy, že znaky charakteristické pro misivy jsou všem dosud probíraným tribunálním listům společné, kdežto znaky typické pro dekrety se v nich vyskytují jen zčásti a nedůsledně, je třeba je skutečně za misivy považovat, což je ostatně i v souladu s termínem *listy zavřené*, použitým v normálních č. 36 a č. 146. *Decretum* v datovací formuli je tu prostě vyjádřením nadřízenosti tribunálu vůči příjemcům tohoto druhu misiv, obsahujících vždy nějaký rozkaz.⁹⁴ Pro terminologické odlišení od jiných tribunálních misiv, v nichž nad-

dekretů zeměpanských úřadů Meisner, l. c., str. 33), *pokud by ovšem odpovídaly těm základním, podstatným znakům dekretů vůbec*, jak je o nich řeč v textu studie. A jádro problému je právě v tom, že těchto podstatných znaků typických pro dekrety (bez ohledu na to, jde-li o dekrety úřadů ústředních nebo provinciálních) naše písemnosti, jak poznáme, postrádají.

⁹² Meisner, l. c., str. 122, uvádí, že v Braniborsku se do počátku 19. století užívalo v dekretech na počátku datovací formule slova *Signatum*. Dodávám, že týmž slovem je uvozeno datum i v části tzv. dvorských dekretů, vydávaných vídeňskými centrálními úřady od 2. poloviny 18. století.

⁹³ Hrov. Z. Kristen, *Listy poselací a jejich registra v královské kanceláři české až do Bílé Hory*, ČAS V, 1927, str. 10 aj.; Stloukal, l. c., str. 76; *Čs. diplomatika I*, str. 252. Všechny citované studie se zabývají královskými poselacími listy z období předbělohorského, avšak charakteristiku tohoto typu písemnosti lze vztahovat i na období pozdější, neboť jejich forma, která se na přelomu 16. a 17. stol. konstituovala do ustálené podoby, nedoznala — aspoň do poloviny 18. století — podstatných změn.

⁹⁴ V misivách panovnických je ovšem, jak známo, formulována datovací formule jinak. *Decretum* by v nich bylo zbytečné, neboť samozřejmá nadřízenost panovníka je v jeho misivách vyjádřena tím, že intitulační je položena do čela písemnosti nad vlastní text. A podobně

řízení vůči příjemci a rozkaz nepřicházejí v úvahu a v nichž je i datovací formule stylizována jinak (jak o tom bude níže pojednáno), nebude snad nevhodné (také vzhledem k některým prvkům nedůsledně převzatým ze skutečných dekretů) užívat pro z a t i m ně (než vytvoří naše novověká diplomatika ve spolupráci s jazykovými odborníky vhodnější název) pro tribunální listy adresované osobám a institucím *podřízeným* termínu *dekretální misivy*.⁹⁵

e) Charakteru misiv odpovídá i způsob jejich *expedování a připevnění pečeti*. O tom se v normálních neříká ovšem nic, neboť to byly pro tehdejší úředníky věci naprosto běžné a samozřejmé, o nichž je nebylo třeba poučovat. Ostatně již název „verschlossene Schreiben“ napovídá, že misiva má být expedována uzavřená, což se dalo tímž způsobem, který je znám u misiv královských:⁹⁶ písemnost psaná — podle toho, jak byl text dlouhý — na jednom i několika do sebe vložených dvojlistech⁹⁷ tehdejšího obvyklého formátu⁹⁸ byla složena do tvaru dopisu (obálky se tehdy používalo jen zcela výjimečně) a přes úzký proužek provlečený dvěma řezy na okrajích listu přitížena pečet pod papírovým krytem.⁹⁹ Co se týká pečeti samotné, víme, že v deklaraci z 29. července 1638 panovník rozhodl, aby *napříště* byly „pro větší lesk“ pečety tribunální písemnosti pečeti panovnickou, kterou (tj. pochopitelně typář) dá (panovník) v nejbližší době tribunálu zaslát. K tomu je třeba po prohlédnutí zachovaných pečeti na originálech tribunálních misiv dodat, že jde o panovnickou pečeť menší (sekret) a že se její legenda samozřejmě mění v souhlase se změnami na trůně i v souhlase se změnami v titulatuře i téhož panovníka (před a po dosažení hodnosti císařské, nárokový titul krále španělského atd.).¹⁰⁰ Uživatel panovnického sekretu, tedy tribunál, však není — a to budiž zdůrazněno — na pečeti nijak označen (opis obsahuje pouze jméno a tituly vládnoucího panov-

jako v těch panovnických misivách, jejichž příjemci nejsou panovnickými poddanými (tj. suveréni jiných států), přechází intitulace z čela písemnosti na jiné místo (viz Kristen, l. c., str. 42 n.), tak zase v těch tribunálních misivách, jejichž příjemci nejsou tribunálu podřízeni, je *decretum* nahrazeno jiným výrazem (srov. o tom podrobněji níže v textu).

⁹⁵ Lákavého termínu *tribunální reskripty* (jakožto názvu odpovídajícího Meisnerovu termínu *Behördenreskripte* [l. c., str. 37—8]) není možno použít proto, že základní charakteristické znaky reskriptu se najdou *jen v části* celé masy dekretálních misiv, kdežto nám přece jde o vytvoření termínu, jímž by bylo lze pojmenovat dekretální misivy všechny. Reskript totiž musí být stylizován v 1. osobě (panovnické reskripty v 1. os. plurálu, rekrity jiných zeměpanských úřadů buď rovněž v 1. os. plurálu, jde-li o úřady kolegiální, nebo — jde-li o tzv. Ein-Mann-Behörde — v 1. os. singuláru) a jeho příjemcem je zpravidla podřízený úřad, resp. jednotlivý úředník, nikoliv osoba soukromá. Avšak naše tribunální dekretální misivy jsou stylizovány i neosobně a jejich příjemci jsou jak osoby soukromé, tak úřední instituce, přičemž příjemci soukromí převažují.

⁹⁶ Srov. *Čs. diplomatika I*, str. 252.

⁹⁷ Misivy psané jen na jednom listě papíru tribunál, pokud jsem mohl zjistit, nevydával. I tehdy, byl-li text krátký a zabíral i s podpisy jen první stranu, používalo se dvojlistu, jehož druhá a třetí strana zůstaly prázdné.

⁹⁸ Je to běžný tehdejší formát, jehož se ostatně užívalo ještě i na počátku 20. století: liší se od dnešního formátu A 4 tím, že je asi o 3 cm vyšší a asi o 1—1,5 cm užší. Psací látkou veškerých písemností vydávaných tribunálem je ovšem papír.

⁹⁹ Přesněji popisuje způsob uzavírání poselacího listu Kristen, l. c., str. 37—38.

¹⁰⁰ Jak tomu bylo s pečetením písemností v údobích, než byl po smrti panovníka zaslán tribunálu typář pečeti nově nastoupivšího panovníka, mi není zatím jasno. — Za regentské vlády Magdaleny Eleonory Terezie (srov. výše) mají tribunální expedované písemnosti sekret nesoucí v opise jméno a titulaturu regentky (ve firmě se však odvolávají tribunální úředníci na *zemfěleho* panovníka, jak na to bylo na svém místě již upozorněno).

níka), takže z pouhé pečeti nelze vydavatele písemnosti poznat; typárem panovníckého sekretu disponovaly totiž (rovněž bez označení uživatele) i jiné zeměpanské úřady, ústřední i provinciální, jako např. česká dvorská kancelář, česká komora, apelační soud, české místodržitelství, vrchní úřad slezský. Jestliže z výkladu o normálních vplynulo, že před vydáním deklarace z července 1638 používal tribunál nějaké, resp. nějakých pečeti jiných, bylo by nyní rovněž na místě povědět, jaká vlastně pečeť (pečeti) se tedy na tribunálních listech z počátečního období existence této instituce nachází; protože však z prvních dvou let nám nebyl prozatím k dispozici ani jediný originál, musíme nechat tuto otázku otevřenu.¹⁰¹

Na druhou zadní stranu složeného listu (protilehlou té straně, na níž je přítlačena pečeť) se psala adresa, a to tak, že její řádky jsou kolmé k řádkům textu uvnitř listu. Stylizována byla v dativu, např. „Dem in Gott andächtigen P. [= patri] Francisco Ignatio Bergmant, des collegii Societatis Jesu zue Iglau rectori;“¹⁰² „Dem edlen gestrengen Herrn Johan den [sic] eltern Jakartowsky von Sudicz, auf Brzesolup und Zieltch, röm. kais. Maj. Rath, königl. Landuntercammerern und bei dem tribunali Assessorn im Marg. Mahren;“¹⁰³ „Dem wollgebornen Herrn, Herrn Gabriel Scheremy, Freiherrn von Kleinscheremy, auf Neuswietlow und Milotitz, röm. kais. Maj. Rath, königl. obristen Landrichtern und des Hradischen Craises Hauptmanen im Marggrafthumb Mähren“;¹⁰⁴ též zcela prostě, šlo-li o řadového šlechtice bez úředních hodností: „Dem edlen gestrengen Foelix Julio Schmerowský von Litkowicz“.¹⁰⁵ — V misivách posílaných podřízeným kolegiálním úřadům se v adrese jména jednotlivých členů kolegia neuvádějí, pouze úřední hodnost šéfa a souhrnně pak úřední hodnosti ostatních členů vedoucího kolegia, např.: „Denen edlen gestrengen Herrn N. N., der röm. kais. Maj. Rāthen, königlichen obristen Landschreibern und Viceland-officirern bei der königlichen Landtafel im Marggrafthumb Mähren“¹⁰⁶ nebo „Urozeným a statečným rytířům N. N., J. M. C. radám, panu nejvyššimu královskému zemskému písaři a pánům místoouředníkům při královských děkách zemských v markrabství moravském“.¹⁰⁷ Jak patrně, odpovídá obecná stavovská titulatura užívaná ve vnější rubní adrese titulatuře užívané v úvodním vokativním oslovení uvnitř listu nad textem. V některých případech (pravidlo v tom zřejmě žádné není) bývá adresa zakončena slovy *zu Handen, zuzustellen, k dodání*. Příklady: „Dem in Gott andechtigen P. Francisco Ignatio, des collegii Societatis Jesu zu Iglau rectori, zu Handen“;¹⁰⁸ „Dem in Gott andächtigen P. Ferdinando Gregor, des collegii Soc. Jesu zu Znaimb rectori, zuezustellen“;¹⁰⁹ „Uro-

¹⁰¹ Analogicky podle písemností expedovaných úřadem zemských desk se lze domnívat, že tribunální písemnosti z let 1637–38 byly pečetěny osobními pečeti členů tribunálního kolegia.

¹⁰² SAB, fond E 27, sign. EC, 17. 5. 1657.

¹⁰³ SAB, fond A 12, sign. LXXXVIII, 12/25, z r. 1648.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ SAB, C 4, č. 133, z r. 1656. — Před rokem 1642, kdy byly dvojí zemské desky (brněnské a olomoucké) vedeny u dvou menších zemských soudů, zní adresa například „Denen edlen gestrengen N., königl. Cammerern, Richtern und Officirn des kleinern Rechts Brüner Craises im Marg. Mähren“ (SAB, fond C 8, sign. D 7 — orig. ze 7. října 1641).

¹⁰⁷ SAB, fond B 1, sign. T 15, spis č. 5 — z r. 1663.

¹⁰⁸ SAB, fond E 27, sign. EC, 10. 7. 1657.

¹⁰⁹ SAB, fond F 33, sign. 17 P, 17. 4. 1713.

zenému a statečnému rytíři, panu Janovi staršímu Jakartovskému z Sudic, na Březolupech a Želči, J. M. C. radě, nejvyššímu písaři a assessoru při královském tribunálu v markrabství moravském k d. [= dodání]¹¹⁰. Záleželo-li tribunálu na rychlém doručení, bývala na adresní straně připojována poznámka *Cito* nebo znásobeně *Cito, cito, citissime*.¹¹¹ Pod adresou se někdy (zejména od konce 17. století) uvádí, resp. znovu opakuje na novém řádku vlevo dole místo dodání (Znaimb, Olmütz). Pod adresou vpravo dole bývá v 18. stol. připsána poznámka *Ex officio*, což je upozornění pro poštu, aby nepožadovala na adresátovi poštovné, jemuž úřední přípis nepodléhal.¹¹² Adresa bývá psána buď celá nebo aspoň její první řádek větším „kancelářským“ písmem.

Kromě vnější adresy na rubu se ve většině misiv setkáváme ještě s tzv. adresou *vnitřní*, a to na té straně, kde končí text včetně podpisů, v levém dolním rohu, tedy na témže místě, kde bývá v misivách královských tzv. informační regist, určený k tomu, aby se podpisující panovník rychle a stručně seznámil s obsahem listu, aniž by jej musil celý pročit.¹¹³ Stejně jako informační regist měla být i vnitřní adresa před expedováním odříznuta, avšak odříznutí bylo někdy provedeno nedokonale, anebo se na odříznutí zapomělo. Na rozdíl od adresy vnější je však adresa vnitřní¹¹⁴ formulována jen stručně, např. „An den P. rectorem coll. J. zu Znaimb“ apod., tak jak byla zřejmě opsána z konceptu. Víme-li, že z vlastního textu nelze poznat, kterému konkrétnímu adresátovi je misiva určena, byla vnitřní adresa nezbytná jednak pro podpisující úředníky,¹¹⁵ neboť v době podpisování nebyla na zadní straně vnější adresa patrně ještě napsána (psali ji teprve v expedici, jak vyplývá z toho, že je písařsky odlišná od ruky vlastního textu), jednak ovšem pro úředníky v expedici.

f) Pokud jde o *jazykovou stránku misiv*, připomeňme panovníkovo nařízení z roku 1639,¹¹⁶ že všechny soudní spisy (včetně vyhotovení rozsudku) mají být vedeny buď česky nebo německy — podle toho, v kterém z obou jazyků byl stylizován přípis, jímž byl proces započat. Byla-li tato zásada, podle níž má být každý soudní spis jazykově jednotný, míněna i pro agendu nesoudní, není z uvedeného ustanovení jasno, faktem však je, že v nesoudní agendě panovala po této stránce libovůle.¹¹⁷ Tak např. ve skupině spisů z 2. poloviny 17. stol., které náležely kdysi do registratury úřadu zemských desk

¹¹⁰ SAB, fond A 12, sign. III/16 — 1, 19. 2. 1643.

¹¹¹ S touto poznámkou se velmi často setkáváme zejména na misivách s vojenským obsahem z doby třicetileté války. Jako jeden z nescetného množství dokladů budiž uvedena misiva adresovaná českému místodržitelství 27. června 1641 (SÚA Praha, fond Morava, č. 6176). Mnohdy bývá uvedena již na konceptech — viz např. SAB, fond B 1, sign. M 58, kartónů z let 1641–3, fol. 395 aj.

¹¹² Poštovní poplatek platil v té době, jak známo, nikoliv odesílatel, nýbrž příjemce.

¹¹³ Srov. K r i s t e n, l. c., str. 37; *Čs. diplomatika I*, str. 253.

¹¹⁴ Termínu *vnitřní* adresa používá M e i s n e r (l. c., str. 105–106), který zná ještě další vnitřní adresu, odpovídající středověké inskripci v textu — ta však nepřichází, jak víme, v misivách v úvahu.

¹¹⁵ V tomto smyslu měla funkci obdobnou informačnímu registu, i když jen pokud jde o jméno adresáta. Pouze v jedné dekretální misivě, předvolávající k tribunálu rektora znojemské jezuitské koleje, jsem nalezl označen i obsah: „An P. Rector collegii Soc. Jesu zu Iglau Cit.[ation]“ (SAB, fond E 27, sign. EC, 10. 7. 1657).

¹¹⁶ Srov. R a d i m s k ý, l. c., str. x17.

¹¹⁷ Zda byla tato zásada vždy důsledně dodržována ve spisech soudních, bude třeba ještě přesně zjistit.

a které se týkají obsazování volných míst menších úředníků při deskách,¹¹⁸ nalézáme řadu tribunálních dekretálních misiv (adresovaných zemským deskám), které jsou stylizovány jednou německy, podruhé česky, a to — což je důležité — i tehdy, týkají-li se jen různých stadií jednoho a téhož případu. Jazyk přípisu, jímž bylo v daném případě písemné řízení zahájeno (totiž jazyk, v němž byla stylizována žádost uchazeče) tu často nehrál vůbec žádnou roli. Částečné konkrétní osvětlení této skutečnosti vkládám do poznámky,¹¹⁹ avšak na celkové přesnější údaje o poměru mezi českou a německou agendou si budeme musit ještě počkat. Zatím nezbyvá než spokojit se s obecným konstatováním, že němčina je i ve vnějším styku v převaze (ve vnitřním styku — na tribunálních poradách atd. — bylo, jak víme, užívání češtiny vůbec zakázáno), která se časem vystupňovala natolik, že rovnoměrné rozdělení nižších (kancelářských) úředníků na české a německé (v poměru 1 : 1) se stávalo stále více anachronismem.¹²⁰

*

Tím můžeme uzavřít výklad o zavřených tribunálních listech pro adresáty stojící vůči tribunálu v poměru podřízeném (alespoň služebně — viz výše problémy

¹¹⁸ Část těchto spisů, kterou jsem měl v rukou, je sice uložena dnes ve fondu *Gubernium* (= fond B 1 Státního archivu v Brně), ve spisech nesoucích signaturu T 15, avšak že původně byla součástí registry úřadu zemských desk, se pozná z toho, že tribunální misivy adresované zemským deskám jsou zde dochovány v originále (jakožto doručené čistopisy). Signaturu T 15 tvoří celkem pět kartónů, které však nejsou očíslovány ani jinak blíže označeny. Uvedené personálie představují pak jen polovinu spisů uložených v jednom z oněch 5 kartónů, přičemž druhou polovinu spisů v témže kartónu tvoří spisy zcela jiné provenience (patrně jde o část registry reprezentace a komory). Citace proto nemůže být přesná; používám proto pouze označení SAB, fond B 1, sign T 15 + číslo spisu, přičemž je vždy (tj. i v několika předchozích poznámkách) míněna právě jen polovina zmíněného neočíslovaného kartónu.

¹¹⁹ Struktura jednotlivých zemskodeskových spisů týkajících se obsazování úřednických míst u tohoto úřadu je tato: 1. Žádost uchazeče panovníkovi (v opise, neboť originál zůstal v české dvorské kanceláři); 2. panovníkův reskript adresovaný tribunálu, příkazující, aby tribunál po vyslyšení názoru úřadu zemských desk podal panovníkovi své dobrozdání o uchazeči (uchazečích, bylo-li jich několik) (v opise, neboť originál zůstal u tribunálu); 3. tribunální dekretální misiva adresovaná zemským deskám, žádající o vyjádření se k uchazečově žádosti (v originále, k němuž jsou přiloženy opisy sub 1. a 2.); 4. vyjádření úřadu zemských desk, adresované tribunálu (v konceptu; originál zaslán tribunálu); 5. další panovníkův reskript, sdělující tribunálu panovníkovo rozhodnutí s příkazem vzít nově jmenovaného uchazeče do přísahy (u tribunálu) a postoupit pak vše zemským deskám (v opise; originál zůstal u tribunálu); 6. další tribunální dekretální misiva adresovaná zemským deskám, sdělující — odvolávajíc se na panovníkův reskript sub 5, který je v opise přiložen —, že nově jmenovaný úředník vykonal u tribunálu přísahu, a příkazující zemským deskám uvést uchazeče do úřadu — instalovat jej (v originále). — Po stránce jazykové je situace nejednotná. Např. ve spise o jmenování Františka Mikuláše z Gryzlav menším zemským písařem (spis č. 5, sign. T 15 — leden až duben 1663) je tomu s jazykem jednotlivých přípisů (označených výše 1.—5.) taktó: 1. německy, 2. německy, 3. německy, 4. německy, 5. česky(!), 6. česky. Zdálo by se, že rozhodující vliv na volbu jazyka tribunálních misiv 3. a 6. měl jazyk panovníkových reskriptů (první reskript německy, a proto i první tribunální misiva německy, druhý reskript česky, a proto i druhá tribunální misiva česky), třebaže je podivné, že druhý panovníkův reskript je stylizován česky, tedy v jiném jazyce než reskript první, ačkoliv jde jen o pokračování jedné a téže záležitosti. Avšak ani takové vysvětlení neobstojí např. u spisu č. 11 z téže signatury: zde je situace tato: 1. česky a německy (uchazečů bylo několik), 2. německy, 3. česky (!), 4. chybí, 5. německy, 6. německy.

¹²⁰ Ve Studii I jsme citovali konstatování zemského hejtmana hraběte Maxmiliána Oldřicha z Kounic z dvacátých let 18. století, že německý registrátor je přetížen prací, zatímco registrátor český nemá téměř co dělat, protože za celý rok dojdou tribunálu jen dva až tři české přípisy.

s listy adresovanými knížatům!) neboli — jak jsme je prozatímně nazvali — o misivách dekretálních. Jimi se však kategorie tribunálních misiv ani zdaleka nevyčerpává. Další skupinou misiv, s níž se setkáme v mase písemností expeditovaných tribunálem, jsou (postupujeme-li, obrazně řečeno, po žebříčku úředního vztahu příjemců k tribunálu zdola nahoru) misivy zasílané těm adresátům, kteří nejsou tribunálu podřízeni, ale ani nadřízeni, nýbrž kteří buď stojí s tribunálem na stejné úrovni (jako např. kolegiální úřady stojící v čele ostatních dvou zemí českého státu — české místodržitelství a vrchní úřad slezský, na Moravě pak v letech 1748—49 císařsko-královská deputace a od r. 1749 reprezentace a komora¹²¹) nebo kteří jsou aspoň na tribunálu při nejmenším nezávislí (jako např. z doby třicetileté války vojenský velitel pražský maršál Colloredo, generál-polní zbrojmistr ve Slezsku von der Golz, slezská knížata, v druhé polovině 18. stol. pak také některé finanční úřady moravské a ovšem také vysocí duchovní hodnostáři, jako např. olomoucký biskup). Upozornili jsme již několi-krát (v 1. části tohoto oddílu), že normálie č. 36 a 146, které jsou nám východiskem pro konfrontaci předpisů s praxí, o misivách tohoto druhu mlčí, stejně jako o nich mlčí všechny nám známé normálie až do konce 17. století.¹²² Všeobecná poznámka (v č. 36 a 146) o tom, že stylizace zavřených listů se má řídit stavovskou příslušností a tím, co je jinak ve vzájemném styku obvyklé, je pro nás v tomto případě (pokud jde o misivy adresátům nepodřízeným) prakticky bezcenná a mohla by nadto i svádět na scestí, kdybychom zde chtěli mechanicky aplikovat poznatky vyvozené z misiv dekretálních v (mylném) domnění, že není podstatného rozdílu mezi misivami dekretálními a misivami pro příjemce nepodřízené. Prohlídkou dochovaných misiv tohoto druhého typu však zjišťujeme, že většinu znaků mají sice s misivami dekretálními společnou — jinak by je ostatně nebylo možno za misivy označit (oslovení adresáta v čele písemnosti — podle stavovské příslušnosti,¹²³ gramatická konstrukce, syntaktická struktura, firma, podpisy, uzavírání a pečetění, adresa vnější i vnitřní, poměr němčiny a češtiny),¹²⁴ zato je tu několik znaků podstatně odlišných, a to bez ohledu na to, je-li nepodřízeným adresátem jednotlivec (ovšem zpravidla v úředním postavení) nebo instituce:

¹²¹ Viz Studii I, str. 42—43.

¹²² Kusé informace o misivách tohoto druhu pocházejí až z roku 1695 a pak až z konce 40. let 18. století. Tyto normálie však, jak jsme rovněž konstatovali, přinášejí *změny* předchozího usu u části těchto misiv, a nelze jich proto použít jako *pramene* pro starší období. O těchto změnách se ještě níže zmíníme.

¹²³ K úvodnímu oslovení jednotlivců není třeba nic dodávat; řídí se — stejně jako v misivách dekretálních — stavovskou příslušností adresáta. Odchytky od tohoto pravidla jsou jen zdánlivé. Oslovuje-li např. tribunál maršála *hraběte* Colloreda, pražského vojenského velitele z doby třicetileté války, důsledně „*Hochwürdig-, auch hoch- und wohlgeborner Herr Graf*“ (např. SAB, fond B 1, sign. M 58, 1641—3, fol. 386 aj.), je to jen důsledek méně známé skutečnosti, že Colloredo byl *také* velkopřevorem maltézského řádu. — Oslovení úřadů kolegiálních je ovšem závislé na tom, k jakému stavu členové kolegia náleželi. To je nám sice již známo z misiv zasílaných tribunálem moravským zemským deskám, kde však byli všichni úředníci těchto (rytířského) stavu. České místodržitelství a vrchní úřad slezský byly však osazeny příslušníky stavů různých, a to je také vyjádřeno diferenciací v oslovení, např. českému místodržitelství: „*Hoch- und wollgeborne, wollgeborne Grafen und Herrn, Herrn, auch edle gestreng-*“ (SÚA, fond Morava, č. 6202 — 16. 1. 1654); „*Vysoce urození, urození hrabata a páni, též urození a stateční rytíři*“ (tamtéž, č. 6198 — 24. 4. 1653); vrchnímu úřadu slezskému: „*Hochgeborner Fürst, wollgeborner Freiherr, edle gestreng, hoch- und wolgelhärte*“ (SAB, fond B 1, sign. M 58, 1641—3, fol. 435, koncept).

¹²⁴ I vývoj těchto znaků je též jako v misivách dekretálních.

1. Misivy pro nepodřízené adresáty mají i tzv. *druhé oslovení* (víme, že u misiv dekretálních tomu bylo původně — nebo aspoň mělo být — jen tehdy, byl-li příjemcem kníže, avšak i zde to bylo brzy odstraněno), někdy i úvodní kurtoazní salutaci, vždy však kurtoazní salutaci závěrečnou,^{124a} a to bez ohledu na stavovskou příslušnost adresáta, nikoliv tedy snad jen v těch misivách, jejichž příjemcem jsou knížata, nýbrž i v těch, které jsou určeny např. rytířům.

2. Direktivní tón většiny dekretálních misiv (tj. s výjimkou — avšak nedůslednou výjimkou — dekretálních misiv pro knížata) je tu nahrazen tónem přátelské *žádosti* (žádostí rozumíme ve smyslu Meisnerovy příručky střední stupeň mezi *příkazem* a *prosbou*: Befehl — *Ersuchen* — Bitte) nebo přátelského sdělení, což se vyjadřuje častým používáním adjektiv a adverbii *freundlich*, *freundnachbarlich*, *prätelský*, *sloves ráčiti*, *belieben* apod.

3. Na tom místě, kde je v dekretálních misivách datum uvozené slovem *Decretum*, čteme v misivách pro nepodřízené adresáty latinskou formulí „*Ex consilio regii tribunalis marchionatus* (nebo: *in marchionatu*) *Moraviae*“. V jazykově českých misivách jsou poslední slova „*marchionatus Moraviae*“ vynechána a nahrazena datem, např. „*Ex consilio regii tribunalis Brunae* 24. aprilis A. [= anno] 1653“, zatímco v misivách německých není datum součástí formule „*ex consilio*“, nýbrž je umístěno jinde — tvoří totiž poslední větu vlastního textu, navazující na závěrečnou kurtoazní salutaci, od níž je odděleno jen větší mezerou v rámci stejného řádku (není tedy odděleno odstavcem). Je uvozeno slovem *Geben* (*Gegeben*) a číselné údaje jsou zpravidla vypsány slovy, např. „*Geben Brünn den neunten Monatstag* mají *im sechszehnhundert und fünfzigsten Jahre*“. Výstižným dokladem toho, jak se dbalo na diferenciaci formuláře misiv podle vztahu tribunálu k příjemci,¹²⁵ je koncept, který vykazuje všechny znaky typické pro misivu nezávislému adresátovi, v jehož závěru však čteme poznámku příkazující ingrosistovi, aby list téhož znění vyhotovil ještě pro dalšího adresáta (jenž byl tribunálu podřízen), aby však v tomto druhém listě vynechal kurtoazii *freundnachbarlich* a *freundlich* a v závěru aby použil formule *decretum*.¹²⁶

V normálních, které jinak až do sklonku 17. stol. o misivách nezávislým adresátům (jak jsme uvedli) mlčí, se začaly objevovat předpisy o tomto druhu expedovaných písemností teprve tehdy, až se ve Vídni rozhodli pozměnit některé dosavadní zvyklosti. Zmínili jsme se sice (v 1. části tohoto oddílu) o pragmatice

^{124a} Druhé oslovení např. zní: „Páni vzácně laskaví a obzvláště milí“ (SÚA, fond Morava, č. 6198 — misiva českému místopředsedovi ze 24. 4. 1653); „Insonders freindlich vielgeliebt und hochgeehrte, auch sonders liebe Herr und Freunde“ (SÚA, Mor., č. 6228 — 3. listop. 1673). Úvodní kurtoazní salutace např. zní: „Vedle vskázání Vaším Milostem našich každého času volných a hotových služeb všeho nejlepšího přejeme upřímně rádi“ (SÚA, Morava — č. 6176). Závěrečná kurtoazní salutace zní např.: „Královský úřad hejtmánský Vaším Milostem a pánům k prokazování přijemaných služeb povolný zůstávati bude“ (Mor. č. 6198); „Im übrigen verbleibet das königl. Amt der Landeshauptmannschaft denen Herrn Grafen und denen Herrn zu angenehmen Diensten willig und bereith“ (Mor. č. 6228).

¹²⁵ Snad právě proto, že takové rozlišování bylo vedoucím tribunálním úředníkům věci zcela samozřejmou, nepovažovali ve Vídni za nutné je o tom poučovat, pokud ovšem nedošlo ke změnám.

¹²⁶ „In simili an Herrn Klippeln, jedoch das ublich die Curtesii freundnachbarlich und freundlich ausgelassen und unten Decretum 28. junii etc. gesetzt werde.“ (SAB, fond B 1, sign. M 58, 1641, fol. 437). Poznámku psal, stejně jako v tomto případě celý koncept, německý sekretář tribunálu Schleierweber, o němž viz blíže v oddílu II této Studie (část 2, kap. I, § 1).

z roku 1695, která mj. stanoví, aby se zemská gubernia vzájemně titulovala *Hochlöblich* (spolu s uvedením — v oslovení — názvu úřadu), avšak teprve po nahlédnutí do skutečně vydaných tribunálních misiv pro tyto sousední na roveň tribunálu postavené instituce nabudeme jistoty, že pragmatikou nebyl snad uzákoněn starý nepsaný usus, nýbrž že šlo o změnu, konkrétně o odstranění dosavadního personálně individuálního oslovování těchto místodržitelských úřadů (které znělo např. „Hoch- und wohlgeborene Grafen und Herrn, auch edle gestrenge Herrn“) a o jeho nahrazení oslovením typu „Hochlöbliche königliche Statthalterei“, „Hochlöbliches königliches Oberamt“.

A rovněž teprve na základě poznatků zjištěných ze skutečně vydaných tribunálních přípisů pochopíme smysl ustanovení obsažených v normáliích z 28. března (č. 1143), 5. května 1747 (č. 1147) a z 3. listopadu 1748 (č. 1183) a týkajících se tribunálních listů moravskému rentovnímu úřadu a moravské bankální administraci. Je-li totiž v citovaných normáliích nařizováno, aby tribunál *napříště* (künftighin) používal při signování svých přípisů adresovaných těmto úřadům výrazu *Ex consilio*, je zřejmé, že teprve v těchto letech byla těmto úřadům, jejichž vznik je ovšem staršího data, přiznána panovníkem *nezávislost* na tribunálu. Výrazem toho je zároveň i pokyn, aby je tribunál oslovoval „Löblich kaiserliches königliches Rentamt“ (resp. „... Banceladministration“).¹²⁷ A tak teprve nyní pochopíme, že jestliže úřad moravských zemských desk vyámhal pro sebe počátkem 18. stol. (neúspěšně, jak víme) titulaturu „löblich...“ a že se přitom dokonce dopustil „vydírání“, když se „mstil“ tribunálu tím, že jej nechtěl přestat oslovovat personálně individuální titulaturou, nebyla to vůbec jen malicherná šarvátká: nešlo totiž jen o titul, nýbrž především o pokus vymanit se ze závislosti na tribunálu.¹²⁸ K predikátu *löblich*, jenž od sklonku 40. let tedy rentovnímu úřadu a bankální administraci příslušel, je třeba dodat, že vyjadřoval sice *nezávislost* na tribunálu, *nikoli však rovnost* s ním. Výrazem rovnosti mezi tribunálem a jinými úřady je totiž (v tribunálních přípisech adresovaných těmto úřadům) od počátku 18. století adjektivum *hochlöblich*, jehož použití v misivách tribunálních se objevuje, pokud jde o adresáty na Moravě, až po 14. červenci 1748, kdy byla zřízena tribunálu na roveň postavená deputace ve věcech kontribučních, kamerálních a smíšených vojenských, přeměněná po roce na reprezentaci a komoru. Oslovení v tribunálních misivách zní „Hochlöbliche kaiserlich-königliche in contributionali, camerali et militari mixto allegnädigst angeordnete Deputation“; resp. (po květnu 1749) „Hochlöbliche kaiserlich-königliche Repraesentation und Cammer“. Že i v misivách pro deputaci a pro reprezentaci je v závěru formule „*Ex consilio*...“, je ovšem samozřejmé.¹²⁹

Pro diplomatické pojmenování misiv zasílaných tribunálem nepodřízeným příjemcům se nabízejí dvě možnosti: buď *misivy exkonziliární* — podle počátku formule, kterou se nejvýrazněji (hned na první pohled) odlišují od misiv dekretálních, anebo *misivy rekvizitorální* — podle toho, že jsou stylizovány formou

¹²⁷ Před vydáním zmíněných normálií užíval tedy tribunál vůči nim oslovení personálně individuálního, řídícího se stavovskou příslušností členů kolegia těchto úřadů.

¹²⁸ Srov Meisnerův výrok (l. c., str. 24): „Die Form ist zugleich der Ausdruck dieses Macht- oder Rechtsverhältnisses, sie veranschaulicht und erläutert es.“

¹²⁹ Radu tribunálních misiv doručených deputaci a později reprezentaci a komoře viz v SAB, fond B 1, sign. T 15, v témže kartónu, v němž je uložena část registratury úřadu zemských desk (viz pozn. 118).

žádosti; tento druhý termín odpovídá Meisnerovu termínu „Requisitorialschreiben“.¹³⁰

*

Poslední skupinu tribunálních misiv představují listy zasílané adresátům nadřízeným, tj. především panovníkovi, výjimečně též členům jeho rodiny, pokud byli pověřeni úředními funkcemi, z jejichž titulu přicházeli s tribunálem do styku.¹³¹

Normálie vydané v počátečním období tribunálu se o přípisech adresovaných panovníkovi zmiňují, jak víme, jen velmi stručně (ani č. 36 a 146 neuvádějí pro ně vzor), omezující se jen na poznámku, že mají být na rozdíl od ostatních listů podepsány pouze zemským hejtmánem (a nikoliv také kancléřem a sekretářem), resp. v době triumvirátu všemi třemi prozatímními správci. Avšak ani normálie z první poloviny 18. stol., kdy počet předpisů upravujících tribunální přípisy odesílané panovníkovi nebyvale vzrostl — což byl důsledek množících se zásahů centrálních státních orgánů do záležitostí jednotlivých zemí¹³² a s tím souvisejícího stupňování požadavků na formální i obsahovou úpravu tribunálních zpráv (zejména pokud jde o jejich přehlednost a možnost rychlé orientace v nich) —, nedávají o tribunálních přípisech císaři — přestože se leckdy zabývají, jak jsme poznali, některými jejich i nejdůležitějšími náležitostmi — obraz zcela úplný: poučují nás sice (a to velmi dobře, jak lze prohlídkou skutečného materiálu potvrdit) o změnách, které nastávají v 18. století (zejm. podpisy všech přisedících přítomných jednání, a nejen již podpis pouhého šéfa tribunálu; vyznačení referenta; záhlavní informační regist;^{132a} dvojí vyhotovování zpráv za Marie Terezie; označování a seřazování příloh), avšak mlčí i nadále o těch částech formuláře tribunálních zpráv, které se neměnily a které jakožto zcela samozřejmé (pro tribunální úředníky) zdomácněly již v dobách minulých. Tyto mezery musíme doplnit ze skutečného materiálu, i když jen v té míře, jak nám byl k dispozici (pomineme přitom ty náležitosti, které jsou stejné jako u dekretních a rekvizitoriálních misiv):

a) Úvodní oslovení (nadepsané stejně jako u předchozích typů misiv větším kancelářským písmem nad textem) obsahuje kromě příslušných kuriálních adjektiv hlavní panovníkovy tituly, např. „Allerdurchleuchtigist-, großmächtigist-, unüberwindlichster römischer Kaiser, auch zue Hungarn und Böheimb Khönig etc.“¹³³ Že se oslovení mění podle toho, jak ten který panovník nabýval jednotlivých titulů (např. titul krále španělského, absence titulu císařského atd., jak

¹³⁰ Meisner, l. c., str. 113.

¹³¹ Např. bratru Ferdinanda III. — arcivévodovi Leopoldu Vilémovi, který byl po jistou dobu generalissimem císařských vojsk za třicetileté války. — Většina tribunálních misiv adresovaných panovníkovi má poznámku „Zu Handen Dero (hochlöblichen) königlichen böheimbischen Hofkanzlei“. Vždy je však misiva stylizována tak, jako by byla určena přímo panovníkovi (viz oslovení apod.), ČDK je v nich *formálně* chápána jen jako prostředník, nikoliv jako příjemce. Srov. k tomu ustanovení normálí z dob Marie Terezie o duplikátech tribunálních zpráv ke dvoru (str. 59).

¹³² Viz dobrozdání podané českou dvorskou kanceláří panovníkovi v r. 1725 o Kounicově návrhu na reformu tribunálu (Studie I, str. 32).

^{132a} O tom, jak zní a kde je záhlavní informační regist (který — kdybychom použili ediční terminologie — je vlastně náhradním registem) umístěn, viz názorně v obr. příloze č. 17.

¹³³ Např. SAB, fond B 1, sign. M 58, 1641, fol. 146 — zrušený čistopis.

jsme na to upozornili již výše ve výkladu o tzv. firmě), a podle toho, zda seděl na trůně muž nebo žena, není třeba zvláště zdůrazňovat. Důležité je však vědět, že oslovení je vždy takto široké a že nikdy není nahrazováno zkráceným titulem odpovídajícím francouzskému *Sire*.¹³⁴

b) Používá se tzv. druhého oslovení na počátku textu (např. „Allergnädigster Erblandesfürst und Herr“ nebo „Allergnädigste Kaiserin, Königin, Erblandesfürstin und Frau“).

c) Uvnitř textu je panovník oslovován „Euer kaiserliche (und königliche) Majestät“, což je většinou zkráceno, často jen na počáteční písmena (*EKM*); při častějších opakování se toto oslovení někdy i nahrazuje ukazovacím zájmenem *Dieselbe*, v genitivu a dativu zpravidla *Deroselben*, v genitivu posesivním často jen *Dero*.¹³⁵

d) Text je vždy zakončen závěrečnou kurtoazní salutací typu „Euer kais. Maj. uns hiemit zue beharrlich erblandsfürstlichen Hulden und Gnaden allerunterthenigst befehlende“ (v údobí, kdy převládal *Wir-styl*) nebo později (v období objektivního *Amt-stylu*) „Worbei zu beharrlichen kaiser- und königlichen, auch erblandsfürstlichen Hulden und Gnaden dieses Euer Maj. königl. Gouverno sich allerunterthänigst empfehlet“. ¹³⁶

e) Z podřízenosti vydavatele vůči adresátovi vyplývá šperkování textu superlativními výrazy vyjadřujícími pokoru, poníženost, poslušnost, poddanost, jako *allerunterthänigst*, *allerdemütigst*, *allergehorsambst* apod. Tam, kde stává v misivách dekretálních *befehlen*, *erinnern* a v misivách rekvizitoriálních *ersuchen*, čteme v misivách adresovaných panovníkovi pokorné *bitten*. Podával-li tribunál návrh či dobrozdání, neopomněl nikdy, jak si žádala povinná skromnost, zdůraznit, že jeho (tribunální) mínění je samozřejmě naprosto nesměrodatné atd. (např. „als ist unsere ganz *unvorgreifliche* und *unmaßgebende* Meinung“).

f) Datovací formule je obdobná jako u německých misiv rekvizitoriálních, tzn. je uvozena slovem *Geben*, je zpravidla vypsána slovy (jen údaj roku bývá někdy vyjádřen arabskými číslicemi) a navazuje bezprostředně (bez odstavce) na předchozí text (tj. konkrétně na závěrečnou kurtoazní salutaci). Datum typu *Decretum* nepřichází pochopitelně v listě určeném osobě nadřízené v úvahu a nepoužívá se ani formule *Ex consilio*.

g) Vlastnoručnímu podpisu (podpisům) předchází předpodpisová kurtoazie.¹³⁷ Bývá psána rukou písaře textu ve dvou až třech řádcích, z nichž první je umístěn hned vlevo pod textem (jakožto nový odstavec — na témže místě, kde v dekretálních a rekvizitoriálních misivách začíná firma) a psán větším „kancelářským“ písmem; následuje větší, několikacentimetrová mezera, další jeden až

¹³⁴ Meisner, l. c., str. 107, nazývá ono dlouhé oslovení panovníka „rakouským kurtoazním stylem“.

¹³⁵ Je-li výraz *Euer kaiserliche und königliche Majestät* ve větě podmětem, pak příslušné přísudkové sloveso není formulováno ve 3. osobě singuláru, jak by bylo gramaticky logické, nýbrž ve 3. osobě *pluralu*, např. „nun *seind* Euer kais. Maj. von Dero königlichen Amt der Landshauptmanschaft . . . berichtet worden“.

¹³⁶ Prvý citát je z listu citovaného již v pozn. 133, druhý viz v SÚA, fond Stavovský zemský výbor v Čechách, č. 4210/e.

¹³⁷ Meisner, l. c., str. 124 n., užívá pro předpodpisovou formuli pojmu *kurtoazie* bez přívlastku *předpodpisová*. V této studii jsme se však rozhodli rozšířit termín o tento přívlastek proto, aby snad nedošlo k záměně s kurtoazní salutací, resp. také s tím významem pojmu *kurtoazie*, kterého užívají někdy, jak jsme poznamenali, normálie, označující leckdy za kurtoazii tzv. druhé oslovení.

dva řádky jsou umístěny na pravé polovině papíru (zhruba tam, kde bývá v dekretálních a rekvizitoriálních misivách formule *Decretum...*, resp. *Ex consilio*); v dalších řádcích (opět jen na pravé polovině papíru) je vlastnoruční podpis hejtmanův, resp. v období triumvirátu a pak v 18. století několik podpisů pod sebou.¹³⁸ Např.: „Euer röm. kais. (auch königl.) Maj. // allerunterthenigst- und gehorsambister // Diener // (vlastnoruční podpis)“; nebo „Euer kaiser- und königl. Maj. // allerunterthänigst // (treu-)gehorsambste // (několik vlastnoručních podpisů, přičemž před jedním z podpisů bývá někdy ono *Ref.* — viz obr. příl. č. 19)^{138a} apod. Podpisy sestávají jen z jmen a stavovských titulů, nikdy není připojena hodnost úřední.

h) Jak už bylo v předchozím bodě naznačeno, nevyskytuje se v misivách adresovaných tribunálem panovníkovi tzv. firma. To může působit někdy potíže při určování vydavatele písemnosti (dostane-li se nám do ruky písemnost izolovaná), zejména neznáme-li úřední hodnosti podepsaných osob. Zvláště pak to platí o misivách pocházejících z období, kdy byla dávana v textu přednost subjektivnímu *Wir-stylu* před objektivním označováním vydavatele názvem úřadu.

i) Jazykově je tato skupina tribunálních misiv vesměs německá.

Název pro misivy zaslané panovníkovi jakožto nadřazenému adresátovi¹³⁹ není třeba konstruovat, neboť pro ně v novověké diplomatice již zdomácněl termín *zprávy* (*Berichte*) nebo *relace*,¹⁴⁰ užívaný ostatně, jak víme, běžně v panovníckých normálních z 18. století.¹⁴¹

*

Tim jsme v hrubých obrysech probrali tribunální misivy. Dalšími druhy expodovaných písemností tribunálu jsou, vycházíme-li z normálí č. 36 a č. 146, *patenty* a *otevřené dekrety*. Základní potíž, která vzniká při interpretaci předepsaného vzoru, spočívá, jak jsme již výše upozornili, v tom, že z něho samotného není vůbec jasno, zda, resp. jaký je vlastně mezi patenty a otevřenými dekrety rozdíl, zda dokonce nejde u těchto dvou názvů o synonyma, když —

¹³⁸ Avšak v řadě misiv z období triumvirátu se setkáváme rovněž jen s jedním podpisem, nejčastěji Lichtenštejnovým (nebyli-li ostatní dva správci přítomni).

^{138a} Z obrazové přílohy č. 19 vyplývá, jak je vlastně třeba rozumět formulaci obsažené v instrukci z 13. 5. 1739, že nejsou-li při podpisu přítomni ti přísedící, kteří se zúčastnili projednání záležitosti na zasedání, má expeditor poznamenat „desunt subscribentes N. N.“ na „druhé prázdné straně“: nejde tu o jinou stránku, nýbrž o prázdnou levou polovinu téže stránky, neboť vlastnoruční podpisy byly pod sebou seřazeny jen po pravé polovině.

¹³⁹ Pokud jde o formulář tribunálních misiv adresovaných jiným členům panovnícké rodiny, jak o nich byla zmínka v pozn. 131, mohou zatím podat informaci jen částečnou. Z konceptu misivy určené arcivévodovi Leopoldovi Vilémovi z 18. května 1641 (SAB, fond B 1, sign. M 58, kartón 1641—3, fol. 152) lze zjistit jen to, že — počínaje oslovením a konče datem — se v *podstatě* od misiv pro panovníka neliší a že modifikace jsou dány pouze jinou titulaturou. Úvodní oslovení zní: „Hochwürdigister [Leopold Vilém byl též biskupem olomouckým] durchleuchtigister Erzherzog“¹⁴⁰, tzv. druhé oslovení pak: „Gnedigister Fürst und Herr“; adjektiva a adverbia vyjadřující podřízenost jsou stejná jako v misivách panovníkovi, jakož i celková stylizace a závěrečná kurtoazie: „zue erzherzoglichen Gnaden uns underthenigst befehlende.“ Maje však v rukou jen koncept, musím zatím ponechat otevřenu otázku, zda i v těchto misivách chybí firma a zda je rovněž nahrazena předpodpisovou kurtoazií a zda jsou podpisovány stejným způsobem jako misivy adresované panovníkovi.

¹⁴⁰ Meisner, l. c., zejm. str. 38 n.; V. Pešák, *Studie k dějinám královské české komory*, SAMV VI, 1933, např. str. 90; *Čs. diplomatika I*, str. 234.

¹⁴¹ Běžný je v normálních i termín *dobrozdání* (*Gutachten*), který se ovšem vztahuje k obsahu části zpráv, od nichž se svou formou nijak podstatně neliší.

jak by ze vzorů vyplývalo — jsou určeny veškerému obyvatelstvu a když — jak by na to ukazoval název — byly expedovány ve formě otevřených.

Ve skutečnosti však je, jak zjišťujeme ze skutečně vydaného materiálu, mezi patenty a tzv. otevřenými dekrety rozdíl velmi podstatný:

a) Předepsaný vzor z normálií lze vztahovat pouze na patenty, které se (jak je patrné hned z jejich úvodní věty) obracejí vskutku ke všemu obyvatelstvu země, nikoliv však na dekrety, jejichž příjemcem je vždy individuální osoba (může jich být ovšem i několik, případně snad — i když jsem se s takovým případem nesetkal — i instituce), jmenovaná již ve vlastním textu plným jménem a titulem. Počátek patentu tedy zní např. „Von dem kaiser-königlichen tribunali (nebo: Landesgouverno) im Marggraffthum Mähren wird *jedermänniglich*en durch gegenwärtige Patenten kund und zu wissen gethan...“, kdežto počátek dekretu např. „Von dem königlichen Amt der Landeshauptmannschaft im Marggraffthum Mähren dem *hiesig-geschwohrnen Landesadvocaten Frantz Ignatz Streit, als des collegii Soc. Jesu in der königl. Stadt Znaimb mandatario*, hiemit anzufügen“.¹⁴²

b) Patenty, které plnily funkci obdobnou dnešním vyhláškám, bývají i tištěny (někdy i včetně podpisů a reprodukce pečeti), což u individuálních dekretů nepřichází ovšem v úvahu.

c) Rozdílná je i formule datovací: v patentech je obdobná jako u německy stylizovaných misiv rekvizitoriálních (začíná tedy slovem *Geben* nebo — u patentů českých — *Dán*, nebývá však — na rozdíl od rekvizitoriálních misiv — vždy spjata s předchozím textem bezprostředně, jsouc někdy oddělena jakožto nový odstavec), kdežto v dekretech je datovací formule naprosto stejná jako v dekretálních misivách (*Decretum*... + místní a časové údaje ve dvou i více řádcích po pravé polovině papíru, hluboko dole pod textem a firmou).¹⁴³

Těmito znaky jsou dána kritéria pro rozlišení patentů od dekretů. Na druhé straně jsou však jiné známky dekretům a patentům společné:

a) Úvodní oslovení adresáta v nich na rozdíl od misiv chybí (stejně tak chybí tzv. druhé oslovení i oslovování uvnitř textu a úvodní i závěrečná kurtoazní salutace).

b) Jsou stylizovány důsledně objektivně (ve 3. os.), a to od samého počátku existence tribunálu.

c) Firma a podpisy jsou upraveny tímž způsobem jako u misiv dekretálních a rekvizitoriálních (u patentů jsou však často i podpisy tištěny).¹⁴⁴

d) Při odkazu na panovníka, pokud vydával tribunál své příkazy z jeho pověření, nedrží se patenty a dekrety vždy přesně té formulace, která je uvedena v normáliích č. 36 a 146. Často bývá úvodní věta modifikována jinak, např. „Von wegen der R.[ömischen] K.[aiserlichen], auch zue Hungarn und Böhaimb königl. Maj., unsers allergnädigsten Herrn, wird von tragenden königl. Amts

¹⁴² Např. SÚA, fond Patenty, č. 1314, ze 7. listopadu 1749 (patent); SAB, fond E 33, sign. 30 F — ze 26. srpna 1730 (dekret). — Rozdíly v názvu vydávajícího úřadu (tribunál, zemské hejtmánství, zemské gubernium) nehrají — znovu zdůrazňuji — žádnou roli: prvních dvou názvů se užívá promiskue od počátku existence tribunálu, poslední název je častější (není však pravidlem) ve století 18.

¹⁴³ O detailech vývoje této formule platí totéž, co bylo vyloženo u dekretálních misiv.

¹⁴⁴ I vývoj formulace firmy a její závislost na podpisech jsou stejné jako u dekretálních misiv.

wegen (adresát v dativu) ... angefüget“.¹⁴⁵ Jindy se objevuje odkaz na panovníkův příkaz až v dalším textu, někdy ovšem — vydal-li písemnost tribunál z vlastní iniciativy (což platí zejména u dekretů) — chybi vůbec, takže začíná např. slovy „Von wegen des königl. Amts der Landshaubtmansschaft im Marggrafthumb Mähren wird ... (adresát v dativu) ... angefüget“.¹⁴⁶

e) Pokud jde o způsob přitíštění pečeti, o němž se normálie nezmiňují, uvádějí jen, že mají být (stejně jako misivy) pečetěny pečeti panovnickou (čímž je, jak víme, míněna pečeť menší — sekret, ovšem až od druhé poloviny roku 1638 — od vydání deklarace z 29. července), je dekretům a patentům společný jen zčásti. Byl-li dekret vskutku expedován otevřený, jak odpovídá jeho názvu užitému v normáliích č. 36 a č. 146, byla pečeť přitíštěna pod papírovým krytem na poslední straně textu uprostřed — pod podpisem zemského hejtmána.¹⁴⁷ Stejně tomu bývalo u těch tištěných patentů (patenty byly vždy expedovány ovšem otevřené), které byly podepsány vlastnoručně. Jestliže však byly i podpisy u patentů tištěny, nebývala přitíštěna pečeť skutečná, nýbrž byla jen naznačena tištěnými písmeny „L. S.“ v kruhu. U některých dekretů se zase setkáme s tím, že byly expedovány uzavřené, s vnější rubní adresou (přestože je adresát jmenován plným jménem a titulem už v textu), která je však na rozdíl od misiv psána nikoliv kolmo k rádkům vnitřního textu, nýbrž souběžně, a pak tvoří pečeť uzavěrku listu.¹⁴⁸ Zdá se, že přesného pravidla, pokud jde o expedování dekretů (otevřené, uzavřené), nebylo a že tu docházelo k téměř kolísání jako u dekretů české dvorské kanceláře.¹⁴⁹

f) Vydávání písemností ve formě patentů a dekretů přicházelo v úvahu jen pro příjemce stojící vůči tribunálu na nižší úrovni.

¹⁴⁵ SAB, fond B 1, sign. M 58, 1641, fol. 387.

¹⁴⁶ Tamtéž, fol. 398; srov. též pozn. 142. — V této souvislosti budiž zdůrazněno, že to, co se v textu uvádí o těchto písemnostech, nelze mechanicky vztahovat na dobu před polovinou roku 1640, tj. předtím, než byla vydána normálie č. 36, z níž při konfrontaci předpisů s praxí především vycházíme. Období, kdy stál v čele tribunálu hrabě Salm (1636—květen 1640), bude totiž, jakmile to dovolí postup zpřístupňovacích prací v našich archívech, třeba prozkoumat zvlášť. Jen jako podnět pro další bádání poznamenávám, že např. tribunální patenty pocházející z konce třicátých let 17. stol. vypadají zcela jinak (otázka ovšem je, zda to platí o všech patentech nebo jen o některých): Jejich formulář je zahájen intitulací, nikoliv však intulací tribunální, nýbrž pouze Salmovou (např. „Já, Julius hrabě z Salmu ... místo držící úřadu hejtmanského ...“; firma pod textem uváděna není; že jde o patent *tribunální*, se pozná jenom z toho, že kromě Salma jsou spolupodepsáni tribunální kancléř a tribunální sekretář. (Viz otisky u d'Elverta, *Schriften* 16, str. 440—2, 446—8.) Situace je dále komplikována tím, že v krátkém údobí několika málo měsíců v r. 1637, kdy byl zemským hejtmanem kníže Maxmilián z Dittrichštejna, synovec kardinálův (viz Studie I, pozn. 5), mají patenty v intulaci jen jméno a titul zemského hejtmána, spolupodepsán není však nikdo z tribunálních úředníků, nýbrž knížecí úředník Dittrichštejnův (viz např. d'Elvert, *Schriften* 16, str. 445).

¹⁴⁷ Např. SAB, fond E 33, sign. 30 F — dekret advokátovi znojemských jezuitů z 26. 9. 1730.

¹⁴⁸ Tamtéž, dekret témuž advokátovi — s datem přesně o měsíc starším. Pečeť již odpadla, ale z jejích stop je způsob uzavírání — poněkud odchylný od misiv — dobře patrný (srov. obr. přílohu č. 23).

¹⁴⁹ Pro dobu předbělohorskou viz *Čs. diplomatika I*, str. 255, též Stloukal, l. c., str. 77. — Kolísání ve způsobu pečetení bylo u dekretů vydávaných českou dvorskou kanceláří běžné ještě i ve století 18. K tomu viz aspoň tyto dva doklady: a) dekret ČDK z 13. 7. 1713 (SAB, fond E 33, sign. 17 P) s pečeti přitíštěnou na poslední straně textu pod podpisem nejvyššího českého kancléře; b) dekret ČDK z 21. 3. 1740 (SAB, fond E 28, sign. D 2/27) s pečeti přitíštěnou dole na zadní adresní straně listu, a to tímž způsobem jako na tribunálním dekretu advokátovi znojemských jezuitů z 26. 8. 1730 (srov. pozn. 148).

Co se týká funkce těchto písemností, je vcelku jasná u patentů, nelze ji však zatím přesně vystihnout u dekretů, zejména ve vztahu k dekretálními misivám. Nesporné asi je, že psalo-li se adresátovi ve formě dekretální misivy, prokazovala se mu tím větší „úcta“ než tehdy, psalo-li se mu formou dekretu, avšak pokoušet se vyvodit pravidlo, jímž se tribunál při volbě mezi dekreta a dekretálními misivami řídil, by bylo zatím předčasné.¹⁵⁰ Není ostatně jisto, zda nějaké pravidlo vůbec existovalo a zda tu neplatí to, co naznačil Fiala, že totiž táž věc mohla být v této době vyřízena písemnostmi rozdílné vnější podoby i vnitřní skladby.¹⁵¹

*

Kdežto dosud probraných typů expedovaných písemností se užívalo ve všech druzích tribunální agendy, byla další skupina expedovaných písemností — *rozsudky* neboli *sentence* — omezena ovšem jen na sféru soudní. O nich se z normální dovidáme pouze to, že měly být vyhotovovány v témže jazyce, v němž byly vedeny ostatní (přípravné) procesní spisy, a že měly být podepisovány a pečety stejním způsobem jako ostatní expedované písemnosti (kromě ovšem zpráv zasílaných panovníkovi). Jak patrně z dochovaných originálů, je základní schéma jejich formuláře dosti stereotypní a prakticky nepodléhalo vývoji. Rozsudky přirozeně nemají oslovení a jsou stylizovány důsledně objektivně. Úvodní věta je formulována tak, aby bylo jasno, že tribunál vynáší rozsudek ve jménu panovníka, v jehož tituluře se kromě titulů obvyklých v jiných expedovaných tribunálních písemnostech (hodnost císařská, královská uherská a česká) uvádí hodnost moravského markraběte, případně se znovu zdůrazňuje královská hodnost česká (neboť tribunál vyvozuje své pověření vynášet rozsudky pouze z té panovníkovy moci, kterou vykonává jen v rámci českého státu, případně jen v moravském markrabství); následují jména stran

¹⁵⁰ Vzhledem k poměrně malému počtu tribunálních dekretů, které se mi podařilo shromáždit (otázka je, zda jde o náhodu nebo zda bylo opravdu vydáváno dekretů podstatně méně než např. misiv), je nutno se omezit jen na několik předběžných poznámek, které mají jen ukázat na potíže znemožňující zatím funkci dekretů jednoznačně stanovit. Mají-li formu dekretů přípisů určené zemským advokátům, zastupujícím strany ve sporech, anebo přípisů pověřující tribunální asesory členstvím v různých dočasných komisích, zdálo by se, že byly používány ve styku s těmi osobami, které byly tribunálu podřízeny v poněkud jiném smyslu než (soukromí) příjemci dekretálních misiv: tyto osoby byly totiž orgány zeměpanské správy (to platí i o zemských advokátech, kteří jsou v titulárních kalendářích uváděni na konci oddílu podávajícího seznam úředníků tribunálu). S tímto výkladem je však v rozporu dekret pro louckého faráře z 1. prosince 1736 (SAB, E 27, sign. DE 18, fol. 149 n.), který byl jednou stranou ve sporu: zde by se spíše nabízela myšlenka na nízké společenské postavení adresáta, což by se ev. dalo vztáhnout i na dekreta advokátům v tom smyslu, že právní zástupce strany (mandatář) byl vůči tribunálu v nižším postavení než strana sama (např. rektorovi znojenské jezuitské koleje posílal tribunál misivy, kdežto jeho mandatáři dekreta). Avšak ani takové vysvětlení se nehodí na všechny případy: tak na počátku 40. let 17. stol. koresponduje tribunál s plukovníkem Miniatiem, generálním vojenským komisařem na Moravě, někdy formou dekretu, někdy formou dekretální misivy. Spekulativně by bylo možno uvažovat o tom, zda snad (což však opět nelze vztahovat na všechny případy) dekret nesloužil svému příjemci jako jakási legitimace, jíž se případně mohl při provádění svého pověření prokázat (např. dekreta komisařům). Stejně tak není jasno, zda se řídila nějakými pravidly volba mezi dekretem zavřeným a otevřeným — např. podle způsobu doručení příjemci (předání osobně, zaslání poslem, poštou, v Brně, mimo Brno atp.). Tyto problémy je nutno zatím ponechat otevřeny.

¹⁵¹ Z. Fiala, *Diplomatika jedna — nebo dvě?*, AČ 1960, str. 13.

ve sporu, předmět sporu, často též (zejména u složitějších procesů) odkaz na přípravné procesní spisy, zdůvodnění rozsudku a konečně vlastní nález. Kromě konkrétních údajů, vyplývajících z daného případu, je i slovní znění výše naznačeného schématu prakticky stále stejné (až na nepatrné modifikace — níže zčásti naznačené v závorkách): „Wegen der röm. kais., auch zu Hungarn und Böhheim königlichen Majestät als (König zu Böhheim und) Marggrafen zu Mähren, unsers allergnädigsten Erblandesfürsten und Herrn, wird von Dero königlichen Ambt der Landeshauptmannschaft¹⁵² dieses Ihrer Majestät Erb marggrafthumbs zwischen ... (jméno a titul žalující strany) ... als Klägern an einem, dann ... (jméno a tituly obžalované strany) ... als Beklagten am andern Theil in Sachen (nebo: in puncto) ... (předmět sporu) ... auf die diesfalls eingebrachte Klag, Exception, Replic- und Duplichschriften hiemit zu Recht erkennt, demnach ... (zdůvodnění) ..., daß ... (vlastní nález) ... (nebo: ... erkennt: Demnach ... [zdůvodnění] ..., als [= also] ... [nález] ...). Von Rechts wegen (nebo: Alles von Rechts wegen).“¹⁵³

Firma a podpisy jsou stejné jako u misiv, dekretů a patentů. Datovací formule je umístěna, stejně jako u dekretálních misiv a dekretů, hluboko dole pod textem (a pod firmou) ve dvou i více řádcích pouze po pravé polovině stránky, avšak od datovacích formulí užívaných ve všech ostatních expedovaných písemnostech tribunálních se výrazně liší tím, že je uvozena slovem *Publicatum*. Již podle něho poznáme, že jde o rozsudek. Např. „Publicatum in tribunali re//gio Brunae den 14. augusti 1687“.¹⁵⁴ Uzavírány rozsudky nebyly, pečeť (jíž je opět panovnický sekret) je přitížena pod papírovým krytem — podobně jako u otevřených dekretů a patentů — na poslední straně textu.

*

Kromě misiv, dekretů, patentů a rozsudků, jejichž vydavatelem bylo tribunální kolegium (tj. zemský hejtman, kancléř a přísedící) jako celek, setkáme se i s různými potvrzeními a vidimusy, které vydával pod svým jménem tribunální registrátor (buď německý nebo český — podle jazyka písemnosti).¹⁵⁵ Víme, že velmi povšechná zmínka o tomto typu písemností, která je obsažena v kancelářském řádu z roku 1745, neumožňuje udělat si o nich konkrétní představu jen na základě předpisů. Z dochovaných originálů vyplývá, že jsou to svou podstatou listiny v užším slova smyslu, čímž se ovšem od misiv, dekretů a patentů liší vůbec; od rozsudků, které jsou ovšem také listinami v užším slova smyslu (a to listinami dispozitivními), se liší tím, že mají povahu listin svědečných — noticií. Pokud jde o potvrzení (*atestace, rekonice*), dosvědčuje jimi

¹⁵² Skutečnost, že se i v soudních rozsudcích označuje náš úřad za zemské hejtmánství, je spolu s tím, co napsal Radimský (l. c. str. x49, pozn. 78), dalším dokladem nesprávnosti názoru, který vyslovil J. Luksche (*Kurze Uebersicht der Stellen und Aemter im Markgrafthum Mähren seit dem Jahre 1628 und der Veränderung derselben*, Brno 1804, str. 14), že prý se totiž názvu zemské hejtmánství používalo pro politickou agendu a názvu tribunál pro agendu soudní.

¹⁵³ Např. rozsudek ze 14. srpna 1687 (SAB, fond E 27, sign. CP 5, fol. 24 n.).

¹⁵⁴ Podobně jako u dekretálních misiv a dekretů, bývají později (v 18. stol.) časové údaje vypsané slovy.

¹⁵⁵ Až do roku 1745 (tj. do vydání kancelářského řádu, který přinesl změnu) zastávali oba registrátoři zároveň i funkci expeditorů, což je ostatně (viz níže) vyjádřeno i v jejich podpisu.

registrátor stranám, že předložily různé doklady, zachycuje výpovědi tribunálních poslů o doručení expedovaných písemností adresátovi atd. Z jejich listinné povahy samo o sobě vyplývá, že nemají oslovení. Stylizovány jsou subjektivně — registrátor „mluví“ v 1. osobě singuláru. Někdy je osobním zájmenem znění takového potvrzení i zahájeno (např. „Já, níže podepsaný, známo činím touto mou hodnověrnou rekognici, že...“),¹⁵⁶ jindy však začíná text datem (např. „Anno 1732, den 20ten Monathstag augusti hat vor mir, Endes Gefertigten, der... Tribunalsboth... (jméno)... auf den ob sich habenden Aid ausgesagt, wie daß...“¹⁵⁷ Charakteristická je *závěrečná* latinská datovací formule, navazující bez mezery na předchozí text: „Actum in cancellaria regii tribunalis marchionatus Moraviae Brunae... (následuje buď časový údaj — den, měsíc, rok, anebo — bylo-li datum uvedeno již v čele písemnosti — pouhý odkaz „anno et die ut supra“). Následovné *Actum* bývá i vynecháno; začátek datovací fomule pak zní: „Ex cancellaria regii tribunalis...“¹⁵⁸ Vlevo hned pod datem je přitřístěna (zpravidla pod papírovým krytem) *osobní(!)* registrátorova pečeť a vpravo od ní je registrátorův vlastnoruční podpis, sestávající z jména (formulovaného latinsky, česky nebo německy) a latinsky stylizovaného úředního titulu, např.: „Johann Christoph Reismiller // registrator et expeditor m. p.“ nebo „Gregorius Ignatius Hassta // ibidem registrator et expeditor ad fidem m. p.“¹⁵⁹

Velmi jednoduchý je formulář vidimusů: omezuje se jen na krátkou ověřovací formuli připojenou pod opsaný text vidimované písemnosti a na datum. Např.: „Collationirt mit dem bei der königlichen Ambtsregistratur befindlichen Concept und stimmt mit demselben in allem überein. Actum in cancellaria regii tribunalis Brunae 16. januari A. 1684“. Následuje opět přitřístěná registrátorova pečeť a podpis.¹⁶⁰

*

Závěrem podávám schematický přehled expedovaných písemností tribunálních, o nichž bylo výše podrobněji pojednáno.¹⁶¹ V závorkách uvedené nejnvýraznější diferenční znaky mohou sloužit jen pro první orientaci.

I. Písemnosti vydávané tribunálem jako celkem (s výjimkou písemností sub I A c mají pod textem tribunální firmu a podpisy zásadně zemského hejtmána [nebo jeho zástupce], kancléře a sekretáře; pečeti jsou [aspoň od r. 1638] panovnickým sekretem)

A. Misivy (expedovány uzavřené; pečeť jako uzávěrka; vnější adresa kolmo k vnitřnímu textu; úvodní vokativní oslovení nad textem; adresát není v textu jmenován)

a) misivy dekretální (datovací formule pod firmou začíná *Decretum...*)

¹⁵⁶ SAB, fond E 28, sign. P 4/15.

¹⁵⁷ SAB, fond E 33, sign. 30 F.

¹⁵⁸ V německých atestacích předchází datu formule „Urkund dessen gegenwärtiges von mir gefertigtes attestatum“.

¹⁵⁹ Citace viz v pozn. 156 a 157.

¹⁶⁰ SAB, fond E 27, sign. CP 9, fol. 248 n. V tomto případě jde o opis písemnosti vydané tribunálem (rozsudku). Zda mohl tribunální registrátor pořizovat vidimusy i písemností pocházejících od jiných vydavatelů, bude třeba teprve zjistit.

¹⁶¹ Ukázky jednotlivých typů viz v obr. přílohách č. 10—29.

- b) misivy rekvizitoriální (pod textem formule *Ex consilio...*)
 - c) misivy relační (zprávy) (bez tribunální firmy; podpis jen hejtmána nebo jeho zástupce, v 18. stol. též podpisy přísedících; datum spojeno s textem — začíná *Geben*; předpodpisová kurtoazie)
- B. Dekrety (bez vokativního oslovení; adresát jmenován v textu; datovací formule stejná jako u dekretálních misiv — pod firmou, začíná formulí *Decretum...*)
- a) dekrety otevřené (expedovány otevřené; pečeť přitištěna na poslední straně textu pod firmou)
 - b) dekrety zavřené (expedovány zavřené; pečeť jako uzávěrka; vnější adresa psána souběžně s vnitřním textem)
- C. Patenty (většinou tištěné; bez úvodního vokativního oslovení; datum nad firmou spojeno s textem nebo tvoří jen nový odstavec, začíná *Geben...* [*Dán...*]; expedovány otevřené [v nejstarší době na jednom listě, později ve formě sešitu]; pečeť pod firmou na poslední straně textu buď přitištěna [jako u otevřených dekretů] nebo jen tiskem naznačena)
- D. Rozsudky (sentence) (bez vokativního oslovení; datum pod firmou — začíná formulí *Publicatum*; expedovány otevřené; pečeť přitištěna na poslední straně textu pod firmou)
- II. Písemnosti vydávané tribunálním registrátorem (bez oslovení; podepisuje pouze registrátor; pečeť je osobní, registrátorova; datum spojeno s textem — začíná *Actum in cancellaria...* nebo *Ex cancellaria...*)
- A. Atestace
 - B. Vidimusy

*

ODDÍL II

Knihy radních protokolů

ČÁST 1

Knihy radních protokolů ve světle normálii

Víme-li, že tribunál byl založen jako instituce kolegiátní, v níž rozhodovali o projednávaných úředních záležitostech zemský hejtmán, kancléř a přísedící na základě většinového principu ve společných zasedáních, konaných několikrát týdně, čekali bychom, že již v zakládající instrukci z 13. prosince 1636 bude zakotveno ustanovení, aby průběh jednání v sesích byl protokolován. Avšak není tomu tak. Teprve až v panovníkově deklaraci z 29. července 1638¹⁶² se

¹⁶² SAB, fond G 10, rkp. 315, fol. 79–80; d'Elvert 16, str. 461–2. Srov. též výše pozn. 9.

v článku 20 nařizuje, aby *naprişt* („hinführo“) vedli sekretáři řádný protokol, do něhož mají zaznamenávat všechny politické i soudní záležitosti (tj. přípisy), jakmile tribunálu dojdou, jakož i to, co o nich tribunál rozhodne („was darauf *concludirt*“); protokol má být neustále po ruce v radní světnici. Formulace o protokole je v deklaraci tak povšechná, že by mohla vzniknout i pochybnost, zda se předpis vskutku vztahuje na protokol *radní* (schůzovní) a zda spíše nejde o protokol *podací* (*exhibitní*), do něhož se mají zapisovat došlé přípisy spolu s dodatečnou poznámkou o tom, jak byly vyřízeny. Této interpretaci by se na první pohled zdálo nasvědčovat i ustanovení obsažené v tzv. dodatkové instrukci (tj. v dodatku k zakládající instrukci Ferdinanda II.) z 21. listopadu 1649¹⁶³: zde je totiž příslušný článek, který se zcela nesporně týká protokolu radního, stylizován poněkud odlišně: Sekretář má vést o poradách a usneseníh řádný protokol, do něhož má pilně všechno stručně („mit wenig Worten“) zaznamenávat; o zapisování přípisů došlých se zde nemluví. Kancléři se ukládá, aby každý měsíc porovnal tento (radní) protokol s protokolem *expeditivním* (Expeditbuch), jehož vedením je — jak se praví — pověřen registrátor, a aby se přesvědčil, zda všechno, co bylo na sesích usneseno, bylo také expedováno; zjistí-li nedostatky (tj. vážne-li vyhotovení a odeslání některých přípisů, o jejichž napsání tribunální kolegium rozhodlo), má na to ihned v radě upozornit a zjednat nápravu.

Že se však příslušné články obou uvedených normálií týkají přece jen jednoho a téhož typu úřední knihy a že ustanovení dodatkové instrukce je třeba považovat za doplněk k ustanovení obsaženému v deklaraci, vyplývá zcela jasně z instrukce Leopolda I. z 11. ledna 1659 (č. 146), kde jsou obě předchozí formulace spojeny do jednoho článku: výslovně se totiž stanoví, že došlé přípisy se mají zapisovat do téhož („in dasselbe“) protokolu, který je určen pro zapisování porad a usnesení.¹⁶⁴ Spíše by se nabízela myšlenka, že — alespoň podle normálií — měl radní protokol plnit zároveň funkci protokolu podacího, a to proto, že o podacím protokole jako takovém se normálie z nejstaršího období, pokud se nám podařilo zjistit, nezmiňují. Jakmile se však zmínka o *podacím* protokole objeví — poprvé (a velmi stručně) v instrukci Karla VI. z 20. dubna 1712¹⁶⁵ — mizí současně z normálií (z článku o protokole radním) věta o zapisování došlých přípisů do *radního* protokolu.

¹⁶³ D'Elvert 16, str. 580—2.

¹⁶⁴ Příslušný článek zní v Leopoldově instrukci takto: „Wir wollen auch, umb vieler Ursachen willen, insonderheit aber, das bei unserm königlichen Tribunal von den Secretarien pro consultatis et consultandis, auf die Rathschläge und conclusa ein ordentliches Prothocoll gehalten und in dasselbe alle Sachen, sobald sie bei dem Tribunal, es sei in politischen oder Justizsachen, einkommen, mit wenig Worten eingezeichnet, wie nicht weniger, was darauf *concludirt* oder was etwa durch unseren Landeshauptman, Canzler oder Rätthe ex officio oder von den Partheien in Verhörung derselben bisweilen mündlich fürgebracht, demselben einverleibt, nach der Ordnung expedirt, die Beschaid gegeben und der Registratur alles fleißig incorporiret, auch dasselbe in der Rathstuben auf und an der Hand gehalten werden solle. Und soll unser Canzler alle Monath das Prothocoll mit dem Expeditbuch, welches der Registrator halten solle, conferiren, ob alles, was in dem Rath geschlossen, expedirt worden, nachsehen, und da etwas ersizen geblieben, alsobald im Rath erinnern und expediren lassen.“ (Pasáže převzaté z deklarace jsou vyšázeny kurzívou, pasáže převzaté z dodatkové instrukce jsou tištěny proloženě.)

¹⁶⁵ Koncept v SČA, fond CDK, sign. III A 4 — Morava, kartón 328; srov. pozn. 20.

Jinak je v Karlově instrukci základ pasáže o radním protokole převzat z instrukce Leopoldovy, doplněn je však o tyto údaje:

- a) mají se zaznamenávat i rozdílná mínění vyslovená v radě,
- b) na počátku každého zasedání se má číst zápis z minulé porady,
- c) ukončené knihy radních protokolů mají být uchovávány na uzavřeném místě a nikdo nepovolaný k nim nemá mít přístup.¹⁶⁶

Vynechána je naproti tomu formulace, z níž v předchozích normálích vyplývalo, že vedení protokolů je povinností sekretářů (praví se jen neosobně, že protokol „má být veden“).¹⁶⁷

Další normálí, která se radními protokoly zabývá, je až druhá instrukce Karla VI. ze 26. května 1727 (č. 805), již se, jak víme ze Studie I, dovršují změny tribunálního statutu, k nimž došlo při realizaci Kounicova návrhu na reformu tribunálu. V souvislosti se zavedením menšího (soudního) senátu bylo nařízeno vést v tomto odděleném senátu samostatný protokol, v jehož vedení se mají střídát dva mladší sekretáři. Jinak (tj. pokud jde o ten protokol, do něhož se zapisují zasedání senátu většího a pléna) zůstávají v platnosti ustanovení první instrukce Karlovy, neboť příslušné pasáže se z ní v podstatě opět doslovně opakují.

Třetí instrukce Karlova, vydaná 13. května 1739,¹⁶⁸ se sice v článku o radních protokolech rovněž opírá o ustanovení normálích předchozích, poněkud je však zpřesňuje a doplňuje:

- a) do protokolů se má zapisovat sice stručně, avšak tak, aby byla vystižena podstata věci a aby byl zápis dostatečně srozumitelný;¹⁶⁹
- b) při zaznamenávání odlišných, nesouhlasných mínění je třeba před každým rozdílným votem poznačit počáteční písmeno jména toho úředníka, který je pronesl;
- c) po skončení zasedání má být zápis přepsán na čisto, v následujícím zasedání přečten, přičemž mají být případné doplňky a změny do zápisu ihned vtěleny, později se na stylizaci již nesmí měnit;
- d) po uplynutí každého roku má být protokol opaginován, sestaven k němu abecední rejstřík — jednak jmenný (podle příjmení stran), jednak (zejména pokud jde o podchycení záležitostí povahy politické) věcný — a po svázání (z čehož vyplývá, že se psalo nikoli do knihy předem svázané, nýbrž na volné složky) uložen v uzavřené skříni;
- e) ačkoliv se instrukce (stejně jako již instrukce z r. 1712 a 1726) zmiňuje i o protokole podacím, objevuje se opět — poprvé od roku 1659 — ustanovení, aby byly do radního protokolu zaznamenávány i došlé spisy (exhibita), avšak formulace o tom je poněkud jiná než v roce 1659 (a předtím

¹⁶⁶ Pasáže o čtení zápisů z předchozího zasedání a o uchovávání ukončených knih protokolů, jakož i zmínka o exhibitním protokole jsou v konceptu instrukce připisány jako vsuvky na volně levé polovině papíru.

¹⁶⁷ Tvrzení J. Radimského o (l. c., str. x54), že „nově jest v Karlově instrukci zdůrazněna nutnost vést doslovný zápis o každém sezení rady, a nikoliv, jak tomu bylo dříve, stručný záznam“, nemá v textu instrukce oporu. Naopak je v instrukci stanoveno (stejně jako v normálích předchozích i — jak poznáme — pozdějších), aby se do protokolu zapisovalo *stručně*: „... solle pro consultatis und consultandis, auf die Raths schläge und conclusa ein ordentliches prothocollum gehalten, darin alles fleißig mit wenig Worten eingezeichnet.“

¹⁶⁸ Návrh schválený panovníkem viz v SÚA, fond ČDK, III A 4, kart. 328; srov pozn. 28.

¹⁶⁹ „... zwar kurz, jedoch substantialiter und verständlich genug.“

v r. 1638): neříká se, že by měla být exhibita zapisována ihned, jakmile tribunálu dojdou, nýbrž stanoví se, aby byla zaznamenávána v tom pořadí, jak byla (v zasedání) přednesena;

- f) dohledem nad vedením protokolu je důrazněji než v předchozích normálních pověřen kancléř (starší normálie výslovně stanovily jen kancléřovu povinnost srovnávat pravidelně radní protokoly s protokoly expedičními);
- g) ve srovnání s druhou Karlovou instrukcí (z r. 1726) se připouští výslovně, že protokol senátu menšího mohou vést nejen mladší sekretáři, nýbrž případně i některý jiný (zřejmě nižší) kancelářský úředník; pokud však jde o protokol senátu většího a pléna, nestanoví se ani nyní jasně, komu vlastně jeho vedení přísluší.¹⁷⁰

Že však již zřejmě delší dobu bylo vedení tohoto „většího“ protokolu povinností zvláštního úředníka — tzv. radního protokolisty (Rathsprothocollist), který byl v nepřítomnosti zastupován nejmladším sekretářem, vyplývá z normálie datované 13. října 1739 (č. 1019). V ní se o tom totiž píše již jako o běžné věci, stejně jako o povinnosti zasílat ke dvoru pravidelně extrakty z protokolu politického senátu. Tato normálie byla vydána proto, že prý zasílání extraktů již po několik měsíců vážne v důsledku toho, že radní protokolista je již po řadu týdnů nemocen a nejmladší sekretář, který místo něho protokol vede, nestačí extrakty včas pořizovat, jsa přetížen svými vlastními sekretářskými úkoly. Aby byla zjednána náprava, nařídil panovník, aby v podobných případech pořizoval extrakty nikoliv nejmladší sekretář, nýbrž některý jiný kancelářský zaměstnanec.

V normálii z 3. března 1740 (č. 1024) bylo pak dáno tribunálu na srozuměnou, že není námitek proti tomu, aby i protokol politického senátu vedl v nutných případech provizorně koncipista nebo jiný schopný kancelářský zaměstnanec (u protokolu senátu soudního to bylo, jak víme, dovoleno již v třetí Karlově instrukci z r. 1739), nedoporučuje se však (i když výslovně nezakazuje), aby byl k tomuto účelu přijat do tribunálních služeb další nadpočetný kanclista.

Předpisy, o nichž jsme dosud pojednali, se pak zčásti shrnují, zčásti doplňují v kancelářském řádu ze 27. července 1745,¹⁷¹ a to v článku 7, nadepsaném „Von dem Rathsprothocollisten“. Radní protokolista je povinnen:

1. vést radní protokol,¹⁷² přepisovat jej na čisto („ex maculari in das Reine zu bringen“), pořizovat koncem roku rejstřík a uchovávat protokoly „in loco gubernii“;¹⁷³
2. po přečtení protokolu v radě (tj. zápisu z minulé schůze) jej předložit kancléři, který určí, které politické záležitosti budou pojaty do extraktů

¹⁷⁰ V dané souvislosti čteme jen tuto formulaci: „... von demjenigen, so das Rathsprothocoll führet...“

¹⁷¹ Viz pozn. 32.

¹⁷² Povinnosti radního protokolisty se zřejmě vztahují jen na „větší“ protokol (tj. ten, do něhož se zapisovala zasedání senátu politického a pléna); o vedení protokolu senátu soudního se v kancelářském řádu přímo nemluví, zřejmě tu platí ta ustanovení, která jsme reprodukovali výše v textu.

¹⁷³ Pokud jde o povinnosti stanovené v tomto prvním bodě, odvolává se řád i na poslední instrukci Karlovu, jejíž ustanovení, této věci se týkající, zůstávají, jak se praví, i nadále v platnosti.

zasílaných jednou týdně panovnici, načež dodá protokol do kanceláře, která vyhotoví čistopis extraktu;¹⁷⁴

3. vlastnoručně vyhotovovat a předkládat extrakty přísedícím a sekretářům, jestliže je tito úředníci potřebují.
Nemůže-li se radní protokolista pro nemoc nebo z jiných vážných příčin zúčastnit zasedání, praví se v článku dále, pověří kancléř vedením protokolu schopnou osobu z koncipistů nebo ingrosistů.

ČAST 2

Knihy radních protokolů ve světle skutečné praxe

Knihy radních protokolů tvoří dnes ve Státním archivu v Brně samostatný fond *Tribunál-radní protokoly* (značka: C 3), sestávající ze 141 svazků, jejichž řada počíná rokem 1639 a pokračuje téměř nepřetržitě až do zrušení úřadu v roce 1782.¹⁷⁵ Skutečnost, že neexistují protokoly již od roku 1637, kdy byl tribunál uveden v činnost, nelze pro období do konce července 1638 vysvětlovat ztrátou, nýbrž tím, že se v tomto nejstarším období ještě nevedly; jak jsme vyložili v části 1., bylo vedení protokolů nařízeno (a to výslovně pro budoucnost) až 29. července 1638. Se ztrátou by tedy bylo možno počítat až pro druhou polovinu roku 1638, avšak uvážíme-li, že mnohá svá nařízení musil panovník i několikrát opakovat, než docílil u tribunálu jejich uvedení do praxe (viz několik dokladů v I. oddílu), je zcela dobře možné, že se protokoly začaly vést vskutku až počátkem roku 1639.

Historik, který bude protokolů užívat — a je třeba poznamenat, že dosud jich bylo pro historickou práci využito jen velmi málo, ačkoliv uplynulo již přes sto let od chvíle, kdy byly převzaty do archivní péče —, se bude především ptát, jaká je *hodnota* radních protokolů *jakožto historického pramene*. Protože aktový materiál tribunální provenience, zejména ten, který vznikl v našem období, tj. před rokem 1749, se stal koncem 18. a v první polovině 19. století obětí pustošivých skartací a jeho zbytky byly u nástupnických úřadů bez ohledu na původní registraturní systém neústrojně přemanipulovány (takže jsou dnes roztroušeny po nejrůznějších fondech Státního archivu v Brně),¹⁷⁶ bude badatele zvláště zajímat, do jaké míry mohou radní protokoly poskytnout náhradu za ztracené, resp. obtížně shledavatelné spisy. Aby bylo možno odpovědět na tuto otázku vcelku, je třeba vyřešit řadu otázek dílčích, z nichž zejména dvě jsou základní povahy:

1. jakým způsobem se do protokolů zapisovalo (jaká byla „technika“ vedení protokolů),
2. jaký je vztah mezi zápisy v protokolech na jedné straně a *dochovaným* aktovým materiálem na straně druhé. (Zjistíme-li totiž, jak se v protokolech odráží obsah *dochované* tribunální korespondence, vyvodíme analogická pravidla i pro písemnosti *nedochované*.)

¹⁷⁴ V instrukci, k níž tvoří kancelářský řád přílohu, se (v článku stanovícím povinnost konat dvakrát týdně oddělená zasedání obou senátů) nařizuje, aby v extraktech z politického protokolu byly uváděny příčiny případného nekonání soudního senátu.

¹⁷⁵ *Průvodce po Státním archivu v Brně* [I.], str. 258–9.

¹⁷⁶ Tamtéž, zejm. str. 197 n., 256 n., 258 n., 268. Zničeny byly i všechny pomocné knihy tribunálu, jako exhibitní a expediční protokoly apod.

Kdybychom se při řešení spokojili s resumováním informací, které jsme o protokolech získali (v 1. části tohoto oddílu II. studie) z *normálií*, byla by odpověď velmi jednoduchá: Jestliže se mělo zaznamenávat do protokolů všechno, o čem se na sesích jednalo, jmenovitě pak také (jak se již v první normálii týkající se protokolů výslovně uvádí) došlé přípisy i usnesení tribunálního kolegia o odpovědích na ně, vyplývalo by z toho, že kvalita zápisů může být v různých obdobích sice různá (viz v jedné z pozdějších normálií důraz na to, aby stručnost zápisů nebyla na úkor výstižnosti a srozumitelnosti), že však *veškerá* písemná agenda tribunálu se musí nějakým způsobem v protokolech odrážet. Zda se však lze na normálie spolehnout a jak byla jejich ustanovení, stylizovaná — jak jsme v části 1. poznali — jen dosti obecně (zejména pokud jde o techniku zapisování a jejich úpravu), v praxi konkretizována, to se pokoušejí částečně (nikoliv tedy vyčerpávajícím způsobem) osvětlit následující dvě kapitoly, z nichž každá je věnována jedné z obou výše formulovaných dílčích otázek a v nichž jde jen o předběžné sondování dané problematiky, o pokus naznačit, jakým způsobem bude třeba při úsilí o diplomatické zvládnutí knih radních protokolů postupovat, tj., jak by měly být v budoucích studiích věnovaných tribunálním protokolům výlučně (nikoliv tedy v této práci, která je zaměřena — třebaže v rámci správně-diplomatické problematiky jednoho úřadu — přece jen polytematicky) zaměřeny sondy další, volené vhodně tak, aby z nich bylo posléze možno vyvodit *konečné* závěry o pramenné hodnotě *všech* dochovaných tribunálních protokolů.

Kapitola I

O způsobu vedení radních protokolů

V souhlase s výše vytčeným sondážním charakterem této (2.) části druhého oddílu Studie II se pokusíme v této kapitole vyložit způsob zapisování do protokolu jednak v období nejstarším (především u prvního dochovaného protokolu. avšak s částečným přihlédnutím k několika dalším protokolům, sahajícím chronologicky zhruba do konce třicetileté války), jednak v období představujícím závěr vývoje tribunálu jakožto jednotného politicko-soudního úřadu, tj. ve dvacátých až čtyřicátých letech 18. století.

§ 1

Nejstarší radní protokol

Vzhledem k tomu, že první dochovaná kniha radních protokolů, vázaný rukopis o 120 neočíslovaných listech, obsahující zápisy z tribunálních zasedání v letech 1639—1641,¹⁷⁷ byla podrobena detailnímu rozboru v mém před časem publikovaném časopiseckém článku,¹⁷⁸ postačí uvést na tomto místě jen hlavní závěry, které ze zevrubné analýzy vyplynuly. Chceme-li při-

¹⁷⁷ SAB, fond C 3, č. 1. Ukázku viz na obr. příl. č. 30.

¹⁷⁸ V. Vašků, *Nejstarší radní protokol moravského tribunálu*, SAP 16 (1966), zejm. str. 499—506.

tom akcentovat zejména ty závěry, které umožní srovnat nejstarší protokol s vyspělými radními protokoly z dvacátých až čtyřicátých let 18. století (jimiž se zmíněný časopisecký článek již nezabýval, o nichž však pojednává § 2 této kapitoly), můžeme „techniku“ vedení této první knihy radních protokolů charakterizovat těmito skutečnostmi:

Velmi zběžné, neúhledné a leckdy těžko čitelné písmo, stejně jako úsporná, heslovitá, a proto často i špatně srozumitelná stylizace převážně německých a zčásti latinských zápisů (české zápisy tu nejsou vůbec) zdají se nasvědčovat tomu, že — až na některé výjimky — se do protokolu zapisovalo přímo při zasedání tribunálního kolegia. Veškeré záznamy psal a stylizoval výhradně německý sekretář tribunálu Friedrich Augustin Schleierweber, a nikdo jiný. Tento „monopol“ vedl k tomu, že nebyl-li Schleierweber na zasedání přítomen (což bylo poměrně často — až ve dvaceti procentech případů), nebyl průběh zasedání většinou vůbec zaprotokolován; jen v několika málo případech pořídil za sekretářovy nepřítomnosti zápis ze zasedání německý koncipista, nikoliv však do knihy radních protokolů, nýbrž na volný lístek, z něhož pak přepsal zápis do knihy opět sám sekretář. Časté mezery ve sledu zápisů, zaviněné Schleierweberovou absencí na poradách, značně snižují pramennou hodnotu nejstaršího radního protokolu. Na druhé straně je však nutno zdůraznit tuto okolnost: Můžeme-li vůbec konstatovat, že schůzi tribunálního kolegia bylo daleko více, než je jich v protokolech zapsáno, a dovedeme-li dokonce pro období od poloviny roku 1640 přesně zjistit, kolik takových nezapsaných zasedání bylo, vděčíme za to Schleierweberovu návyku klást do čela zápisů z jednotlivých zasedání kromě latinského názvu (např. *Sessio*), data a zkratek jmen přítomných tribunálních úředníků také pořadové číslo zasedání. Jestliže tedy nebyla některá konaná sese zapsána, bylo číslo jí příslušející prostě vynecháno.¹⁷⁹ Tento

¹⁷⁹ Třeba však dodat, že Schleierweber začal zasedání číslovat až od 30. června 1640, tj. ode dne, kdy se po sesazení hraběte Salma ujali řízení tribunálu z panovníkova pověření tři prozatímní správcové (o nichž viz konkrétně výše, v oddíle I). Zasedání konaná před tímto datem nemají pořadových čísel, takže počet nezapsaných, ale konaných zasedání nelze přesně zjistit. Pro toto období není dobře možné ani zjištění přibližné — na základě předpisu, že zasedání se mají konat (s výjimkou měsíčních prázdnin v době žní a vinobraní) nejméně čtyřikrát týdně. Za Salma, který v rozporu se statutem tribunálu rozhodoval mnohdy sám, bez porad s přísedícími, se totiž ujalo v činnosti tribunálu množství nepravdivostí a zlořádů. K tomu, co o těchto poměrech v prvních letech tribunálu uvádí citovaná studie Radimského a můj zmíněný článek, lze jako nový doklad připojit česky psané udání, které zaslal moravský komorní prokurátor do Vídně tehdejšímu českému kancléři Jiřímu Adamovi Bořitovi z Martinic v březnu 1640. (Originál je dnes uložen v SÚA, fond ČDK, sign. III A 4 — Morava, kartón 328, nefol.) Pro jeho zajímavost, mj. též proto, že líčí úřadování sekretáře Schleierwebera ve světle velmi nepříznivém, otiskuji tento dokument (s výjimkou vnější adresy na rubu a příloh) doslova:

„Vysoce urozený pane hrabě, pane patrone a ochránce můj milostivý!

Ze Vaší Excel. tímto mým obšírným psaním zaneprázdňuji, těším se, že mně to milostivě vážíti ráčíte, nebo chudého a bidného lidu propter non administrationem justitiae naříkání a lamentyrování k tomu mně donutilo, že musím o některých neřestech, které se při J. M. král. tribunálu spatřují, Vaší Excel. avisirovati.

Od svatého Mikoláše léta jminulého 1639 usque ad 6. huius žádná rada při tribunálu držána nebyla, ješto se takových obzvláštních zaneprázdnění nenacházelo, které by k zanedbání lidských spravedlností příčinu dáti mohly. A ačkoliv 6., 7. et 8. huius v radě se sedělo, však nic jiného uvažováno nebylo, jednom strany taxy, co by jeden každý při ezekucích právních platiti měl. Nyní opět pro soud zemský brněnský při tribunálu nic se neřídí.

Mohly by hrubě dobře mnohé věci, které žádného takového uvažování obzvláštního nepotřebují, od pana kanclíře cum assessore et secretariis řízené a ezedýjované býti, jako psaní

způsob praktikoval pak Schleierweber i v dalších dvou knihách radních protokolů, které vlastnoručně psal, tj. až do roku 1644; jeho nástupci od číslování

pro správy, repetitiones priorum decretorum, psaní ad justitiam a k spravedlivému opatření, vypravování posicí et interrogatorií, zavozování svědkův, communicatio actorum, ale s tím se vším do plné rady bezpotřebně se odkládá a pod tím čím dáleji tím víceji spisův shromažďuje, takže naposledy nebude možné všechny věci expedýrovati, lečby se každodenně před polednem i po poledni do rady scházeli.

Přes patnácte akcí fiskálních při tribunálu vězí, z nichž sem některé před půl létem, některé před osmi, 12 i 16 měsíci do rady podal, však po tak dlouhém a pilném mém solicitýrování žádné expedicí dovolati se nemohu.

I v tom chudý a mizerný lid od německého [podtrženo v orig.] sekretáře Slejerwebera utiskován jest, když vždy někdy věci jejich v radě k uvázení přijdú, že opět od něho za dvě i tři neděle zadržovány bývají, a dokud jemu dobře nepřeplatí [podtrženo v orig.], dotud žádného tak lehce neexpedýruje a potom ubozí lidé předce tazu kancel. platiti musejí.

Dáleji Vaší Excel. v šetrnosti oznamují, že 8. huius bylo mně a plnomocniku pana Hoffmana z rady vskázáno, aby sme se k spatření té akcí, která mezi p. Hoffmanem a p. hrab. de Frangepan [?] zašla a na kancelář J. M. C. ad revisionem odeslána býti má, najiti dali a inrotulationi přítomni byli. V čemž když sme se tak zachovali, tu jednom jeden registrátor do kanceláře přišel a celé akcí pospolu neměl, nebo nadepsaný německý sekretář dva spisy, totiž spis můj, který sem J. M. C. strany apelací podal, a spis poslední pana Hoffmana, v kterém proti tomu spisu mému odpověď dává, za sebou zadržel a nám jich k inrotulaci a k přehlídnutí vydati nechtěl, pravíc, že jemu tak v plné radě poručeno jest, jakž tomu z příležitosti připsu cedulky jeho vlastní rukou psané vyrozuměti ráčíte.

Ale nesmějším, aby se to v radě zapovídati mělo, nebo by patrně proti J. M. C. resoluci a declaratorii, z níž tuto artikul příkládám, čelilo. Jakož pak, když sem o tom cum doctore Strobelio, tribunalis assessore, mluvil, dal mně správnu, že o tom nejmenší zminky v radě nebylo a že to vše dotčený sekretář sám o své újmě a neupřímně učinil.

Pokudž však vždy předce taková akcí bez inrotulýrování [sic!] do Vídně odeslána jest, tehdy to k milostivé V. E. disposicí připouštím, bude-li mně moci ten poslední spis p. Hoffmana komunicován býti, tak aby vyšetřiti mohl, jestliže v tom spisu aliquod novum instrumentum producují anebo jestliže některým allegátům neupřímně a fortelně vejkłady činí.

Strany těch loupežníkův Valachův (kteří před půldruhým rokem v Moravě veliké škody činili a na gruntech pana Karla Podstadského i také syna jeho Jiřího Valeriusa nejvíceji se zdržovali, a co těžšího jest, na týchž gruntech trhy a jarmarky drželi a své loupeže volně a svobodně prodávali) ještě až posavád complices illorum, jichž se drahný počet nachází, strestání a spokutování nejsou.

A jsouce dotčení páni Podstadští s nadepsanými loupežníky hrubě interessati, však předce při tribunálu veliké ušetření a posilu mají, takže ani na dekrety a poručení in hoc puncto k nim procházející žádné odpovědi dávati nechtějí.

S tím se milostivé ochráně a protekcí Vaší Excel. pokorně poroučím. Actum v Holomouci 17. martii anno 1640.

Vaší Excellenci

Setrně V. E. prosím, že mě v příčině tohoto psaní milostivě přichrániti ráčíte, aby[ch] od pana hejtmána zemského nějakého pronásledování neměl, nebo jest jedna osoba při expedicí J. M. C. kanceláře české, která panu hejtmánu mnohé tejně věci pronáší. Smejším, že jest jeden podagrický Němec.

ponížený služebník

Bohuslav z Korkyně m. p.“

Ze byl autor udání v letech 1638—1649 prokurátorem na Moravě, vyplývá ze seznamu u d'Elverta, *Schriften* 24, str. 696—7. Tvrzení obsažená v prokurátorově dopise je však, co do věrohodnosti, třeba vážit opatrně. O některých údajích lze totiž prokázat, že neodpovídají skutečnosti zcela přesně. Není pravda, že se od sv. Mikuláše 1639 (6. prosince) nekonalo až do 6. března 1640 ani jedno zasedání tribunálu, neboť v nejstarším radním protokole chybí sice zápisy z prvních měsíců roku 1640, avšak zato jsou ještě zapsány sese konané 14., 15., 16., 20., 23. a 29. prosince 1639, z nichž na jedné (15. pros.) se jednalo i o záležitosti týkající se právě komorního prokurátora!

schůzi upustili, takže počet případných nezapsaných konaných zasedání není už potom možno zjistit.

Typický je pro Schleierwebera (a opět jen právě pro něho, nikoliv již pro jeho nástupce) i další jeho návyk, spočívající v tom, že některá zasedání označoval v záhlaví termínem *Sessio*, jiná termínem *Consilium* (nebo *Consultatio*). První název kladl do čela zasedání řádných, konaných zpravidla čtyřikrát týdně (v pondělí, úterý, čtvrtek a pátek), kdežto druhým názvem označoval v záhlaví zasedání mimořádná, svolávaná většinou náhle, obvykle nad stanovenou týdenní míru schůzí, a věnovaná převážně významným a neodkladným politickým a vojenským záležitostem (které budou mnohé badatele zajímat především). Dvojí terminologie (byť ne vždy zcela důsledná) tak v řadě případů do jisté míry usnadňuje historikovi orientaci při užívání protokolů.

Pokud se týká povahy záznamů týkajících se jednotlivých projednávaných záležitostí, ať již veřejněpolitické či soudní povahy, jde v převážné většině o jakousi sbírku výsledných usnesení tribunálního kolegia, a to zpravidla takových usnesení, která těsně souvisejí s odesílanou tribunální korespondencí; jsou totiž prvním stadiem v genezi expedovaných písemností, tj. příkazem, resp. (stručným) návodem k vyhotovení přípisu. Otázku, o níž jsme uvažovali v části 1., opírajíce se o normálie, zda totiž radní protokoly z nejstaršího období neplnily snad zároveň funkci protokolů podacích (exhibitních), je nutno po prohlídce protokolu č. 1 (ale i dalších nejstarších knih radních protokolů) zodpovědět jednoznačně záporně. O došlých přípisech se objevují pouze nepřímé zmínky, a to výhradně až tehdy, když se tribunální kolegium v sesi usneslo na došlý přípis odpovědět. Přitom však nebývá (zejména nikoliv v prvních třech knihách radních protokolů; jinak je tomu později) uváděn obsah došlého přípisu (tím méně pak např. jeho datum) samostatně před formulací usnesení o odpovědi. Že je to či ono usnesení o odeslání tribunálního přípisu míněno jako odpověď, a nikoliv jako přípis vydaný z vlastního podnětu tribunálu, lze poznat pouze z některých obrátů a narážek.

§ 2

Radní protokoly od dvacátých do sklonku čtyřicátých let 18. stol.

Svazky radních protokolů z tohoto období představují konečný bod, k němuž vývoj těchto úředních knih od prvopočátečního stavu, o němž jsme pojednali v § 1, dospěl. Forma protokolů se v polovině 20. let ustálila a s výjimkou jistého prvku, o který byly protokoly obohaceny po roce 1739 a o němž bude na svém místě řeč, nepodléhala již dalším podstatným změnám.

Při konfrontaci s nejstaršími protokoly Schleierweberovými jsou u protokolů z posledního čtvrtstoletí našeho období patrné zejména tyto skutečnosti:

a) Jde vesměs o čistopisy, i když nikoli o čistopisy kaligrafické toho druhu, jak se s nimi setkáváme u písemností expedovaných.

b) Struktura zápisů je stereotypní. V čele skupin zápisů podávajících obsah jednoho zasedání stojí název *Sessio* (někdy v ablativu: *Sessione*), datum a jména přítomných; záhlaví bývá (stejně jako v dobách Schleierweberových) latinské, avšak na rozdíl od oněch nejstarších dob nejsou jednotlivé sese označeny pořá-

dovým číslem,¹⁸⁰ které nám umožnilo zjišťovat, zda chronologické mezery v protokole znamenají, že se sese nekonaly, nebo zda jen nebyly zapsány. Pokud však bylo možno zjistit, nepřicházejí nezapsané (ale konané) sese v druhé čtvrtině 18. století v úvahu, neboť — jak již vyplývá z normálií — nebylo v tomto období vedení protokolů již výhradním právem a povinností sekretářů, nýbrž radního protokolisty; nebyl-li pak radní protokolista přítomen, zapisoval jiný úředník, v některých případech dokonce i některý z nadpočetných přísedících.¹⁸¹ Při označování zasedání se v záhlaví nesetkáme s jiným názvem než *Sessio* (nikoli tedy např. *consilium*, *consultatio*, jak tomu bylo v protokolech Schleierweberových při označování zasedání mimořádných). Jde-li pak o sesi mimořádnou, stojí v jejím čele *Sessio(ne) extraordinaria*; takto jsou však např. označeny všechny tribunální schůze konané v době prázdnin. Termín *sessio extraordinaria* tedy sám o sobě (na rozdíl od „Schleierweberových“ konzilií) zpravidla neavizuje zápisy o neobvyklých a mimořádně naléhavých událostech; většinou šlo o běžnou agendu, jejíž přísun se ani o prázdninách nezastavil. Pokud jde o záhlavní datum, bývá údaj roku uváděn v řadě protokolů pouze u toho zasedání, které bylo v příslušném roce první, u dalších sestává datum pouze z údaje dne a měsíce. Z toho vznikají potíže s vročením těch protokolů, které nejsou svázány a které doposud se skládají z volných složek, zejména když jsou některé složky ztraceny a když chybí i složka obsahující první lednový zápis. A tu se právě ukáže, jaký smysl má zjišťovat, v kterých týdenních dnech tribunál zasedal a jak se ustanovení normálií v této věci dodržovalo v praxi. Nelze totiž jednotlivé volné složky neúplně dochovaných protokolů vročit jinak, než že zjistíme, na které týdenní dny připadají denní a měsíční data sesí, tj. ve kterém roce připadají zapsané sese na pondělí, úterý, čtvrtek a pátek. Přehlížení těchto zdánlivě zbytečných detailů mívá totiž za následek nedostatky již při archivní inventarizaci.¹⁸² — Přítomní asesori bývají v záhlavích označeni příjmeními (plně vypsanými, nikoli — jako v protokole č. 1 — zkratkami), zemský hejtman, ostatní nejvyšší zemští úředníci (kteří byli, jak víme, začleněni v roce 1726 do tribunálu) a někdy i kancléř pouze svými úředními hodnostmi. — Zápisy týkající se jednotlivých projednávaných záležitostí se pak skládají z těchto prvků: 1. vydavatel, datum, praesentatum a obsah došlého přípisu; 2. rozhodnutí tribunálního kolegia (v novém odstavci nadepsaném písmenem *R* se zkratkou = *resolutum*); 3. marginální poznámky na levém okraji zápisu, určené pro snadnější orientaci: zkratka označující vydavatele došlé písemnosti,¹⁸³ heslo naznačující jedním dvěma slovy obsah (u soudních sporných záležitostí bývá obvykle uvedeno příjmení, resp. přídomek žalobce a ob-

¹⁸⁰ Srov. však, co je o tom pověděno na počátku poznámky č. 179.

¹⁸¹ Např.: „Sessione 18tava julii anno 1721 sub praesidio Suae Excellentiae domini capitanei provinciae, praesentibus domino de Salava, ... Preiß, ... Waldner, ... Herthod, ... Schwalbenfeld et me de Rummerskirchen prothocollante, secretariis Kessler et Flechtner, prothocollista absente“. Jak ukazuje soudobý titulární kalendář, byl v roce 1721 Rummerskirchen nadpočetným přísedícím. Zajímavé však je, že nezapisoval některý z obou přítomných sekretářů (poznámku o nepřítomnosti na ně patrně vztahovat nelze: absente, nikoliv absentibus). V protokole z roku 1722 se setkáme pak s tím, že protokoluje von Meierswald, který byl rovněž nadpočetným přísedícím.

¹⁸² Bylo by vhodné proto doporučit, aby protokoly dosud nesvázané nebyly dány do vazby dříve, než budou jednotlivé složky na základě naznačených diplomaticko-správních aspektů vročeny a správně seřazeny (jde zejm. o protokoly č. 89, 90, 91, 93, 94, 97).

¹⁸³ Např. „Res.“ pro označení reskriptů došlých od panovníka.

viněného) a konečně jméno tribunálního úředníka (kancléře, předsedícího, sekretáře), který o věci v zasedání referoval.¹⁸⁴ Jde-li o záležitost, o níž jednal tribunál z vlastní iniciativy, odpadá přirozeně prvá část (obsah došlého přípisu) a marginální poznámky pak sestávají pouze z hesla označujícího předmět záležitosti a případně z jména referentova, které ovšem rovněž odpadá, jde-li jen o zápisy zaznamenávající vyhlášení rozsudku, podpisování rozsudků v radě před vyhlášením, pozdní příchody a předčasné odchody jednotlivých členů radního kolegia apod.¹⁸⁵ — Pokud jde o průběh hlasování, bývá zpravidla zapsán až výsledek hlasování, pouze odlišná mínění bývají (v souhlasu s ustanoveními normální) zapsána zvlášť. — Ve srovnání s protokoly Schleierweberovými jsou jednotlivé zápisy formulovány mnohem srozumitelněji, k čemuž ovšem přispívá jednak to, že — jak bylo již řečeno — nejde o bezprostřední zápisy, nýbrž o čistopisy, jednak zejména to, že se — jak o tom byla rovněž již výše řeč — zapisovala nejen usnesení, nýbrž i došlé přípisy, které daly k projednávání záležitosti podnět. — Většinou bývá každý protokol psán touž rukou, která se vyskytuje i celou řadu let (zřejmě rukou radního protokolisty), tu a tam se v zastoupení vyskytne ruka jiná, přičemž tyto „suplující“ zápisy se různými zjednodušeními odchyľují zpravidla od oné dokonalé a vyspělé formy zápisů, která byla vlastní radním protokolistům (tak např. bývají vynechány marginální poznámky, které poskytují badateli cenné služby při rychlé orientaci v protokole), a i stylizace zápisů bývá v takových případech méně srozumitelná a písmo méně čitelné.

c) Od počátku čtyřicátých let jsou protokoly (v souhlasu s pokynem obsaženým v třetí instrukci Karlově z 13. května 1739) opaginovány nebo ofoliovány a opatřeny rejstříky, vevázanými na počátek nebo na konec knihy.¹⁸⁶

d) Stejně jako u protokolů Schleierweberových, sloužila i nyní usnesení zapsaná v protokolech za podklad k vyhotovení konceptů odesílaných přípisů. V protokole z roku 1739 nacházíme k tomu bezprostřední doklad: V sesi z 11. června je zapsáno obšírné usnesení o odpovědi na zprávu uherskohradištského krajského hejtmána o vpádu uherských Slováků na Moravu; na konci usnesení jsou zaznamenány odlišné názory (pokud jde o navrhovaná protiopatření) dvou předsedících. Na tom místě, kde poznámka o odlišném mínění obou radů začíná, je přilepen lístek s tímto textem, psaným touž rukou jako protokolový zápis: „Dieses nachfolgende, wo gegenwärtige Zettel angeheftet ist, ist nicht zu schreiben.“

e) Jak jsme již vyložili ve Studii I, počaly být od 23. srpna 1726 vedeny zvláštní samostatné protokoly pro menší (soudní) senát. Máme tedy od té doby pro řadu let¹⁸⁷ protokoly dva, jeden pro větší (politický) senát a plénum, druhý pro senát menší. S tím, co bylo ve Studii I řečeno o nepravdivosti v konání menšího senátu, je v souladu skutečnost, že protokoly menšího senátu jsou tenké

¹⁸⁴ Označení referenta se začalo uvádět od 1. června 1725, čímž dospěl formulář protokolových zápisů do svého konečného stadia. Třeba jen dodat, že zpočátku se uvádí jen iniciála referentova příjmení, od 3. června 1726 příjmení celé.

¹⁸⁵ Poznámky o příchodu i odchodu předsedících bývají — stejně jako za dob Schleierweberových — velmi často latinské. (Záhlaví sesi bývají latinsky stylizována vždy.)

¹⁸⁶ Protokol z roku 1739 ještě rejstřík nemá, ačkoliv instrukce, jíž bylo sestavování rejstříků nařízeno, má datum 13. května 1739.

¹⁸⁷ Ve dvacátých až čtyřicátých letech tvoří zápisy z jednoho roku zpravidla samostatný svazek (s výjimkou let 1735–7, kde však jde o jednotlivé nesvázané složky).

knížky o několika desítkách listů, zatímco protokoly senátu většího a pléna jsou tlusté svazky o několika stech listů. Setkáme se i s tím, že zápisy z menšího senátu tvoří jen několik složek (někdy i jen jednu), které jsou někdy vevázány na konec protokolu velkého, někdy do něho jen volně vloženy a z některých let se nedochovaly vůbec.¹⁸⁸ — Struktura zápisů ze schůzí menšího senátu¹⁸⁹ je v podstatě táž jako v protokolech senátu většího a pléna, jen marginálních poznámek bývá méně — sestávají častěji jen z jména referentova. — Pokud jde o dny, v nichž menší senát zasedal, víme, že Kounic ve svém návrhu doporučil, aby to bylo pondělí a pátek. Protože panovnické reskripty z roku 1726, jimiž bylo nařizováno uvést menší senát v činnost, zasedací dny pro menší senát přímo nestanovily (omezily se jen na nařízení, aby to bylo dvakrát týdně), zasedal menší senát až do 23. května 1727 v těch dnech, které navrhl Kounic. Po vydání instrukce z 26. května 1727, která stanovila, aby menší senát zasedal v úterý a ve čtvrtek, počali se u tribunálu tímto předpisem řídit od 10. června 1727. — Na konci některých sesí se nachází poznámka „*Exped.*“. Je to zřejmě výsledek oné periodické kontroly protokolů, kterou prováděl podle nařízení z Vídně tribunální kancléř (aby zjistil srovnáním s expedičním protokolem, zda všechno, o čem se tribunál usnesl, bylo expedováno); zajímavé však je, že se s touto poznámkou nesetkáváme v protokolech většího senátu a pléna. — Víme (ze Studie I), že řada normálíí zakazuje specializaci přísedících a přikazuje, aby složení menšího senátu určoval zemský hejtman případ od případu. Pročítáme-li však v záhlaví jednotlivých sesí menšího senátu jména přítomných, zjišťujeme, že v praxi k takové specializaci přece jen docházelo, neboť až na výjimky v něm zasedali stále tíž lidé, zejména předseda býval po dlouhá období stále týž. — Jestliže jsme konstatovali, že z řady let nemáme dochovány protokoly menšího senátu buď vůbec nebo jen jejich torza, dodejme, že zjištění, zda jde o ztráty nebo zda se menší senáty nekonaly, je sice velmi pracné, avšak možné: V protokolech senátu většího a pléna nacházíme totiž poznámky o odchodu určených přísedících z pléna do menšího senátu (někdy hned na počátku úředních zasedacích hodin, jindy až po projednání závažnějších záležitostí v plénu) a často i o jejich návratu do pléna, byli-li v menším senátě hotovi s projednáváním záležitostí před skončením úředních hodin; po roce 1739 se objevují i zmínky (opět ve „velkém“ protokole) o tom, že se soudní senát nekonal, spolu s uvedením příčin, mezi nimiž se nejčastěji uvádí malý počet přísedících, někdy však také „nedostatek“ záležitostí spadajících do kompetence soudního senátu.

¹⁸⁸ Tak např. do nesvázaného protokolu většího senátu a pléna z roku 1730 (č. 89) je vložena jedna složka protokolu menšího senátu, obsahující zápisy od konce října do konce listopadu. Naproti tomu z roku 1734 se dochoval pouze protokol senátu menšího, kdežto protokol „větší“ z tohoto roku chybí (pokud se ovšem nezjistí, že jsou jeho složky vevázány nebo volně vloženy do některých svazků z jiných let).

¹⁸⁹ Ačkoliv byl — jak víme (viz Studie I) — menší senát oficiálně přejmenován na soudní až v roce 1739, bývají jeho protokoly na prvním listě označovány za protokoly senátu soudního už dávno předtím, např. v letech 1733, 1734.

Kapitola II

K otázce vztahu mezi zápisy v radních protokolech a aktovým materiálem

Zjištění, jak se v radních protokolech obráží obsah dochovaného spisového materiálu, je (po prozkoumání formálně-technické stránky protokolů) dalším předpokladem k odpovědi na otázku, zda, resp. do jaké míry mohou protokolární zápisy nahradit historikovi ztracené a obtížně shledavatelné spisy. Provést takové srovnání vyčerpávajícím způsobem by však nebylo dobře možné. Nezbude patrně než se spokojit, jak jsme už výše naznačili, řadou sond, zaměřených na různá období existence tribunálu a na různé druhy (signaturní skupiny) tribunální agendy. V této práci si klademe za úkol pouze z a h á j i t řešení vyčteného diplomatického a pramenovědného problému, a to dvěma takovými sondami. Nebylo by však zřejmě únosné zatěžovat čtenáře podrobným líčením technického postupu; vzhledem k tomu, že *ukázka* takové analýzy byla publikována ve vší detailnosti v mém výše připomenutém časopiseckém článku,¹⁹⁰ postačí uvést v této kapitole pouze souhrnné v ý s l e d k y obou sond.

Předmětem první sondy je vojenská agenda tribunálu (militaria) z roku 1641 (tj. z období, do něhož spadá vedení nejstaršího radního protokolu),¹⁹¹ druhá pak se zabývá náboženskou agendou tribunálu (tj. zejm. záležitostmi kacířů) z let 1725—1726 (tj. z období, kdy vývoj radních protokolů dosáhl, jak víme, svého vrcholu).

Otázky, o jejichž zodpovězení při obou sondách jde, je možno formulovat takto:

1. Jsou všechny dochované písemnosti, z nichž se skládá spisový (aktový) materiál, který je předmětem sondy, zachyceny v radním protokole? Jestliže nikoliv, jaký je poměr mezi aktovými písemnostmi tím či oním způsobem v protokole zaznamenanými (na jedné straně) a písemnostmi, o nichž není v protokole žádná zmínka (na straně druhé)?

2. Do jaké míry vystihují zápisy v protokole věcný obsah odpovídajících aktových písemností?¹⁹²

3. Zůstaly-li některé aktové písemnosti v protokole bez ohlasu, jaké jsou toho příčiny?

První sonda, týkající se vojenské agendy z roku 1641,¹⁹³ dává na položené otázky tyto odpovědi:

Ad 1. Z 13 dochovaných konceptů relací, které odeslal tribunál k panovníckému dvoru, je jich v radním protokole zapsáno (ve formě usnesení, příkazu k jejich napsání) pouze 9, tedy necelých 70 0/0. K dochovaným 128 konceptům

¹⁹⁰ V. V a š k ů, I. c. (II. část, str. 506—518). V článku je však publikována analýza pouze jedné menší skupiny písemností (vojenské relace tribunálu panovníkovi), které představují jen zlomek objektu první sondy. Pokud jde o rozbor ostatních písemností, které tvoří zbylou část objektu první sondy a celý objekt sondy druhé, odkazují na příslušnou dokumentaci, uloženou na brněnské katedře archivnictví. Srov. také, co je o neúnosnosti publikování celého detailního postupu při sondách řečeno v citovaném článku na str. 506.

¹⁹¹ Tamtéž je (na str. 506) vyloženo, proč byl za předmět sondy zvolen právě rok 1641, ačkoliv zápisy v prvním radním protokole začínají už od počátku roku 1639.

¹⁹² Ze nemůžeme od zápisů v protokole očekávat *doslovné* znění odeslaných i došlých příspěvů, je při povaze knih radních protokolů samozřejmé. Jde však o to, jak je vystiženo *meritum* příspěvů.

přípisů odeslaných tribunálem ostatním příjemcům najdeme v protokole odpovídající záznamy (opět ve formě usnesení tribunálního kolegia) jen v 45 případech, což představuje necelých 35 %. Přípisy, jejichž byl tribunál příjemcem (ať již jde o reskripty a dekrety ode dvora, jichž se dochovalo v tribunální registratuře v originále 25 kusů, nebo o přípisy od ostatních osob a institucí, jichž se v originále dochovalo 81), nebyly do protokolu — až na několik zcela pominutelných výjimek — samostatně zaznamenávány vůbec.¹⁹⁴

Ad 2. Jen v menšině případů podává protokolový záznam meritum odeslaných přípisů natolik výstižně, aby poskytl historikovi náhradu za aktovou písemnost (tak např. z 9 tribunálních přípisů určených ke dvoru vyhovující tomuto požadavku pouze 4). Většina protokolových záznamů o usnesení tribunálního kolegia je formulována tak, že z nich sice poznáme, čeho se má budoucí přípis týkat, avšak konkrétní podstata záležitosti nám uniká. A v protokole nechybějí ani souhrnné povšechné záznamy o celých skupinách spisů; ty jsou pro badatele prakticky bezcenné.

Ad 3. Příčiny, proč řada odeslaných přípisů nemá svůj protějšek v protokolových záznamech, jsou tyto: a) mnohé záležitosti byly tak akutní, že šéf tribunálu nečekal s jejich projednáním až do zasedání tribunálního kolegia, nýbrž vyřídil je sám, popřípadě po neformální poradě s právě přítomnými úředníky; b) v některých záležitostech, jejichž vyřizování spadalo zřejmě do pravomoci zemského hejtmana samotného, se při rozhodování kolegiální statut tribunálu neuplatňoval; c) méně významné přípisy byly vyřizovány mimo schůze; d) na mnohých zasedáních nebyl přítomen zapisovatel; e) dodatečné změny některých tribunálních usnesení se prováděly mimo schůze. Příčiny nezaznamenávání přípisů došlých pak spočívají v tom, co jsme výše zjistili o způsobu vedení nejstaršího radního protokolu.

Z uvedeného vyplývá, že zápisy v první knize radních protokolů mohou historikovi poskytnout jen velmi skrovnou a nedostatečnou náhradu za vojenský spisový materiál. Tento závěr však platí zřejmě pouze pro první období činnosti tribunálu, na jejíž nedokonalost měly značný vliv jednak nezkušenost (a leckdy i nesvědomitost) úředníků nově založené instituce bez delší tradice, jednak neurovnané poměry za třicetileté války spolu s jistou specifičností vojenské agendy.

Zcela jiný obraz poskytuje sonda druhá, zaměřená do let 1725—1726. Konfrontujeme-li alespoň část spisů týkajících se náboženské agendy z tohoto období¹⁹⁵ s odpovídajícími zápisy v radních protokolech, dospějeme k následující odpovědi na otázky, které jsme si výše položili:

¹⁹³ Vojenské spisy tribunálu (militaria) z tohoto roku jsou uloženy v SAB, fond B 1, sign. M 58, kartón 1641—43.

¹⁹⁴ O tom, jak se obsah některých došlých přípisů jen mlhavě a nepřímou odráží v některých protokolových záznamech, viz výše na str. 99.

¹⁹⁵ Spisový materiál týkající se náboženských záležitostí projednávaných u tribunálu je v SAB, fond B 1, sign. R 11. Na rozdíl od militarií z r. 1641 (která jsou v prvních desítiletích řazena chronologicky) nebylo dobře možno pro léta 1725—26, jimiž se druhá sonda zabývá, konfrontovat s protokolovými zápisy veškerý dochovaný náboženský spisový materiál, neboť spisy pocházející z tohoto období nejsou již řazeny chronologicky, nýbrž věcně. Bylo nutno se proto (při neexistenci moderního archivního inventáře) spokojit několika spisovými konvoluty, resp. jednotlivými písemnostmi, které do let 1725—6 aspoň částečně náleží. Jako příklad spisového konvolutu náležejícího do těchto dvou let celým svým rozsahem viz R 11/18.

Ad 1. V protokolech je zaznamenán obsah všech dochovaných originálů došlých přípisů (včetně data a praesentata). Rovněž ke všem dochovaným konceptům přípisů odeslaných nalezneme v protokolech příslušná usnesení, předcházející vzniku těchto konceptů.¹⁹⁶

Ad 2. Záznamy v protokolech jsou stylizovány tak, že podstatný obsah došlých i odeslaných aktových písemností je (i bez znalosti odpovídajícího spisového materiálu) z nich (tj. z protokolových zápisů) až na několik výjimek dobře srozumitelný.

(Odpověď na třetí otázku ovšem odpadá.)

V oblasti náboženské agendy těchto let mohou tedy protokolové zápisy nahradit aktový materiál zcela dostačujícím způsobem (alespoň z hlediska potřeb obecně historických), takže ztráty ve spisech lze kompenzovat studiem radních protokolů.¹⁹⁷

Bylo by však předčasné vyvozovat z dvou sond, které jsme zatím provedli, obecnější závěry. Úkolem dalších sond bude zejména zjistit: a) kde leží časové hranice vymezující ta období, v nichž se může badatel na zápisy v knihách radních protokolů spolehnout; b) zda jsou (a jaké) anebo nejsou mezi jednotlivými druhy, odvětvími a skupinami tribunální agendy rozdíly z hlediska spolehlivosti protokolových zápisů. Domnívám se, že podaří-li se ve spolupráci s archiváři uskutečnit v nepřítli vzdálené budoucnosti deset až patnáct podobných vhodně chronologicky i věcně zaměřených sond, získáme relativně spolehlivý, byť jen v základních obrysech narýsovaný obraz o pramenné hodnotě radních protokolů moravského tribunálu, a novověká diplomatika tak splní aspoň malou část svého nesmírně náročného, leckdy dosud nedoceněného, avšak svrchovaně užitečného poslání, které jí přísluší jakožto pomocné vědě historické.

¹⁹⁶ V protokolech nacházíme pochopitelně i zápisy vztahující se na přípisy dnes již ne-zvěstné.

¹⁹⁷ S jistými potížemi se badatel setká tehdy, bude-li mu záležet na přesném denním datu odeslaného přípisu (u přípisů došlých tato potíž, jak víme, odpadá). Datum většiny odeslaných přípisů je sice (aspoň pokud jde o data na konceptech) totožné s ~~datem~~ tribunálního usnesení, zapsaného v protokolech, u některých odeslaných přípisů je však datum (jak rovněž ukazují jejich koncepty) o jeden i několik dní pozdější.

